

**TÜRKİYE'DE
DEMOKRASİ
TALEBİ
RAPORU**

DENGE VE DENETLEME AĞI

BIRARADA.ORG

**Toplumda
Demokrasi
Talebi,
Denge
Denetleme
Mekanizmaları
Algısı ve
Farkındalığı
Hakkında
Ölçüm**

Toplumda Demokrasi Talebi, Denge Denetleme Mekanizmaları Algısı ve Farkındalığı Hakkında Ölçüm

Hazırlayanlar

KONDA Araştırma
Meltem Ersoy

Katkı Verenler

KONDA Araştırma
Anıl Gürbüztürk
Halil İbrahim Kılıç
Tuğçe Erçetin
Denge ve Denetleme Ağı
Ayhan Aykanat
Hayriye Ataş
Kemal Uysal
Nilgün Yılmaz
Serap Çelik
Şahin Tekgündüz

Tasarım

Kurtuluş Karaşın

Basım

PlanB Matbaa

**DENGEVE
DENETLEMEAĞI**

İsveç
Sverige

Bu rapor, İsveç Büyükelçiliği, Ankara ve İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı desteği ile DDA tarafından yayınlanmıştır. Rapor içeriği, İsveç Büyükelçiliği ve Sida'nın kurumsal görüşlerini yansıtmamaktadır.

içindekiler

Başlarken	4	Yönetici Özeti	7
Raporun Kaynağını Oluşturan Araştırmalar	10	Türkiye Gündeminin Özeti	13
Demokratik Vatandaşlık: Nerelerdeyiz?	26	Hukukun Üstünlüğü	28
Eşit Vatandaşlık	44	İfade Özgürlüğü	72
Örgütlenme Özgürlüğü	90	Yerel Yönetim	98
Sonuç	102	Temel Demografik Göstergeler	110
Seçimler ve Katılım	114	Türkiye'nin Gündemi 2010-2018	115

Başlarken...

Denge ve Denetleme Ağı (DDA), Türkiye'nin 300'e yakın sivil toplum kuruluşunu, denge denetleme mekanizmalarıyla güçlendirilmiş, olgun, katılımcı, barış içinde bir arada yaşama iradesi üzerine kurulu bir demokrasi için mücadele etmek üzere aynı çatı altında toplamayı başarmış, ülkenin en çoğulcu ve en geniş sivil platformu.

Ağımız bu ortak gaye için müzakere ve diyalogu kullanarak, vatandaşlık ve ortak yaşam bilincini geliştirmek, denge denetleme mekanizmalarının güçlenmesini sağlamak için kamuoyu oluşturma ve savunuculuk faaliyetleri yürütüyor. Tüm faaliyetlerimizde her zaman evrensel ilke ve ölçütleri, bağlı olduğumuz uluslararası sözleşmeleri, temel insan hak ve özgürlüklerini esas alıyor; çalışmalarımızı doğru ve güvenilir bilgi üzerine kuruyor, veriye dayalı görüş ve politikalar üretiyoruz.

Bu nedenle kurulduğumuz günden beri, vatandaşların temel demokratik talep ve beklentilerini, gelecek tahayyüllerini anlamaya ve öğrenmeye, değişimi izlemeye çalışıyor; bilimsel metotlar ve yaratıcı araçlar kullanarak bilgimizi güncel, reflekslerimizi güçlü tutmaya özen gösteriyoruz.

KONDA Araştırma ile 2016'da 'Aktif Vatandaşlık', 2017'de ise '1 Türkiye Hayali' adıyla aynı amaca yönelik farklı projeler de gerçekleştirilmişti. Bu çalışmaların sonuçları, Türkiye'de vatandaşların barış içinde birlikte yaşama, demokrasi, refah, hukuk önünde eşitlik gibi temel konularda güçlü taleplere sahip olduklarını göstermişti.

Ancak Türkiye özellikle 2010 yılından bu yana, 120 yıllık demokratikleşme serüveni açısından zor ve kendine has koşulları olan bir tecrübe yaşıyor. Askıya alınan yeni anayasa girişimi, biri hükümet sistemini değiştiren iki anayasa değişikliği, Suriye Savaşı ve onu izleyen mülteci akışı, darbe girişimi ve ardından gelen OHAL süreci, hızlı kentleşme ve kentsel dönüşüm, değişen yerel dinamikler, kitlesel da-

valar, ekonomik kriz, yarıda kalan barış süreci bunlardan birkaçı. Raporun başında yer alan gündem özeti, toplum olarak nasıl bir dönemden geçtiğimizi açıklıkla ortaya koyuyor.

Bu nedenle, Denge ve Denetleme Ağı olarak bu defa, mevcut durumu değerlendirmenin yanı sıra, geride kalan dokuz yıldaki değişimi ve değişimin dinamiklerini anlamının daha doğru olacağını düşündük.

Türkiye'nin en tecrübeli araştırma şirketlerinden KONDA Araştırma, Türkiye'de demokrasi bilgisi ve denge denetleme algısının dönüşümünü izlemek üzere, DDA adına, kendi veritabanı üzerinde, belirlenen ölçütler üzerinden derin bir madenciliğe girişti. Bu ölçütler demokrasinin ana koşulları ile temel çalışma alanlarımızdan seçildi.

KONDA Araştırma'dan Bekir Ağır ve Eren Pultar süreci koordine etti; alanlarında uzman iki akademisyen Dr. Meltem Ersoy ve Tuğçe Erçetin de verileri derledi, analiz etti ve yorumladı; Halil İbrahim Kılıç Türkiye gündemine dair bölümü hazırladı. DDA sekreteryası ile birlikte Demokrasi ve Katılım Derneği'nden Serap Çelik ve Ayhan Aykanat, İstanbul Hepimizin Girişimi'nden Şahin Tekgündüz, e-geçlik Derneği'nden Kemal Uysal ise, araştırmanın her aşamasına gönüllü olarak destek verdi.

Elinizdeki rapor böyle bir deneyimin ve emeğin ürünü. Raporun sonuçları bize, çalışmalarımızı planlamak ve doğru hedefe yönlendirmek için bilgi ve vizyon kazandırmakla kalmıyor; kamuoyunun da yakın ilgisini çekebilecek veriler barındırıyor. Rapor ayrıca Türkiye'nin son 10 yılda nasıl bir siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik dönüşüm geçirdiğini merak edenler için bulunmaz bir kaynak.

Raporun proje tasarımından yayına hazır hale getirilmesine kadar, gönüllü ya da profesyonel olarak emeğini esirgemeyen herkese teşekkür ederken, sonuçların yalnız platformumuza değil, Türkiye'nin demokratikleşmesi için çalışan herkese faydası dokunması dileğimizi de paylaşmak istiyoruz.

Saygılarımızla...

Yönetici Özeti

Bu rapor KONDA Araştırma ve Danışmanlık tarafından 2019 yılının ilk yarısında Denge Denetleme Ağı için hazırlandı. Toplumdaki demokrasi talebini anlamak için KONDA'nın 2010'dan bu yana yaptığı araştırmaların taranması ve ilgili bulguların derlenerek yorumlanması ile ortaya çıktı.

Raporun ilk bölümü olan **Raporun Kaynağını Oluşturan Araştırmalar** raporda kaynak olarak kullanılan ve her biri Türkiye'deki yetişkin nüfusun tümünü temsil eder nitelikteki Barometre araştırmaları ve bunların dışındaki beş araştırma hakkında kısa bilgiler sunuyor.

Bir sonraki bölüm olan **Türkiye Gündeminin Özeti**, raporda ele alınan 2010-2018 yılları arasında Türkiye'nin gündemini belirleyen önemli olayları hatırlatma amacını taşıyor ve rapor boyunca ele alınan bulguların oturduğu bağlamı ortaya koyuyor. Hemen ardından gelen **Seçimler ve Katılım** adlı bölüm ise kısaca son 10 yıl içinde yapılan genel ve yerel seçimler ve halk oylamalarını hatırlatma amacıyla.

Raporun ele aldığı dönemi ve bulguların kapsamını bir bağlama oturtan bu bölümlerin ardından raporun kavramsal çerçevesi olan **Demokratik Vatandaşlık - Nere-lerdeyiz?** bölümünde demokrasinin tanımı ve kriterlerine yer veriliyor ve taranan bütün verilerin, ardından gelen altı bölümde tanımlanan kriterlere göre ayrıştırılmasının gerekçesini sağlıyor.

Hukukun Üstünlüğü bölümünde temel olarak toplumda hukukun üstünlüğünün olması, devletin kurumları dahil herkesin kanun önünde eşit olması, anayasanın adalet esası üzerine kurulması gerektiği yönündeki ilkelerin ilke düzeyinde benimsendiği, ancak uygulamada bunun gerçekleştiğine dair inancın yaygın olmadığı anlaşılıyor. Kanunları uygulayanların ve karşılarındakilerin kimliklerine göre karar çıkabileceği, yargı sisteminin bağımsızlığını yitirdiği ve siyasallaştığı yönündeki görüşler ise aksine yaygın.

Eşit Vatandaşlık bölümü tüm vatandaşların cinsiyet, etnik köken, din, dil, sınıf, varlık ayırtmeden eşit haklara sahip olması ilkesinin toplumda karşılık bulduğunu ortaya koyuyor. Daha somut ve kişilerin gündelik hayatlarını ilgilendiren meselelere inince iki farklı türde itiraz dile getiriliyor. Bir yandan insanlar kendi

hayatlarında maruz kaldıkları eşitliksizler, ayrımcılık ve baskılardan dolayı eşit vatandaş gibi hissetmediklerini, eşitlik beklentisinin karşılanmadığını belirtiyorlar. Diğer yandan toplumun bir kısmı din, dil, etnik köken gibi kriterleri vatandaşlığın şartı olarak ortaya koyuyor ve bir anlamda kimlerin makbul vatandaş olduğu sorulduğunda eşit vatandaşlık ilkesi zarar görmüş oluyor. Özellikle Kürtlerin, Alevilerin, Müslüman olmayanların ve eşcinsellerin, toplum nezdinde eşit vatandaşlar olarak değerlendirilmesi ve eşit haklar tanınması konularında bazı çekinceler ve alınacak epeyi mesafe olduğunu belirtmek mümkün.

Bir sonraki bölüm olan **İfade Özgürlüğü** ise iki şekilde karşımıza çıkıyor: Birincisi kişilerin kendilerini özgürce ifade edecekleri güvenli bir alan hissedip hissetmedikleri üzerinden, ikincisi de toplumdan bağımsız olarak kendi fikirlerini oluşturmak ve farklılıklara açık olmak konusundaki görüşleri üzerinden. Herkesin kendi fikirlerini özgürce oluşturabildiği ve duyurabildiği ortamın yaratılması ile toplum dinamikleri birbirine ters düşebiliyor ve toplum birçok kısıtlama getiriyor. Bu çekinceler kişilerin ifade özgürlüğüne karşı olmalarından ziyade, toplum genelinden farklı olan fikirleri belirtmenin toplumun tümünü ilgilendiren bir ifade özgürlüğü meselesi olduğunun farkında olmamalarından kaynaklanıyor olabilir. Halbuki ifade özgürlüğüne sahip olamamak toplumun önemli bir kesimini ilgilendiren ve endişelendiren de bir mesele. Bu çelişkili durum toplumda ifade özgürlüğü kavramının ve farklı fikirlerin duyulması ile ifade edilecek ortamı bulabilmesinin demokrasi için neden elzem olduğunun henüz pek anlayışlamamış olduğuna işaret ediyor.

Bütün bunların yanında, 2010 yılından bu yana geleneksel medyada önemli dönüşümler oldu ve gazeteler çok az okunur hale gelirken, haber izlemediğini ve haberleri televizyondan almadığını söyleyenler hızla arttı, kanallardaki çeşitlenme azaldı. İfade Özgürlüğü bölümündeki bulgular içerisinde medyaya dair sorulara verilen cevaplardaki değişimler ise geleneksel medyaya olan güvenin sarsıldığını çok net biçimde ortaya koyuyor. Toplum iktidarı denetleme görevi yüklediği medyanın bu görevini yerine getirememesine tepki gösteriyor ve davranışını farklı haber kaynaklarına, özellikle de sosyal medyaya yönelerek değiştirmiş görünüyor. Ancak toplumun internette ifade özgürlüğüne dair güçlü bu beklentide olduğunu iddia etmek de pek mümkün değil.

Örgütlenme Özgürlüğü bölümü toplum için seçimlerin önemli, siyasi parti üyeliğinin düşük, seçimler dışındaki örgütlenme biçimlerinin ise ancak kısmen meşru olduğunu ortaya koyuyor. Seçimlerin toplum için demokrasinin vazgeçilmezi olarak değerlendirildiğini söylemek mümkün. Ancak seçimlerin adil olduğundan yana toplumun yarısının şüpheleri var ve siyasi partilere güvenin düşük olmasıyla beraber pratikte siyasi parti üyeliği de çok düşük. Seçimler ve siyasi partilerde aktif olarak yer almanın dışındaki imza kampanyası, boykot, gösteri veya yürüyüş gibi örgütlenme biçimlerini ise toplumun ancak küçük bir kesiminin benimsediği, neredeyse yarısının, hatta fazlasının ise desteklediği anlaşılıyor. Toplumun örgütlenme özgürlüğünü tam olarak benimsediğini iddia etmek zor görünse de ifade özgürlüğüne kıyasla daha fazla benimsenmiş görünüyor.

Raporda son olarak ele alınan konu olarak **Yerel Yönetimler** bölümü meselenin Türkiye'de çok uzun zamandır Kürt meselesinden bağımsız olarak değerlendirilememesinin yarattığı zorluğa rağmen vatandaşların yerel yönetimlere ve yerel karar mekanizmalarına katılımına dair görüşleri, meseleyi merkezle yerel yönetimler arasında ilişki üzerinden değil, yerel yönetimlerle vatandaşlar üzerinden tartışmaya başlamanın daha doğru olabileceğine işaret ediyor: Üç kişinin ikisi halkın kendini ilgilendiren, mahallesiyle, ilçesiyle ilgili verilen kararlara katılma hakkı olması

gerektiğine inanıyor. Ayrıca İstanbul'da yapılan bir araştırma vatandaşların birçok karara katılmak istediğini ortaya koyuyor.

Sonuç bölümü önceki bölümlerde ele alınan bulguları bir arada değerlendirerek anlam kazandırıyor ve bir yandan yerel yönetimlerle birlikte katılımcılığın artma ihtimaline, diğer yandan ifade özgürlüğünü ilgilendiren bir mesele olarak internette yalan habere ve hakikatin şüpheli hale gelmesinin olası etkilerine dikkat çekiyor.

Raporun sonunda ek niteliğine olan ve rapor boyunca referans olarak kullanılacak iki bölüm bulunuyor. **Temel Demografik Göstergeler** Türkiye nüfusunun yaş, eğitim, çalışma, gelir yerleşim gibi temel demografik verilerinin ve etnik köken, mezhep, örtünme gibi kimliklere dair verilerinin son 10 yılda içindeki değişimlerini grafiklerle ortaya koyuyor. 2010-2018 Yıllarında **Türkiye'nin Gündemi** bölümü ise, raporun başlarında yer alan Türkiye Gündeminin Özeti bölümündeki içeriğin çok daha kapsamlı haline yer veriyor ve sözkonusu dönemde Türkiye'de güncel siyaseti şekillendiren seçim, halkoylaması, Kürt açılımı, darbe girişimi, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması, başkanlık sistemine geçiş gibi temel olay ve gelişmeler kronolojik olarak listeleniyor.

RAPORUN KAYNAĞINI OLUŞTURAN ARAŞTIRMALAR

→ | Barometre Araştırmaları

On yıldır devam eden KONDA Barometresi¹ bir siyasal ve toplumsal araştırmalar dizisi. Her ay Türkiye nüfusunu temsil eden bir örneklem marifetiyle belirlenen yerlerde 3 bine yakın kişiyle anket yapılıyor. Bu anketlerde sürekli olarak toplumun demografik yapısına ve siyasi algısına yönelik soruların yanı sıra güncel gelişmelerin zihinlerde nasıl algılandığını veya toplumsal bir konunun nasıl şekillendiğini tespit amacıyla tematik sorular da yer alıyor. Neticede KONDA Barometresi raporları, toplum genelinin tüm gelişmeler karşısında ne düşündüğünü, hangi gelişmeye nasıl tepki verdiğini anlamak için takip ediliyor.

Barometre araştırmaları dizisi 2010 yılının Mart ayında başladı ve her ay tekrarlanıyor. Türkiye'de 18 yaş üzeri seçmen nüfusunu temsil eder nitelikte bir örneklem kullanılıyor. Araştırmanın saha çalışması her ayın ilk hafta sonunda yapılıyor ve raporu ayın son iş gününde tamamlanıyor. Tipik olarak 28 ila 32 arasında ile bağlı 150 mahalle veya köyde 2700 denek ile görüşülüyor. Araştırmalarda şimdiye dek en az 1814 ve en fazla 5434 denekle, ortalamada 2781 denekle ve 10 yılında toplamda 266 bin 993 denekle görüşüldü.

Barometre araştırmalarında yer alan temaların önemli bir kısmı KONDA'nın websitesinde² yayınlandı ve verisetleri akademik çalışmalar için paylaşımına açık.

¹ konda.com.tr/tr/konda-barometresi

² konda.com.tr/tr/raporlar

→ | Diğer Araştırmalar

KONDA, Barometre araştırmalarının yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği ile bir dizi araştırma yaptı. Bu araştırmalar arasından beş tanesi bu rapor kapsamında değerlendirmeye alındı.

→ | Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler Araştırması

2010 yılı Temmuz ayında Kürt açılımı veya demokratik açılımın gündemde olduğu sırada yapılan bu araştırma, Kürt Meselesi'ne dair Türkiye toplumunun algılarını, beklentilerini, sorunun kaynağına, çözümüne ve devletten beklentilerine dair değerlendirmelerini, vatandaşlık tanımlarını, farklı kimliklere hoşgörülerini ve çatışmalardan etkilenmeleri ele alıyor. Türkiye genelinde 59 ilde 374 ilçe ve il merkezinin 902 mahalle ve köyünde yüz yüze yapılan 10 bin 393 görüşmeden oluşan araştırma, KONDA'nın 2006 yılında 48 bin kişiyle görüşerek yapılan "Biz Kimiz? Toplumsal Yapı Araştırması'nın devamı niteliğinde. Araştırma, ayrıca bölge Kürtlere özel sorulan sorular bulunan bir bölüm içeriyor ve çözüm için taraflar ve muhataplar, af konusu, ant okunması, Kürtçenin serbestliği konularında değerlendirmelerine yer veriyor. Bu raporda araştırmanın çıplak yorumsuz bulgularını bulabilirsiniz.³ Bulguların yorumlandığı ve tarihi ve sosyolojik bir perspektife oturtulduğu daha geniş kapsamlı metin ise, Haziran 2011'de İletişim Yayınları tarafından Kürt Meselesi'nde Algı ve Beklentiler (İletişim 1608/ Bugünün Kitapları 131) adıyla yayınlandı.

→ | Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler

TESEV ortaklığı ile yapılan Anayasaya Dair Algı ve Beklentiler araştırması⁴, Türkiye'nin 18 yaş üstü yetişkin nüfusunu temsil eden bireylerin yeni anayasadan beklentilerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi; bazı temel anayasa konularındaki kanaat ve eğilimlerinin öğrenilmesi, diğer taraftan bu kanaatleri, eğilimleri ve beklentileri etkileyen siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik unsurların neler olduğunun tespit edilmesi için tasarlanmış ve uygulandı.

Araştırmanın saha çalışması 22-23 Eylül 2012 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında merkez dahil 29 ilin 101 ilçesine bağlı 150 mahalle ve köyde 2 bin 699 kişiyle, hanelerinde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirildi.

³ konda.com.tr/tr/rapor/kurt-meselesinde-almi-ve-beklentiler

⁴ konda.com.tr/tr/rapor/anayasa-dair-almi-ve-beklentiler

→ **Diyanet İşleri Başkanlığı Araştırması: Algılar, Memnuniyet, Beklentiler**

Bu araştırma⁵, Helsinki Yurttaşlar Derneği için, KONDA Araştırma ve Danışmanlık A.Ş. tarafından, 11-12 Ekim 2014 tarihlerinde, Türkiye'deki 18 yaş üstü yetişkin nüfusu temsil eden, 32 ilin merkez dâhil 112 ilçesine bağlı 150 mahalle ve köyünü içeren bir örneklem içinde, 2 bin 627 kişiyle hanelerinde yüz yüze görüşülerek gerçekleştirildi.

→ **Vatandaşlık Araştırması**

Bu rapora esas olan araştırma⁶ 5-6 Mart 2016 tarihlerinde, 28 ilin merkez dahil 110 ilçesine bağlı 150 mahalle ve köyünde, 2 bin 587 kişiyle hanelerinde yüz yüze görüşülerek gerçekleştirildi.

İstanbul Politikalar Merkezi işbirliği ile gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı Türkiye'de vatandaşlığın toplum içinde nasıl tanımlandığına ve algılandığına ışık tutmaktır. Türkiye'de vatandaşlık tanımı ile eşit ve aktif vatandaşlık algısını irdelenecek olan bu araştırmanın siyasi ve hukuki düzenlemelere bir arka plan oluşturabileceğini düşünüyoruz. Araştırmada vatandaşlık algılarının haritasını iki farklı ama birbiri ile ilişkili açıdan çiziyoruz: Türkiye'de Eşit Vatandaşlık ve Türkiye'de Aktif Vatandaşlık.

→ **Şiddetin Sosyolojik ve Kültürel Nedenleri**

Türkiye'de şiddete dair bu raporun dayanağı olan araştırmanın saha çalışması 3 – 4 Kasım 2018 tarihlerinde Küyerel Düşünce Enstitüsü için yapılmıştır. Araştırma kapsamında, 32 ilin merkez dahil 101 ilçesine bağlı 154 mahalle ve köyünde 2 bin 691 kişiyle hanelerinde yüz yüze görüşüldü.

Araştırma amacı toplumda kimlerin şiddet gördüğünden ziyade kimlerin uygulamaya daha meyilli olduğunu ve şiddetin hangi durumlarda, kim tarafından veya kimlere karşı uygulanmasının kabul edilebilir görülebileceğini ortaya koymaktır. Raporda şiddetin kaynakları; cinsiyet, siyasi görüş, din, etnik köken ve maddi durum üzerinden kimliklerin etkisi; kimlerin kimlere uygulamasının kabul edilebilir görüldüğü ve devletin psikolojik ve fiziksel şiddet uygulamasına bakış ele alındı.

⁵ konda.com.tr/tr/rapor/diyanet-algi-memnuniyet-ve-beklentiler-arastirmasi

⁶ konda.com.tr/tr/rapor/vatandaslik-arastirmasi

TÜRKİYE GÜNDEMİNİN ÖZETİ

Bu bölümde rapor boyunca incelenen bulguların temelini oluşturan ve 2010-2018 döneminde Türkiye’de güncel siyaseti şekillendiren temel olay ve gelişmelerin kronolojik bir özeti verilmiştir. Bu özeti çok daha kapsamlı ve detaylandırılmış hali raporun sonunda 14. Bölümde yer almaktadır.

2010

OCAK

- İçişleri Bakanı Beşir Atalay, "Kürt Açılımı" süreciyle ilgili "İnsan Hakları Paketi"nin başlıklarını açıkladı. "İmralı Heyeti" olarak adlandırılan milletvekillerinden oluşan heyetler de İmralı Cezaevi'nde tutuklu bulunan Abdullah Öcalan'a ziyaret gerçekleştirmeye başladı.
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Davos Zirvesi olarak da bilinen Dünya Ekonomik Forumu'ndaki "One Minute" çıkışıyla İsrail Cumhurbaşkanı Simon Peres'e İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği saldırılar nedeniyle tepki gösterdi.

ŞUBAT

- Özel yetkili savcılığın başlattığı soruşturmanın ardından, "Balyoz Davaları" olarak adlandırılan yargılama sürecine başlandı. Sanıklara "Türkiye Cumhuriyeti hükümetini devirmek amacıyla hazırlandığı" iddia edilen "Balyoz darbe planı"nın hazırladıkları suçlaması yöneltildi.

MAYIS

- CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Genel Başkanlık görevinden istifa etti. TBMM Grup Başkanvekili Kemal Kılıçdaroğlu CHP'nin yeni Genel başkanı oldu.
- "Mavi Marmara Saldırısı" gerçekleştirildi. İsrail ordusu Gazze'ye insani yardım taşıyan İHH İnsanı Yardım Vakfı'nın gemisi Mavi Marmara'ya uluslararası sularda saldırdı ve dokuz kişi hayatını kaybetti.

EYLÜL

- 12 Eylül günü gerçekleştirilen halk oylamasında anayasa değişikliği yüzde 57,88 oy oranıyla kabul edildi.
- Kamu Personel Seçme Sınavı'nda, sınav cevaplarının Gülen Cemaati mensuplarına sızdırıldığı iddia edildi. Skandalın ardından iptal edilen sınavın tekrarlanması ve sınavlarda uygulanmak üzere yeni güvenlik önlemlerinin alınması kararlaştırıldı.

2011

ŞUBAT

- Ergenekon davaları kapsamında Oda TV'ye yönelik operasyon gerçekleştirildi. Tutuklanan gazeteci Ahmet Şık'ın "İmamın Ordusu" kitabının dijital kayıtlarına el kondu ve kopyaları silindi.

NİSAN

- Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS)'nda kişiye özel basılan kitapçıklarda yer alan soruların basit bir algoritmayla çözülebilecek bir şifreyle oluşturulduğu iddia edildi.

HAZİRAN

- 12 Haziran günü yapılan Milletvekili Genel Seçimi'nde Ak Parti yüzde 49,83 oy oranı ile tek başına hükümet kurma hakkını elde etti. CHP ve MHP'nin yanı sıra BDP'nin desteklediği "Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku" adı altında bağımsız milletvekilleri de TBMM'ye girmeye hak kazandı. Ancak tutuklu milletvekilleri nedeniyle seçimlerden kısa bir süre sonra TBMM'de "yemin krizi" çıktı.

TEMMUZ

- İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talimatıyla birçok aktif yönetici ile futbolcunun gözaltına alınması ile "Şike Davası" başladı. Özel Yetkili Cumhuriyet Savcısı Zekeriya Öz tarafından başlatılan dava kapsamında birçok spor kulübü yöneticisine hapis cezaları verildi.

2012

OCAK

- Eski Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, hakkında başlatılan soruşturma kapsamında tutuklandı.

NİSAN

- 12 Eylül askeri darbesine ilişkin davada, dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile emekli Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya'ya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verildi.

TEMMUZ

- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Diyarbakır Bağımsız Milletvekili Leyla Zana'yı kabul etti. Zana görüşmede, Abdullah Öcalan'ın ev hapsine alınabileceğini, Oslo görüşmelerinin yeniden başlaması gerektiğini dile getirdiğini söyledi.
- Halkın Sesi Partisi (HAS Parti) kendini feshetti ve Genel Başkan Numan Kurtulmuş Ak Parti'ye katıldı.

EYLÜL

- "4+4+4 eğitim sistemi" uygulamaya kondu ve zorunlu eğitim süresi 12 yıla çıkarıldı. Uygulamayla birlikte İmam-Hatip Liselerinin ortaokul kırsımları da açılmış oldu.
- Demokrat Parti Eski Genel Başkanı Süleyman Soylu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın davetiyle Adalet ve Kalkınma Partisi'ne katıldı.

EKİM

- Yoğun tartışmaların sonucunda kentsel dönüşüm, Başbakan Erdoğan'ın İstanbul Esenler Havaalanı mahallesinde katıldığı törenle başladı.

KASIM

- 10. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na Başbakan Erdoğan da katıldı. Başbakan Erdoğan kapanış konuşmasında, ABD'de yaşayan Fethullah Gülen'i kastederek "Gurbette vatan hasreti çekenleri de aramızda görmek istiyoruz." dedi.

2013

OCAK

- İmralı'da Abdullah Öcalan'ı ziyaret eden HDP heyeti, Diyarbakır'daki Nevruz kutlamalarında Öcalan'ın mesajını okudu. Türkçe ve Kürtçe okunan metinde Öcalan, PKK'ya ülkeyi terk etmesine yönelik "çekilin" çağrısı yaptı.

NİSAN

- Çözüm Süreci kapsamında "Akil İnsanlar Heyeti" oluşturuldu. Akademisyen, gazeteci ve sanatçılardan meydana gelen ve yedi bölge için dokuzar kişiden toplam 63 kişi "Akil İnsan" olarak belirlendi.

MAYIS

- Hatay Reyhanlı'da belediye önünde patlatılan bomba yüklü iki araç nedeniyle 52 kişi yaşamını yitirdi. Olay Türkiye-Suriye ilişkilerinin gerilmesinin önemli dönüm noktalarından biri olup, Türkiye'nin Suriye'de süren çatışmalara dahil olmasının ilk sebeplerinden biri oldu.

HAZİRAN

- Mayıs ayının sonlarında başlayan İstanbul Taksim'deki Gezi Parkı'ndaki ağaçların sökülmesine karşı çıkan protesto eylemleri Türkiye tarihinin en büyük toplumsal hareketlerinden birine dönüştü. Yurt geneline yayılan protesto gösterilerinde 12 kişi hayatını kaybetti.

EKİM

- Başbakan Erdoğan, Diyarbakır'a gitti. Başbakan Erdoğan'ın davetiyle Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ve Kürt sanatçı Şivan Perwer Habur Sınır Kapısı üzerinden Türkiye'ye giriş yaptı.

ARALIK

- İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yürütülen soruşturmada, aralarında işinsanları, bürokrat ve memurların da bulunduğu çok sayıda kişiye yönelik "kara para aklama", "altın kaçakçılığı" ve "kamu görevlilerine rüşvet" iddiasıyla "17-25 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu" düzenlendi. Soruşturmanın ardından Hükümet tarafından Gülen Cemaati'nin tasfiyesine yönelik adımlar atılmaya başlandı.

2014

OCAK

- “MİT Tırları Krizi” yaşandı. İçinde Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) görevlilerinin de bulunduğu açıklanan üç tır, savcılık kararıyla “terör örgütlerine silah ve mühimmat taşındığı” iddiasıyla Adana’da durduruldu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, TIR’ların durdurulmasından Gülen Cemaati’ni sorumlu tuttu.

MART

- Erdoğan’ın, “Twitter’ın kökünü kazıyacağız” açıklamasının ardından, Türkiye’de dünyanın en popüler sosyal paylaşım platformlarından biri olan Twitter’a erişim engellendi.
- 30 Mart günü yapılan Yerel Seçim’de Ak Parti Türkiye genelinde oyların yüzde 43,39’unu alarak İstanbul ve Ankara dahil birçok il ve ilçe merkezinde belediyenin yönetimini kazandı.

MAYIS

- 13 Mayıs’ta Soma’da bir maden ocağında elektrik kaçağından dolayı çıkan yangında, 301 madenci göçük altında kalarak hayatını kaybetti.

AĞUSTOS

- 10 Ağustos’ta yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde Başbakan Erdoğan ilk turda yüzde 51,79 oy oranı ile 12. Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimin ardından Ak Parti’de gidilen olağanüstü kongreyle Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yeni Genel Başkan ve Başbakan oldu.

EYLÜL

- IŞİD’in saldırdığı Suriye’nin kuzeyinde yer alan ve çoğunlukla Suriyeli Kürtlerin yaşadığı Kobani’den yaklaşık 150 bin Suriyeli Kürt, Türkiye sınırına akın etti. Böylelikle IŞİD, kenti ele geçirerek bölgesel üstünlük kazanmış oluyordu.

EKİM

- HDP, Kobani’yle ilgili olarak Türkiye’den beklenen adımların gelmediğini belirterek 7 Ekim’de ülke çapında eylem çağrısı yaptı. Eylemlerde hem güvenlik güçleriyle göstericiler hem de bazı yerlerde göstericilerle onlara karşı çıkanlar arasında çatışmalar yaşandı. 50 kişi hayatını kaybetti.
- Ankara’da Atatürk Orman Çiftliği’nde inşa edilen Cumhurbaşkanlığı Sarayı hizmete açıldı. Saray, maliyeti ve imar izni olmadığı, bu nedenle de “kaçak” olduğu iddiasıyla eleştirilere neden oldu.

2015

OCAK

- Rüşvet ve yolsuzluk soruşturmasında adları geçen dört eski bakan için Yüce Divan'da yargılama kararı çıkmadı.

HAZİRAN

- 7 Haziran seçimlerinde Ak Parti ilk kez TBMM'deki çoğunluğunu kaybetti. HDP ise seçim barajını aşarak TBMM'ye 80 milletvekili ile girmeyi başardı. Ak Parti ile diğer partiler arasındaki koalisyon görüşmelerinden bir sonuç çıkmaması üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan seçimlerin yenilenmesine karar verdi.

TEMMUZ

- Şanlıurfa'nın Suruç ilçesindeki intihar saldırısında 32 kişi öldü. İki gün sonra Şanlıurfa Ceylanpınar'da iki polis evlerinde başlarından vurulmuş halde bulundu.

AĞUSTOS

- "Dolmabahçe Mutabakatı" olarak bilinen çözüm süreci bildirgesi için Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Çözüm süreci şu aşamada buzdolabına konulmuştur" dedi.

EKİM

- Ankara'da 10 Ekim'de yapılan "Emek, Barış, Demokrasi" mitinginde patlayan iki bomba 103 kişinin hayatını kaybetmesine yüzlerce kişinin de yaralanmasına neden oldu.

KASIM

- 1 Kasım günü yapılan genel seçimden Ak Parti, yüzde 49,48 oy oranı ile bu sefer tek başına hükümet kurabilmeyi garantileyen bir zaferle çıktı.
- Suriye sınırı yakınında hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle vurularak düşürülen uçağın Rus uçağı olduğunun anlaşılmasından sonra Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir diplomatik kriz dönemi başladı.
- Tahir Elçi Diyarbakır'ın Sur ilçesinde basın açıklaması yaptığı sırada çıkan çatışmada silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti.

2016

OCAK

- Ocak günü Sultanahmet Meydanı'nda bir intihar saldırısı gerçekleştirildi. Suriye kökenli bir IŞİD militanının gerçekleştirdiği anlaşılan saldırıda, se-kizi Alman vatandaşı 13 kişi yaşamını yitirdi.
- "Barış İçin Akademisyenler İnisiyatifi" adı altında bir araya gelen 1128 akademisyen "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bir bildiri yayınladı. Bildiride Güneydoğu ve Doğu illerinde uygulanan sokağa çıkma yasakları ve artan şiddet eleştirildi.

MART

- Kızılay'da bomba yüklü araçla düzenlenen terör saldırısında ikisi saldırı-gan 38 kişi hayatını kaybetti. Saldırı, Ekim 2015'teki ve Şubat 2016'daki patlamalar ile birlikte beş ay içinde Türkiye'nin başkentinde gerçekleşen üçüncü bombalı saldırı oldu.

NİSAN

- İş insanı Reza Zarrab ABD'de tutuklandı. 17-25 Aralık Yolsuzluk ve Rüş-vet Operasyonları'nda adı kilit isim olarak geçen Zarrab'a "dolandırıcılık, kara para aklama ve İran'a yönelik yaptırımlarını delmek" suçlamaları yöneltili.

MAYIS

- Başbakan Ahmet Davutoğlu istifasını açıkladı. Yerine Ulaştırma, Denizci-lik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım getirildi ve 65. Hükümet kuruldu.
- Haklarında fezleke hazırlanmış 27'si Ak Parti, 51'i CHP, 50'si HDP ve 9'u MHP milletvekili olmak üzere toplam 138 milletvekilinin dokunulmaz-lıklarının bir kereliğine kaldırılmasına ilişkin anayasa değişikliği teklifi TBMM Genel Kurulu'nda 376 oyla kabul edildi.

HAZİRAN

- 28 Haziran'da Atatürk Havalimanı'nın dış hatlar terminalinin giriş, çıkış ve otoparkında üç ayrı noktada intihar saldırısı gerçekleşti. Saldırı sonu-cu 45 kişi hayatını kaybederken 200'den fazla kişi de yaralandı.

TEMMUZ

- Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bir grup asker, hükümeti devirmek amacıyla 15 Temmuz akşamında bir darbe girişiminde bulundu. Savaş uçaklarının TBMM'yi bombaladığı darbe girişimi sırasında 248 kişi yaşamını yitirdi ve 2 binden fazla insan yaralandı. Darbe girişiminin ardından OHAL ilan

edildi. Darbe girişimi sonrası Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla "Demokrasi Nöbetleri" başlatıldı. Demokrasi Nöbetlerinin sonuncusu niteliğinde olan "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" ise Yenikapı'da Ak Parti, MHP ve CHP'nin katılımıyla gerçekleştirildi. Mitinge HDP davet edilmedi. Bu tarihten sonra Ak Parti ve MHP'nin iş birliği de "Yenikapı Ruhu" olarak adlandırıldı.

AĞUSTOS

- "Fırat Kalkanı Harekatı" başladı. Türk ordusu ve desteklediği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), sınırın Suriye tarafından IŞİD'i uzaklaştırmak amacıyla 24 Ağustos'ta askeri bir operasyon başlattı.

EYLÜL

- İçişleri Bakanlığı, 674 sayılı KHK kapsamında ikisi il, 28 belediyeye kayyum atadı. Görevden alınan belediyelerin başkanlarından 24'ü, PKK-KCK ile, dördü de FETÖ'yle ilişkilendirildi.

EKİM

- Dokunulmazlıkların kaldırılmasının ardından ifade vermeye gitmedikleri gerekçesiyle haklarında gözaltı kararı verilen ve aralarında Eş Başkanlar Demirtaş ile Yüksekdağ'ın da bulunduğu 15 HDP'li vekilden 10'u tutuklandı.

ARALIK

- İstanbul Beşiktaş Vodafone Arena önünde bombalı araç ve diğeri Maçka Parkı'nda canlı bomba olmak üzere art arda iki saldırı yaşandı. Resmî açıklamalara göre 36'sı polis, 8'i sivil, 44 kişi hayatını kaybetti.

2017

OCAK

- Yeni yılın ilk saatlerinde, İstanbul Ortaköy'de bulunan Reina gece kulübünde düzenlenen saldırıda 39 kişi hayatını kaybetti. Saldırıyı IŞİD üstlendi.

ŞUBAT

- Resmi Gazete'de yayımlanan 686 sayılı KHK ile 167'si Barış İçin Akademisyenler metni imzacısı olan 330 akademisyen ve çeşitli kamu kuruluşlarında görev yapan toplam 4 bin 464 kişi kamu görevinden ihraç edildi.

NİSAN

- 16 Nisan günü gerçekleştirilen halkoylaması ile anayasa değişikliği yüzde 51,41 oy oranı ile kabul edildi. Halkoylamasına Yüksek Seçim Kurulu'nun mühürsüz oy pusulalarının da geçerli sayılacağı yönündeki kararı uzun süre tartışıldı.

HAZİRAN

- MİT'e ait tırların durdurulmasıyla ilgili görüntülere ilişkin davada CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu'na, "devletin gizli kalması gereken belgelerini yayımlamak" suçundan 25 yıl hapis cezası verildi. Berberoğlu'nun tutuklanması üzerine CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu Ankara'dan İstanbul'a 25 gün süren "Adalet Yürüyüşü"nü başlattı.

TEMMUZ

- 692 sayılı KHK yayımlandı. KHK ile 7348 kişi kamu görevinden ihraç edildi.

EKİM

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Topbaş ile Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek istifa etti.

ARALIK

- Olağanüstü hal kapsamındaki 695 ve 696 sayılı KHK'lar yayımlandı. KHK'lar kapsamında kamudan toplamda 2766 personel ihraç edildi, 1554 kişi de görevlerine iade edildi. Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar nedeniyle tutuklu veya hükümlü bulunanların, duruşmaya sevk nedeniyle cezaevi dışına çıkarılmaları durumunda, ceza infaz kurumu idaresince verilen tek tip giysiler giymeleri kararlaştırıldı. Ayrıca 696 sayılı Kanun Hükümünde Kararname'nin (KHK) 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ve devamında niteliğindeki eylemlerin bastırılmasında görev alan sivillere ceza muafiyeti getiren düzenlemesi kamuoyunda tartışmalara neden oldu.

2018

OCAK

- Suriye'nin kuzeyine yönelik operasyonları kapsayan Zeytin Dalı Harekati başladı.

NİSAN

- MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tamamlanması için yaptığı erken seçim çağrısı kabul edildi ve seçim günü olarak 24 Haziran kararlaştırıldı. Ak Parti ile MHP Cumhuriyet İttifakı'nı; CHP, İyi Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti ise Millet İttifakı'nı oluşturdu.

HAZİRAN

- 24 Haziran günü gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçiminde Recep Tayyip Erdoğan yeniden Cumhurbaşkanı seçildi.

TEMMUZ

- OHAL döneminin son KHK'ları olan 698 ve 699 sayılı KHK'lar yayımlandı. KHK'larda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ile ilgili düzenlemeler yer aldı.

AĞUSTOS

- Ekim 2016'da sınır dışı edilmek üzere gözaltına alınan ve Aralık 2016'da Fetullah Gülen Cemaati'ne üye olmak suçlamasıyla tutuklanan ABD'li rahip Andrew Brunson, Türkiye ile ABD arasında bir krize neden oldu. ABD, rahip Brunson'ın tutukluluğu nedeniyle Türkiye'ye yönelik ekonomik yaptırımlar uyguladı.

EYLÜL

- 2013 Nevruz'undaki konuşmaları sebebiyle eski HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'a dört yıl sekiz ay, eski HDP milletvekili Sırrı Süreyya Önder'e üç yıl altı ay hapis cezası verildi.

KASIM

- "Gezi protestolarını finanse ettiği" iddiasıyla Ekim ayında gözaltına alınarak, "anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs" ve "hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüs" suçlarıyla tutuklanan iş insanı Osman Kavala'nın kurucusu olduğu Anadolu Kültür'e yönelik operasyonda 13 kişi gözaltına alındı.

2019

OCAK

- Yüksek Seçim Kurulu (YSK) 31 Mart'taki yerel seçimlere onüç partinin katılacağını açıkladı. Ak Parti ve MHP, Cumhur İttifakı olarak yerel seçimlerde işbirliğine gideceklerini açıklarken, CHP ve İyi Parti de yirmi ikisi büyükşehir kırkdokuz il için ittifak yapacaklarını açıkladı. HDP ise Ankara, İzmir ve İstanbul'da aday göstermeme kararı aldı.
- Yüksek Seçim Kurulu (YSK) Başkanı Sadi Güven yaptığı açıklamada, "Mükerrer seçmen olmadığı gibi sahte seçmen de yok, hayali seçmen de yok" dedi. Ayrıca beyan ettiği yerleşim yerinde oturmadığı belirlenen 91 bin 93 kişinin seçmen kaydının dondurulduğunu belirtti ve seçmenlere kayıtlarını kontrol etme çağrısı yaptı.

ŞUBAT

- Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki üyelik müzakerelerinin askıya alınmasını öneren karar tasarısı, parlamentonun Dışişleri Komisyonu'nda oy çokluğuyla kabul edildi.
- İşinsanı Osman Kavala'nın da aralarında olduğu onaltı sanık hakkında, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevini engellemeye teşebbüs" ve "Gezi olaylarını finanse etmek" suçlamasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istendi.
- Yozgat'ta düzenlenen mitingde konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Diyorlar ki kayyum atanın yeri geri alacağız... Benim vatandaşım geri almana fırsat veriyorsa, devletin verdiği imkanları siz Kandil'e gönderecek olursanız hemen anında hiç beklemeden yine biz kayyumlarımızı atarız." ifadelerini kullandı.

MART

- 31 Mart günü gerçekleştirilen yerel seçimlerde, Ak Parti İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Binali Yıldırım oy sayımı bitmeden seçimi kazandığını ilan etti. Anadolu Ajansı seçim sonuçlarına ilişkin veri akışını keserken, CHP adayı Ekrem İmamoğlu kendisinin 29 bin oy farkla önde olduğunu ve sayılmamış oyların bu farkı kapatamayacağını duyurdu.

NİSAN

- Ak Parti seçim sonuçlarına dair itiraz sürecini başlatacaklarını duyurdu. Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Ali İhsan Yavuz, İstanbul'da 17 bin 410 oyun Ak Parti yerine başka partilere yazıldığını iddia etti. Ak Parti ilerleyen günlerde İstanbul'da seçimin yenilenmesi için olağanüstü itiraz dilekçesini YSK'ya sundu.

- Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemini satın almaya karar vermesinin ardından ABD, Türk pilotların F-35 eğitim uçuşlarının durdurulduğunu ve teknik ekibin eğitiminin askıya alındığını açıkladı.
- Yüksek Seçim Kurulu, KHK'yla ihraç edilen belediye başkanlarına mazbatalarının verilmemesi, mazbataların ikinci olan adaylara verilmesi yönünde karar aldı.
- CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Ankara'da katıldığı şehit cenazesinde yumruklu saldırıya uğradı. Gözaltına alındıktan sonra adli kontrol şartıyla serbest bırakılan saldırgan Osman Sarıgün, üyesi olduğu Ak Parti'de kesin ihraç istemiyle disipline sevk edildi.

MAYIS

- Yüksek Seçim Kurulu (YSK) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminin yenilenmesine karar verdi. Yeni seçim tarihi 23 Haziran olarak duyuruldu. Ayrıca Ekrem İmamoğlu'nun mazbatasını iptal edilerek, İstanbul Valisi Ali Yerlikaya İBB Başkan Vekili olarak görevlendirildi. CHP ve İyi Parti İstanbul'da yapılan tüm seçimlerin yenilenmesi için YSK'ya başvuruda bulunsa da bu talep kabul edilmedi.
- Türk Tabipler Birliği (TTB) 2016-2018 dönemi Merkez Konseyi'nin onbir üyesinin Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) Zeytin Dalı Harekâtı esnasında "Savaş bir halk sağlığı sorunudur" şeklinde yaptıkları açıklama nedeniyle yargılandıkları davada mahkeme, 10 sanığa 1 yıl 8 ay hapis cezası verdi. Sanık Hande Arpat ise toplam 3 yıl 3 ay 22 gün hapis cezasına çarptırıldı.
- Abdullah Öcalan, sekiz yılın ardından ilk kez görüştüğü avukatları aracılığıyla bir açıklama yaptı. Açıklamada cezaevlerinde HDP'li milletvekillerinin sürdürdüğü açlık grevlerinin sona erdirilmesi, şiddet yerine yumuşak güç tercihi ve Suriye'de Türkiye'nin hassasiyetlerine duyarlı olunması mesajları verdi.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, Yargı Reformu Strateji Belgesi'ni açıkladı.

HAZİRAN

- 16 Haziran günü İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan Adayları Binali Yıldırım ile Ekrem İmamoğlu, gazeteci İsmail Küçükkaya moderatörlüğünde canlı yayında bir araya geldi.
- Anadolu Ajansı'nın yaptığı açıklamada avukatlarıyla görüşen Abdullah Öcalan'ın İstanbul seçiminde tarafsızlık çağrısı yaptığı söylendi. HDP ise yaptığı açıklamada, seçim stratejisinde ve taktik adımlarında bir değişiklik olmadığını kaydetti.
- Yenilenen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimini yüzde 54,2 oy oranıyla CHP'li Ekrem İmamoğlu kazandı.
- Yeni askerlik sistemini düzenleyen Askeralma Kanunu Teklifi, TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek yasalastı.

DEMOKRATİK VATANDAŞLIK: NERELERDEYİZ?

Denge Denetleme Ağı'nın hedeflerinden biri de demokrasi refleksi olan vatandaşlar topluluğu oluşturmak. Ağ, demokrasi refleksi olan vatandaşı, şiddetin karşısında duran, adalet, eşitlik, güçlü meclis, bağımsız medya, hukukun üstünlüğü konularında bilgi ve hassasiyet sahibi vatandaşlar olarak tanımlıyor.

Bu rapor, KONDA'nın 2010'un Mart ayıyla 2019'un Nisan ayı arasında her ay veri topladığı Barometre Siyasi ve Toplumsal Araştırmalar Dizisi, 2010 Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler başlıklı araştırma, 2012 Anayasaya Dair Algı ve Beklentiler Araştırması, 2014 Diyanet Araştırması, 2016 Vatandaşlık Araştırması ve 2018 Şiddet Araştırması kapsamında elde edilen veriler incelenerek oluşturuldu. Veriler, vatandaşların demokrasi kapsamında öncelikli meseleleri ve bunlara yaklaşımlarına odaklanarak incelendi.

Demokrasi elbette kurumlar aracılığıyla işliyor, fakat vatandaşın demokrasi algısı ve oluşturduğu siyasal kültür de uygulanmasında en önemli yapıtaşları arasında yer alıyor. Demokrasi algısı, demokrasi refleksi ve demokratik kültürün ne kadar toplumsallaştığının analizi için dokuz yıllık kamuoyu araştırmalarının sunduğu verilerden faydalandık.

Öncelikle, demokrasinin tanımını ortaya koymak gerekiyor. Örneğin Seymour Martin Lipset, demokrasiyi, hükümet yetkililerinin düzenli anayasal imkanlarla seçilmesini sağlayan, çelişen çıkar grupları arasında toplumsal bir karar verme mekanizması ve toplumun mümkün olan en geniş kesiminin bu kararları farklı alternatif adaylar arasından seçerek etkilemesine izin veren siyasal sistem olarak tanımlıyor. Joseph A. Schumpeter'e göre ise demokratik yöntem, halkın, bireyleri seçerek ve meselelere karar vererek ulaştıkları, kamu yararını gerçekleştiren siyasal kararlara varmayı sağlayan kurumsal düzenleme. Bu tanıma göre, vatandaşların seçtiği temsilciler en iyi politikayı seçip ona uygun kararlar alır. Aynı bakış açısına göre, demokrasi, siyasi partilerin, oy almak için politika önerilerini sundukları bir serbest pazar ve sözlerini yerine getirmeyen politikacılar tekrar seçilmez. Robert A. Dahl, tanımlamada tek prensibi, tüm üyelerin, hükümetin izleyeceği politika kararlarını alma sürecine katılmakta eşit olduğu varsayımıyla muamele edilmesi olarak tanımlıyor. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine göreyse, hükümet yetkisinin temeli, halkın iradesine dayanmalı.

Demokrasi, en minimal şekliyle, düzenli seçimlerin olduğu sistem. Seçimlerin demokratik olmasını sağlamak için ise birden fazla kriteri karşılaması gerekiyor. Demokrasinin temel kriterleri, Dahl'ın prosedürel demokrasi için belirlediği şartlar. Adil ve özgür seçimler, seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, yürütmenin meclise ve seçmene karşı sorumluluğu, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşım (medya özgürlüğü), örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve hükümet politikalarının oyla belirlenmesi ve vesayet odaklarının olmaması olarak özetlenebilir. Philippe C. Schmitter ve Terry Lynn Karl, bunların üzerine çok

önemli bir kriter ekliyor: Hukukun üstünlüğü. Demokratik hükümetler, hukukun üstünlüğüne riayet eder. Demokrasinin var olabilmesi için, prosedürel kurallar takip edilmeli, vatandaşlık haklarına saygı duyulmalıdır.

Demokrasinin kaliteli olması ise başka bir mesele. Kalite, demokrasinin istikrarı ve uzun vadeli, sağlam olması için gerekli şartların sağlanmasına işaret ediyor. Kaliteli bir demokraside, hükümetin vatandaşların taleplerine duyarlı olması, dolayısıyla hesap verilebilirlik ilkesinin de uygulanması, temsiliyet ve katılımcılık esasları önemli. Günümüz toplumlarında ve devlet sistemlerinde vatandaşların birebir kararlara ortak olmasının yollarının açılması katılımcılık ile alakalı. Toplumun tüm kesimlerinin temsil edilmesinin önünde kanuni bir engel olmayabilir fakat örneğin sosyoekonomik eşitsizlikler gibi yapısal engeller varsa (Lipset) bunlar katılımı olumsuz etkileyebilir. Sivil toplum, kararlara etkin katılım kaliteli demokrasi için önemli kriterlerden. Seçmenin hem hakları hem sorumlulukları var. Bunun ötesinde, bazı seçim sistemleri farklı kesimlerin temsiliğini artırırken, bazıları çoğunluğa öncelik tanıyabilir. Bunların demokrasinin temel kriterleriyle değil, kalitesiyle ilgili olmasının sebebi, kanuni düzenlemelerin ötesinde konular olmalarıyla alakalı. Örneğin, düzenlemede bunun için bir engel olmamasına karşın yürütmenin meclise ve seçmene karşı sorumluluğu, temsiliyetçi, açık, şeffaf, ulaşılır ve etkin bir meclis uygulamada sorunlu olabilir. Bazen de kurumların kendisi kalitede sorun oluşturabilir. Örneğin çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi temsiliyette farklı sonuçlara yol açabilir. Kaliteli bir demokrasi için karar süreçlerine vatandaşların etkin katılımı gerekir. Yine temel şartlar olan oy eşitliği ve bilgi alma özgürlüğü, ayrıca politika geliştirilecek konuların belirlenmesinde vatandaşın etkili olabilmesi, demokratik bir siyasi kültürün oluşması için önem taşıyor.

Bu rapor öncelikli olarak demokrasi için gerekli temel kriterler üzerinden bir okuma yapıyor. Bu kriterlerin sağlanması, kalitenin artmasına giden süreç için olmazsa olmaz.

► Demokrasi için Gerekli Kriterler

Düzenli seçimler demokrasinin temelindedir, fakat seçimlerin adil ve özgür olması gerekli. Seçimlerin demokratik olmasını sağlamak için birden fazla kriteri karşılaması gerek. Bu kriterler evrensel seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü ve hükümet politikalarının oyla belirlenmesi ve vesayet odaklarının olmaması olarak özetlenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi hukukun üstünlüğü, keza insan hakları, hepsinin temelinde olmazsa olmaz.

Veriler aşağıdaki kriterler ışığında incelenmiştir:

- Hukukun üstünlüğü (ayrıca yargı bağımsızlığı) ve insan hakları
- Eşit vatandaşlık: Cinsiyet, etnik köken, din, dil, sınıf, varlık ayırt etmeden tüm vatandaşların seçme ve seçilme hakkı
- İfade özgürlüğü
- Adil ve özgür seçimler
- Siyasi parti kurma, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü

Bu kriterlerin gerçekleşmesi, azınlık haklarının korunmasını, kadın erkek eşitliğini gerekli kılıyor. Farklı siyasi partiler ve çıkar gruplarının rekabet edebildiği bir seçim sistemi, muhalefetin oluşabilmesi için çoğulcu bir sistemde kurulmuş siyasi partiler ve örgütler, bağımsız medya ve alternatif kanallardan haber alma özgürlüğü, yargı bağımsızlığı bu kriterlere bunlara içkin.

Demokratik siyasal kültür geliştiginde, vatandaşların hayatlarını ilgilendiren tüm konularla ilgili etkin katılımı mümkün.

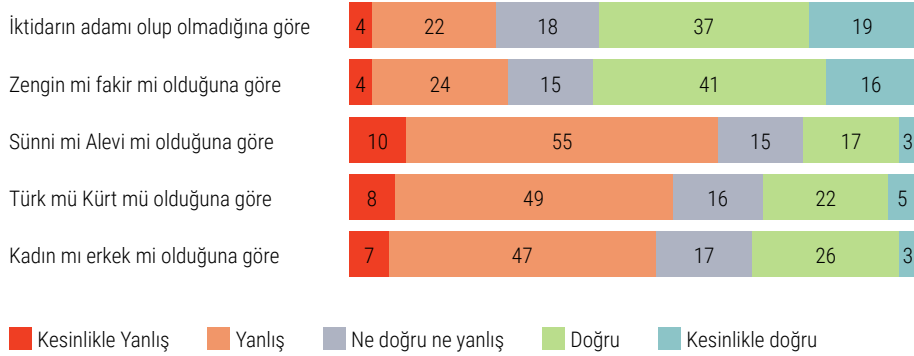
HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Elinizdeki çalışma, toplumumuzun demokrasiyi oluşturan unsurlarla alakalı görüşlerine odaklanıyor. Tüm bu unsurların temel zeminini oluşturan prensip ise hukukun üstünlüğü. Tüm vatandaşların din, mezhep, dil, etnik köken, sınıf, makam farkı gözetmeden kanun önünde eşit olması, hukuk kurallarının tüm kişiler ve kurumların üzerinde olması ve herkese eşit uygulanması bu kapsamda bulunuyor. İyi tanımlanmış ve yerleşmiş kanunlar, gücün keyfi kullanımını engelliyor.

Toplumda kanunun etkisi ve yetkisi, kişi ve kurumları aynı şekilde kapsıyor ve toplumun tüm üyeleri açıkça belirli olan süreçler ve kurallar çerçevesinde sınırlandırıyor. Hukukun üstünlüğü ilkesine göre herkes kanuna tabi; buna kanun yapıcılar, hakimler ve kanun uygulayıcılar da dahildir. Bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması da yine bu ilkeyle mümkün olur.

Mayıs 2010*

Kanun önünde eşitlik: Hâkimler, savcılar, polisler işlemlerde karşılarındakilerin kim olduğuna göre farklı davranıyor işlem yapıyor, karar veriyor mu?

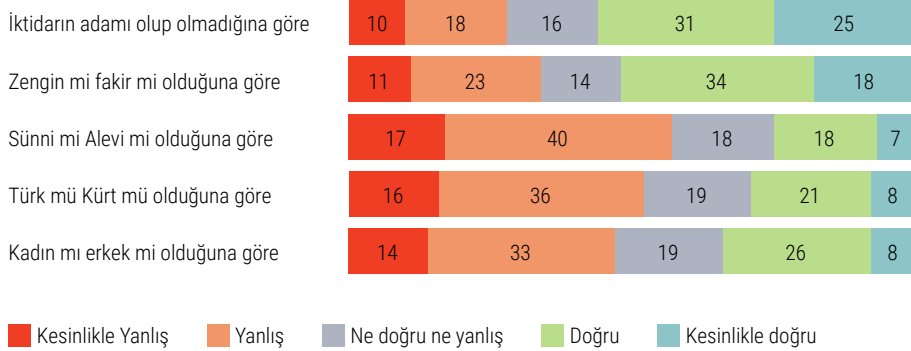

Peki, hukukun üstünlüğü ilkesinin toplumda ne kadar karşılık bulduğunu nasıl anlayabiliriz? Örneğin, “Hâkimler, savcılar, polisler işlemlerinde karşılarındakilerin kim olduğuna göre farklı davranıyor, işlem yapıyor, karar veriyor mu?” sorusu, uygulamada “Kanun önünde eşit miyiz?” sorusuyla aynı. Yüzde 56 gibi yüksek bir oranın kişinin iktidarla ilişkisinin yargı kararında etkisi olduğu yönünde görüş bildirmesi, kanunun herkese eşit davrandığı fikrinin yaygın olmadığını gösteriyor. Zenginliğin önemli olduğu fikri de oldukça yüksek. Sünni ve Alevi olmanın, yani mezhebin yargı

* Bu ve bundan sonraki grafiklerde oranların toplamı, yuvarlamalar nedeniyle 100'e eşit olmayabilir.

Mayıs 2016

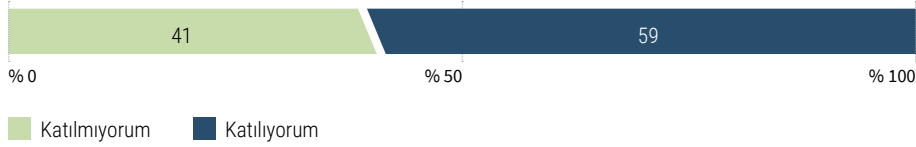
Hakimler, savcılar, polisler karar verirken karşılarındakilerin kim olduğuna göre farklı davranıyor mu?

kararına bir etkisi olduğunu düşünenler ise yüzde 20 oranında. Bu görüşte olanlar Aleviler arasında yüzde 52'ye çıkıyor. Etnik kökenin etkili olduğunu düşünenler ve cinsiyetin etkisi olduğunu düşünenler sırasıyla yüzde 27 ve yüzde 29. Aynı soru Mayıs 2016 araştırmasında tekrarlandığında temel örüntü değişmiyor.

Vatandaşlık 2016

Mahkemeler insanların zengin mi, fakir mi olduğuna göre farklı karar veriyor

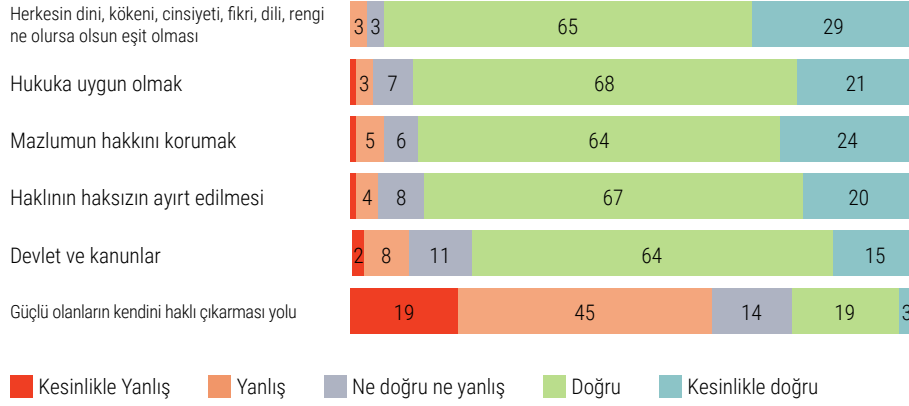

Yukarıdaki kadar kapsamlı olmasa da, 2016 yılında görüştüğümüz kişilere “Mahkemeler insanların zengin mi, fakir mi olduğuna göre farklı kararlar veriyor” ifadesine katılıp katılmadıklarını sordüğümüzde, yüzde 59, yani görüştüğümüz kişilerin yarısından fazlası zengininin kayırıldığını düşünüyor. Bu da yargıya olan güvenin oldukça düşük olduğunu gösteriyor. 2010 yılında sorulan aynı soruyla karşılaştırdığımızda, bu konuda fikirlerin değişmediğini görebiliyoruz.

Hukukla ve yargı kurumlarıyla ilişkiyi, zihnimizdeki tanımlar üzerinden de kuruyoruz. Vatandaşların adaleti nasıl bir çerçeve içerisinde anlamlandırdığı, adaletin olası genel tanımlarından daha önemli. 2010 yılının Mayıs ayında görüştüğümüz kişilere adaletin onlar için ne anlama geldiğine dair soru yönelttik. Bu sorularda önceden belirlediğimiz adalet tanımlarına katılıp katılmadıklarını sorduk. Adaletin tanımı olarak “Herkesin dini, kökeni, cinsiyeti, fikri, dili, rengi ne olursa olsun eşit olması” görüştüğümüz kişiler arasında en yüksek oranda doğru veya kesinlikle doğru bulunuyor (yüzde 96). “Hukuka uygun olmak”, “Mazlumun hakkını korumak”, “Haklının haksızın ayırt edilmesi”, “Devlet ve kanunlar” adalet kavramının çok yüksek oranlarda doğru kabul edilen diğer anlamları arasında görülebilir. Adaletin bu anlamlarının dışında, görüştüğümüz kişiler “güçlü olanların kendini haklı çıkarmasının yolu” tanımlamasını ise yüksek oranda kesinlikle yanlış (yüzde 19) veya yanlış (yüzde 45) buluyor. Yani, kanun önünde eşitliğe dair

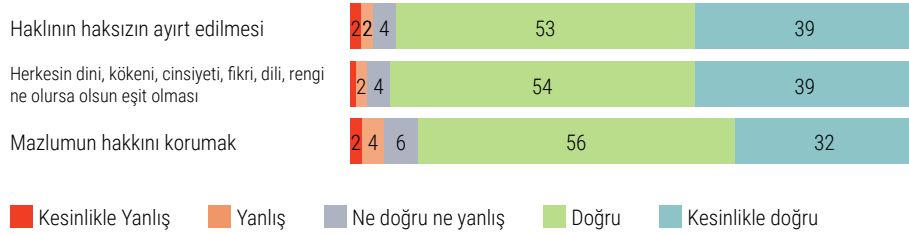
Mayıs 2010

Adalet sizin için ne anlama geliyor?

Mayıs 2016

Adalet sizin için ne anlama geliyor?

önceki soruyu da göz önüne aldığımızda, eşitlik talebi bulunuyor fakat eşitliğin var olduğu fikri aynı derecede yaygın değil, yüzde 22'lik oranda adaletin güçlü olanın kendini haklı çıkarmasının yolu olduğu düşüncesi eşitlik ilkesine inancın bu kesim için sarsıldığını ve adalet beklentisinin yine bu kesimde yüksek olmadığını gösteriyor.

Adaletin anlamına dair üç ifade Mayıs 2016 tarihindeki ankette tekrarlandığında, “haklının haksızın ayırt edilmesi” (yüzde 92), “herkesin dini, kökeni, cinsiyeti, fikri, dili, rengi ne olursa olsun eşit olması” (yüzde 93), “mazlumun hakkını aramak” (yüzde 88) yüksek oranlarda doğru veya kesinlikle doğru bulunan tanımlar olarak görülüyor.

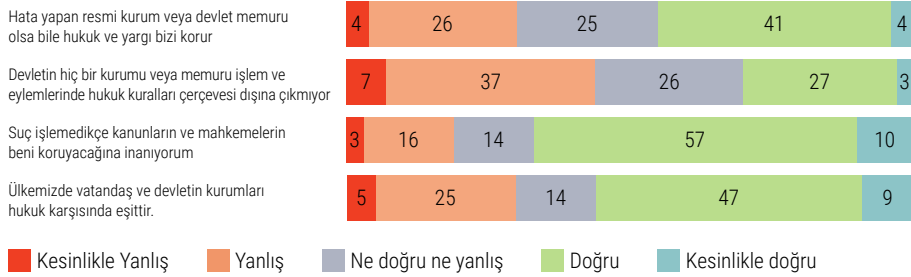
Adaletin tanımlanması meselesine bakınca, kanun önünde eşitlik temel anlamda toplumun neredeyse tümünde karşılık bulmuş görünüyor. Burada iki konu karşımıza çıkıyor: Birincisi, kişi, kendisinin kanun önünde eşit muamele gördüğünü düşünüyor mu? İkincisi, ötekisinin eşit muamele görmesi gerektiği konusunda ne düşünüyor? Bu soruda genel olarak adaletin halkta hangi anlama tekabül ettiği üzerine fikir ediniyoruz, yani bu soru olması gereken üzerine fikirleri gösteriyor.

Adalet, elbette hukukla iç içe bir kavram. Fakat genel anlamda ayırırsak, adaleti bir değer, hukuku ise uygulama olarak düşünebiliriz. Hukukun nasıl anlaşıldığını ve topluma ne ifade ettiğini düşününce, 2010 yılının Mayıs ayında görüştüğümüz kişilere hukuk algılarına dair cümleler okuduk ve bu cümleleri ne derece doğru

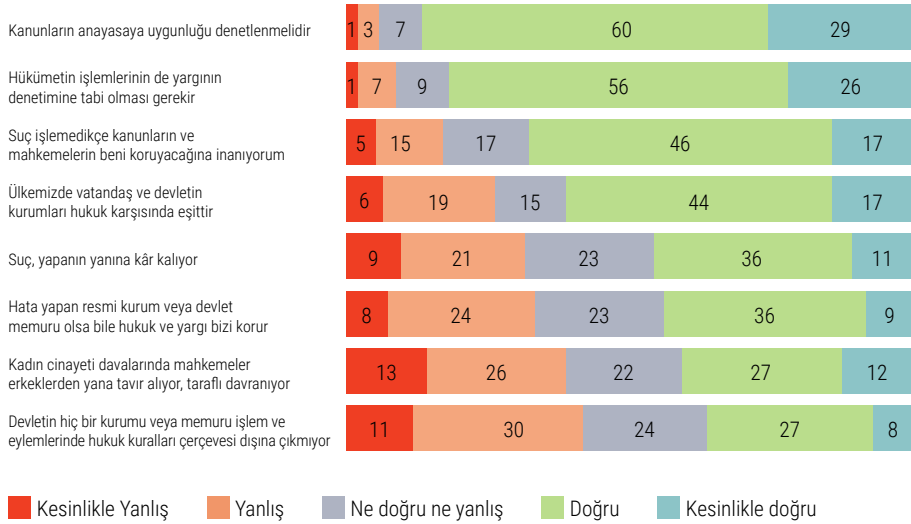
Mayıs 2010

Hukuk - 1

Mayıs 2016

Hukuk

veya yanlış bulduklarını görmeye çalıştık. Bu araştırmamızda görüştüğümüz kişiler, “Suç işlemedikçe kanunların ve mahkemelerin beni koruyacağına inanıyorum” (yüzde 67) ve “Ülkemizde vatandaş ve devletin kurumları hukuk karşısında eşittir” (yüzde 56) daha yüksek oranda doğru veya kesinlikle doğru bulurken, “Devletin hiçbir kurumu veya memuru işlem ve eylemlerinde hukuk kuralları çerçevesi dışına çıkmıyor” (yüzde 35) ve “Hata yapan resmi kurum veya devlet memuru olsa bile hukuk ve yargı bizi korur” (yüzde 45) cümlelerini daha düşük oranda doğru veya kesinlikle doğru buluyor.

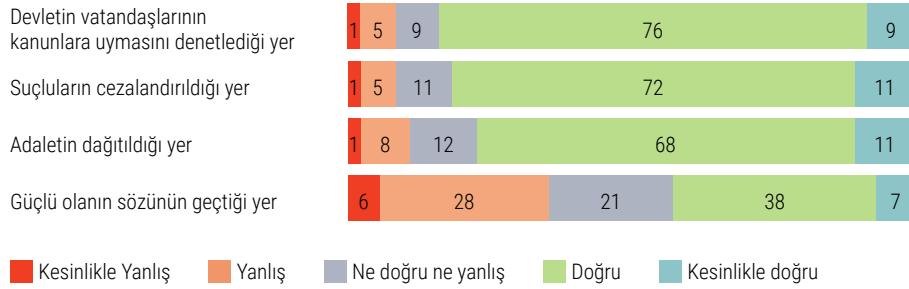
Bu önermeler, kanun önünde eşitlik ve yargı kurumlarının işleyişi üzerine algılar hakkında önemli bilgiler içeriyor. Kadın cinayetlerinde mahkemelerin taraflı karar aldığını düşünen yüzde 39, resmi kurum ve devlet memuruna karşı hukukun kendisini koruyamayacağını düşünen yüzde 32, devletin kurum ve memurlarının hukuk çerçevesi dışına çıktığını düşünen yüzde 41 oranında kesimler bulunması, hukukun tüm kişi ve kurumlara eşit yaklaştığı algısının önemli bir kesimde karşılık bulmadığını gösteriyor. Yani, kayda değer bir kesim, hem yargının cinsiyet eşitliği ilkesini uygulamasında hem de devlet ve vatandaşın aynı hukuka tabi olması gerekliliğinde bir sorun görüyor.

Adalet ve hukuk algısının yanında bir de yargının anlamı üzerine sorulan sorular bulunuyor. Bu soru seti, yargı kurumlarıyla olan ilişki olarak değerlendirilebilir. Mayıs 2010 tarihinde görüştüğümüz kişilerin yüzde 85'i için yargı "Devletin vatandaşlarının kanunlara uymasını denetlediği yer", yüzde 83'ü için "Suçluların cezalandırıldığı yer", yüzde 79'u için ise "Adaletin dağıtıldığı yer" anlamına geliyor. Diğer taraftan, görüştüğümüz kişilerin yüzde 45'i için yargı "Güçlü olanın sözünün geçtiği yer" olarak görülüyor. Adaletin anlamına dair soruda sunulan aynı önermenin çok daha düşük oranda doğru bulunmasının sebebi de yargının daha somut ve kurumlarla ilişki içinde algılanması olabilir. Fakat kurumların güçlü olanı kayırdığı fikri, toplumda yargıya güvenle ilişki içinde değerlendirilmeli.

Yargının ne anlama geldiği sorusuna karşılık olarak önerilen bazı ifadeler, Mayıs 2016 tarihinde tekrarlandığında, görüştüğümüz kişiler okuduğumuz ifadelerin hepsini doğru bulduklarını ifade ettiler. Yargının ne ifade ettiğine dair "Suçluların cezalandırıldığı yer" (yüzde 79), "Adaletin dağıtıldığı yer" (yüzde 77), "Vatandaşların kanunlara uymasını devletin denetlediği yer" (yüzde 79) yüksek oranda görüştüğümüz kişiler tarafından kabul edilmiş. Suçluların cezalandırıldığı yer 2010 anketinde yüzde 83, devletin vatandaşların kanuna uymasını denetlediği yer ise yüzde 85 oranında bir karşılık aldığına göre, bu önermelerde az da olsa düşüş olduğu görülüyor.

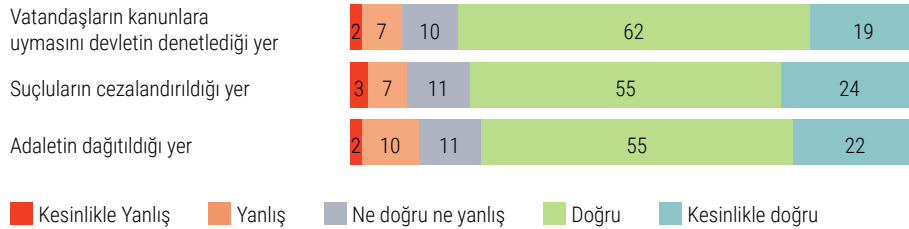
Mayıs 2010

Mahkemeler, yargı size ne anlam ifade ediyor?

Mayıs 2016

Yargı size ne anlam ifade ediyor?

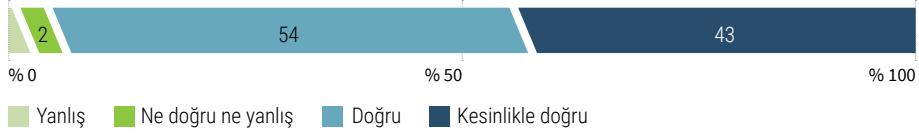

Kimlik ve hukuk arasındaki ilişkiye dair 2012 yılının Haziran ayında yaptığımız araştırmada da görüştüğümüz kişilere cümleler okuyup ne derece katılıp katılmadıklarını öğrenmeye çalıştık. Bu soru da yine kanun önünde eşitlik meselesi üzerine ışık tutuyor. Bu cümlelerden arasından "Türk-Kürt, Sünni-Alevi, kadın-erkek, fakir-zengin, herkes mahkemede adil yargılanabilmelidir" cümlesini görüştüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu (yüzde 97) doğru veya kesinlikle doğru buluyor. Bu bulgular da

2010 yılındaki sonuçlarla örtüşüyor. Yani en azından teoride, herkesin eşit olması gerekliliği yüksek sesle zikrediliyor.

Haziran 2012

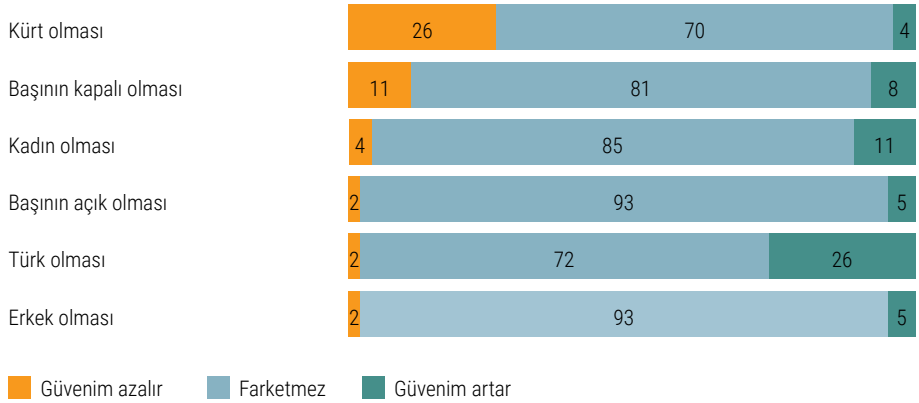
Türk-Kürt, Sünni-Alevi, kadın-erkek, fakir-zengin, herkes mahkemede adil yargılanabilmelidir

Kanun karşısında herkesin eşit olması gerektiği fikrinin yüksek bir karşılık bulmasına karşın Kasım 2010'da sorulan bir soru seti gösteriyor ki, hakimin kimliği adil karar konusunda endişeyle karşılanabiliyor. Yüzde 26 hakimin Kürt olması, yüzde 11 ise hakimin başının kapalı olması durumunda adaletten ve adil karar çıkacağından tereddüt edeceğini ve güveninin azalacağını belirtiyor. Halbuki hakimin Türk olması yüzde 26 için güven artırıcı bir unsur. Kadın ve erkek arasındaki farkın kadın lehine işlediği tek konu bu gibi görünüyor. Hakimin kadın olması yüzde 11 için güven artırırken, erkek hakimler için bu oran yüzde 5.

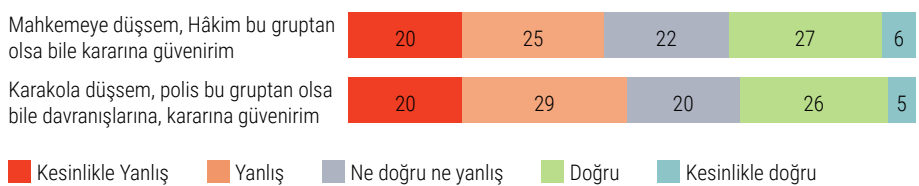
Kasım 2010

Yolunuz, işiniz mahkemeye düşse aşağıdaki hangi durumlarda adaletten ve adil karar çıkacağından tereddüt eder, endişelenirsiniz? Güveniniz artar mı, azalır mı? Karşınızdaki hakimin...

Kasım 2018

Ötekine yönelik tutumlar

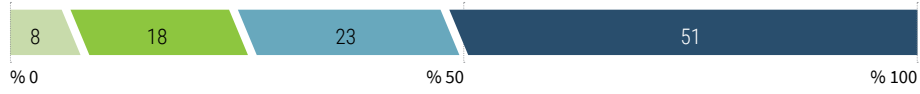

Yine Kasım 2018'de sorulan, hakimin kişilerin öteki olarak değerlendirdikleri bir gruptan olması durumunda ne düşünecekleri sorusuna, kararına güvenirim diyen yüzde 33, polis bu gruptan olursa güvenirim diyenler ise yüzde 31 oranında. Güvenmem diyenler sırasıyla yüzde 45 ve 49. Burada ötekinin kim olduğu belirli olmasa da farklı kimliklerle karşı karşıya geldiğinde güvensizlik yaşanması hukukun uygulanmasında olası bir soruna işaret ediyor. Hukukun kimliklerin üzerinde olduğu algısı zayıf görünüyor.

► Anayasanın Temel İlkelerinde Adalet ve Hukukun Üstünlüğü

Kasım 2018

Ötekine yönelik tutumlar

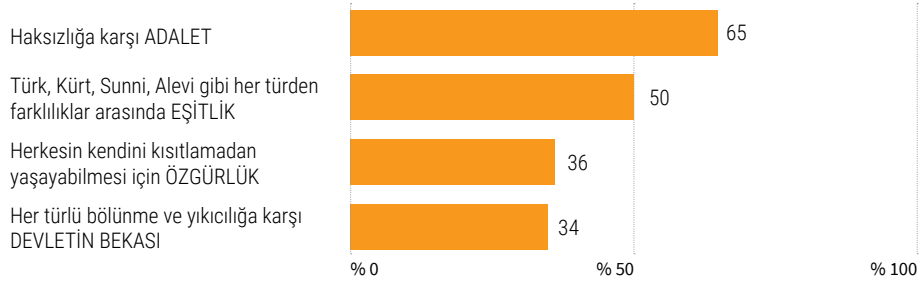

- Yeni anayasa için özel olarak oluşturulacak Anayasa Meclisi / Kurucu Meclis tarafından
- 12 Haziran seçimlerinde oluşmuş halihazırdaki Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından
- Üniversite hocaları, hukukçular gibi bu işten anlayanlar tarafından
- Halkın görüşleri toplanarak ve değerlendirilerek bu Meclisçe yapılmalıdır

Ocak 2012 tarihinde görüştüğümüz kişilere o dönemde gerçekleşen yeni anayasa çalışmalarına dair yeni anayasanın kimler tarafından yapılması gerektiğini sorduk. Görüştüğümüz kişilerin yüzde 51'i "Halkın görüşleri toplanarak ve değerlendirilerek meclisçe yapılmalıdır" yanıtını tercih ediyor. İkinci sırada ise "Üniversite hocaları, hukukçular gibi bu işten anlayanlar tarafından" (yüzde 23) yanıtı, hemen ardından da "12 Haziran seçimlerinde oluşmuş halihazırdaki Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından" yanıtı geliyor. Bu soruya verilebilecek yanıtlar arasında en az sayıda tercih edilen ise "Yeni anayasa için özel olarak oluşturulacak anayasa meclisi / kurucu meclis tarafından" seçeneği (yüzde 8) oluyor. Kurucu meclis tarafından yapılması halkın katılımını dışlayan bir seçenek olmasa da, anayasa yapım sürecindeki tüm seçeneklere baktığımızda halkın aktif olarak katılmak istediği sonucuna varıyoruz.

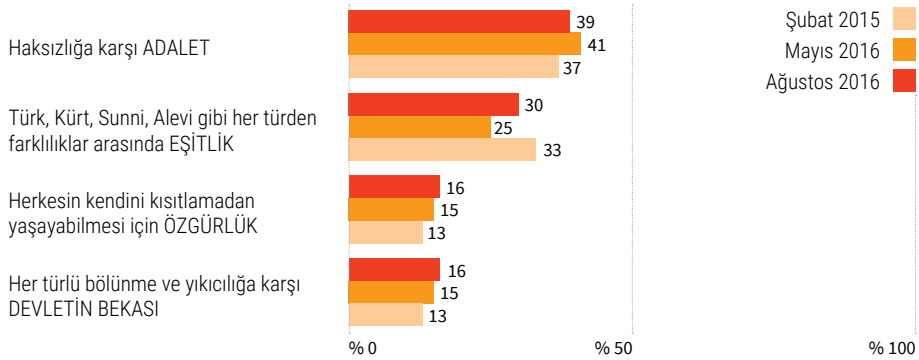
Anayasa 2012

Anayasa'nın temel ilkeleri ne olmalıdır?

Anayasa sürecinde halkın ve meclisin yer alması talebinin oldukça yüksek görülüyor. Peki, anayasanın temel ilkeleri ne olmalı? 2012'deki Anayasa araştırmasında

Sizce Anayasa'nın temel esasları, ilkeleri arasında hangisine daha çok vurgu yapılmalıdır?

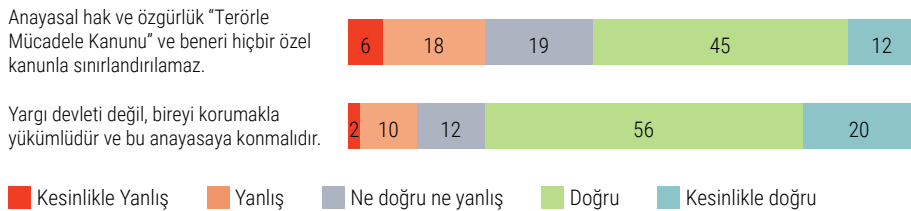

bu soruya görüştüğümüz kişilerin yüzde 65'i "Haksızlığa karşı adalet", yüzde 50'si "Türk, Kürt, Sünni, Alevi gibi her türden farklılıklar arasında eşitlik", yüzde 36'sı herkesin kendini kısıtlamadan yaşayabilmesi için özgürlük" ve yüzde 34'ü "Her türlü bölünme ve yıkıcılığa karşı devletin bekası" yanıtlarını tercih etmiş. Adalet ve eşitlik vurguları devletin bekası vurgusundan oldukça önde görülüyor.

Anayasanın temel ilkelerine dair sorumuzu 2015 ve 2016 yıllarında tekrarladık. Ancak görüşülen kişilerden anayasada vurgu yapılması gerektiğini düşündükleri tüm ilkeleri saymaları yerine, dört ilkedden birini seçmelerini istedik. Adalet yine en çok işaret edilen ilke oldu: Şubat 2015'te yüzde 39, Mayıs 2016'da yüzde 41 ve Ağustos 2016'da yüzde 37 adaletin vurgulanması gerektiğini belirtti. Eşitlik ilkesi bu aylardaki araştırmalarda sırasıyla yüzde 30, yüzde 25 ve yüzde 33 oranında; özgürlük ilkesi yüzde 16, yüzde 15 ve yüzde 13 oranında; devletin bekası ise yüzde 15, yüzde 19 ve yüzde 17 oranında söylendi. Bu bulgulara bakarak şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün: Kanun önünde eşitlik prensip olarak savunulmakla birlikte uygulamada sorunlar olduğu algısı daha önemli bir mesele. Bu da, adalete olan inancın belli oranda düşüklüğüne işaret ediyor ki toplumun adaletin varlığına dair algısı, hukukun üstünlüğünün zeminini oluşturmak açısından oldukça önemli. Kurumsal düzenlemeler her ne kadar önemli olsa da, hukuk da toplumda karşılığını bularak yeşerir. Bu nedenle hukukun herkese eşit muamelesi konusunda çalışmak zaruri.

Anayasa 2012

Görüşler

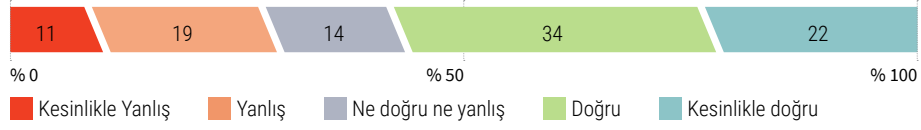

2012 yılında anayasayla ilgili görüştüğümüz kişilerin yüzde 57'si "Anayasal hak ve özgürlükler Terörle Mücadele Kanunu ve benzeri hiçbir özel kanunla sınırlandırılmaz" cümlesine, yüzde 76'sı da "Yargı devleti değil, bireyi korumakla yükümlüdür"

ve bu anayasaya konmalıdır” cümlesine doğru veya kesinlikle doğru yanıtlarını veriyor. Buradaki ilk soruda bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasına açık olanların oranı düşük değil (yüzde 24). Bazı durumlarda bireyin hak ve özgürlüklerinin kısıtlanabileceği fikri güvenlik ve özgürlükleri karşı karşıya getiren günümüz dünyasıyla paralellik gösteriyor. Fakat, yargının bireyi korumasının öncelik olması gerektiğini düşünenlerin oran oldukça yüksek. Güvenlik ihtiyacı elbette vatandaşlar için hayati önem taşıyor.

Ocak 2019

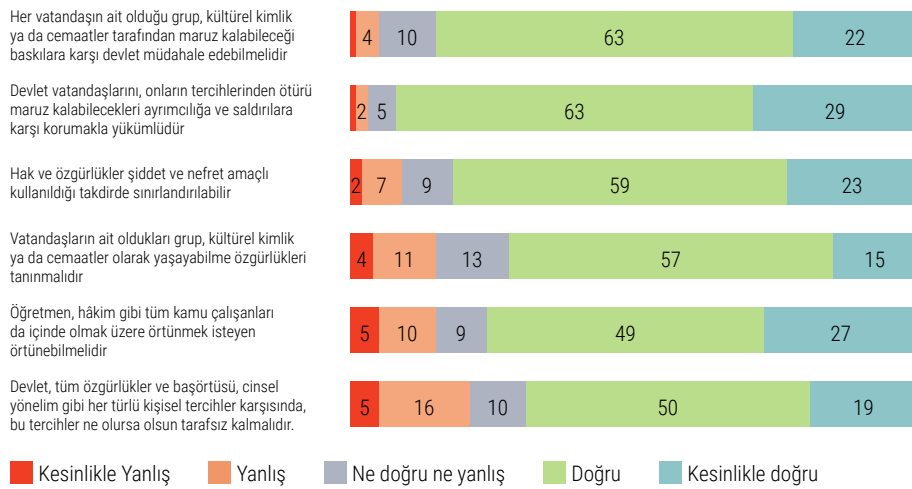
Devletin güvenliği kişilerin haklarından önce gelir.

Ocak 2019 tarihli araştırmada da “Devletin güvenliği kişilerin haklarından önce gelir” diyen yüzde 56 oranında oldukça yüksek görünüyor. 2012 yılındaki soruyla benzerlik gösteriyor, fakat birebir aynı olmadığı için oranın iki katına çıktığı sonucuna varmak yanlış olur. Yine de kişilerin haklarının devlet güvenliğine feda edilmesi, toplumun yarısından fazlası için uygun görünüyor. Elbette burada varoluş için devlet güvenliğinin ne anlama geldiğini düşünmek gerek. Zira, güvenlik olmadan hakların bir şey ifade etmediği fikri anlaşılabilir. Sorular arasındaki ifade farkının bu oran değişikliğine neden olmuş olma ihtimali yüksek.

Anayasa 2012

Anayasa'nın içeriği nasıl olmalıdır?

Yine 2012 yılında, yeni anayasa yapım süreci döneminde gördüğümüz kişilerin büyük çoğunluğu “Her vatandaşın ait olduğu grup, kültürel kimlik ya da cemaatler tarafından maruz kalabileceği baskılara karşı devlet müdahale edebilmelidir” (yüz-

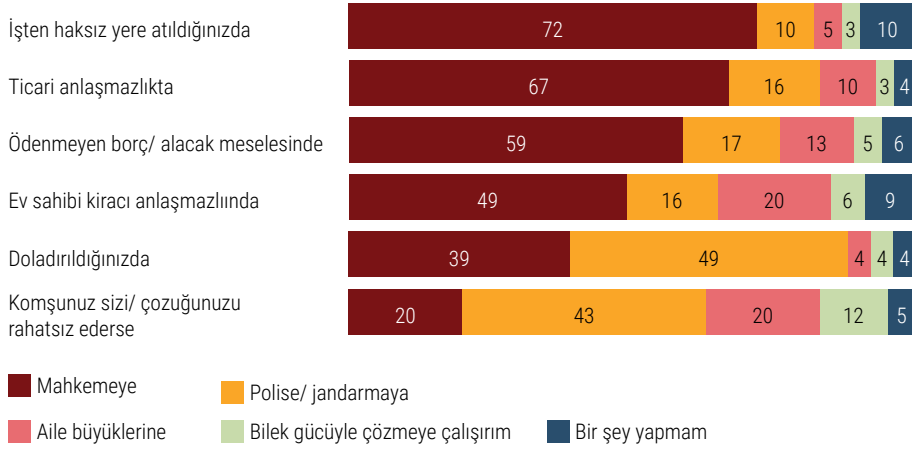
de 85) ve “Devlet vatandaşlarını, onların tercihlerinden ötürü maruz kalabilecekleri ayrımcılığa ve saldırılara karşı korumakla yükümlüdür” (yüzde 92) cümlelerine doğru veya kesinlikle doğru yanıtlarını veriyor. Buradan, vatandaşın ayrımcılığa uğramasına karşı koruma talebinin yüksek olduğu, devletin bireyin seçimleriyle ilgili koruma sağlaması beklentisinin olduğu sonucu çıkıyor.

Bütün bu sorulara verilen yanıtlara bakarak halkın adalet talebinin, kurumların devlet ve bireylere aynı muamele yapması beklentisinin ve kanun önünde eşitlik arayışının yüksek olduğu görülüyor.

► Hukukun Uygulanması ve İstisna Oluşturan Durumlar

Mayıs 2010

Aşağıdaki durumlarda anlaşma yolları kapandığında çözüm için nereye gidersiniz?

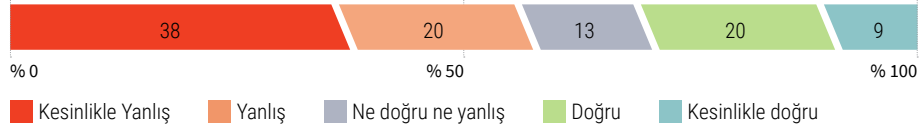

Peki, bütün bu anlayış ve talepler ışığında, konu günlük hayata ve kanun uygulayıcı kurumlarla karşılaşmaya geldiğinde ne oluyor? Bunu anlamanın en iyi yollarından biri bir sorun yaşanması durumunda vatandaşın çözümü nerede arayacağına saklı. Anlaşmazlıklarla karşılaştıklarında çözüm için nereye gideceklerini de Mayıs 2010 tarihinde görüştüğümüz kişilere sorduk. Bu soruya verilen yanıtlara göre, gündelik yaşama dair sorunların çözümü hukuk aracılığıyla mümkün. Buna örnek olarak, haksız yere işten çıkarılma, kiracılarla ve ticari anlaşmazlıklarda, borç ve alacak meselelerinde, yaşanan sorunlarda mahkemenin, bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, hukukun çözüm olduğu düşünülüyor. Dolandırılma ve komşularla olan anlaşmazlıklarda da polise veya jandarmaya başvuranların oranı daha yüksek görünüyor. Buradan çıkarılabilecek sonuç, katılımcıların hukuk sistemini gündelik yaşamda etkili görmeleri.

Sorunların çözümünde hukuka başvurulması, yargıya güvenildiğini işaret ediyor. Hukukla olan ilişkiyi anlamanın bir diğer yolu da istisnalar konusundaki fikirler. Örneğin, bazı kurum ve kişiler kanun dışına çıkabilir mi? Ya da, yukarıdaki bir soruda olduğu gibi, haklara getirilecek sınırlar olabilir mi?

Mart 2015

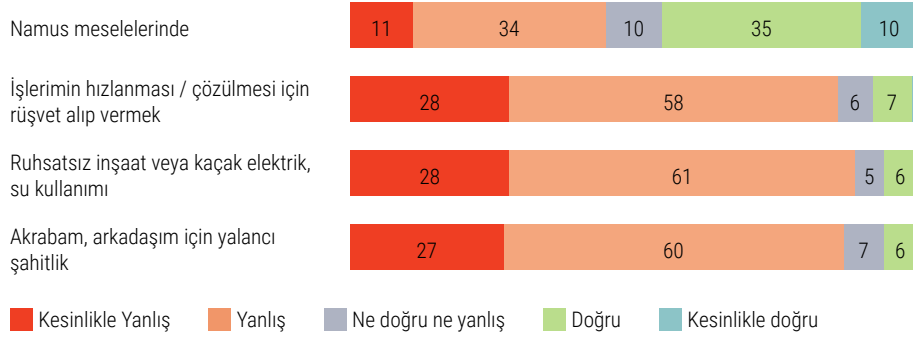
Cumhurbaşkanı hukukun dışına çıkabilir

Mart 2015 tarihinde görüştüğümüz kişilere cumhurbaşkanının hukuk dışına çıkıp çıkamayacağına dair düşüncelerini soruyoruz. Yüzde 29'u "Cumhurbaşkanı hukukun dışına çıkabilir" fikrine doğru veya kesinlikle doğru yanıtını veriyor. Bu oranlar bize ülkenin yaklaşık üçte birinin gerektiğinde hukukun geri plana atılabileceği yönünde fikir beyan ettiğini ve dolayısıyla hukukun üstünlüğü prensibinin yerleşmesinde ciddi sorunların olduğunu gösteriyor.

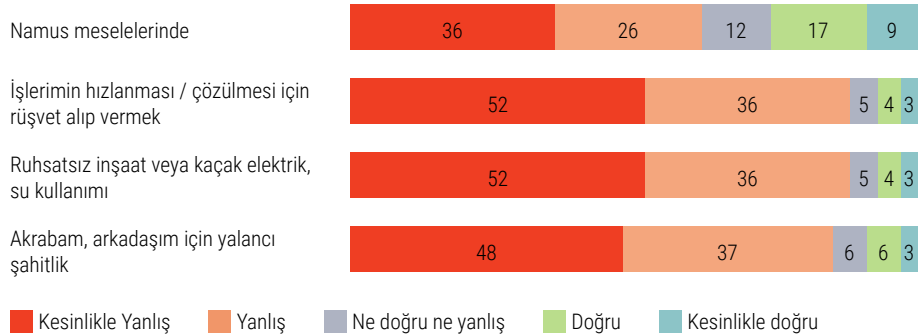
Mayıs 2010

Hangi durumlarda kanun dışına çıkılabilir?

Mayıs 2016

Hangi durumlarda kanun dışına çıkılabilir?

Hukuk dışına çıkmaya dair, Mayıs 2010 ve Mayıs 2016 tarihlerinde, görüştüğümüz kişilere hangi durumlarda kanun dışına çıkılabileceğini sorduk. Bu soruya verilen yanıtlar bize hukukun üstünlüğünün uygulamada ne kadar kabul edildiği konusunda fikir veriyor. Kanun dışına çıkmanın meşrulaştırıldığı en büyük sebep namus

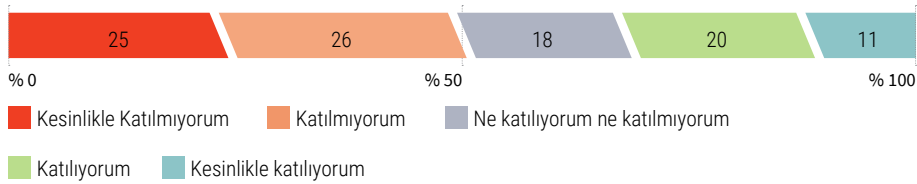

meselesi. Görüştüğümüz kişilerin 2010'da yüzde 45'i ve 2016'da oldukça azalmış haliyle yüzde 26'sı "Namus meselesinde" kanun dışına çıkabileceğini belirtiyor. Akriba ve arkadaşlar için yalancı şahitlikte de beis görmeyen bir kesim bulunuyor. Görüştüğümüz kişilerin yüzde 9'u "Akrabam, arkadaşım için yalancı şahitlik" yapmak konusunda kanun dışına çıkılabileceğini belirtiyor. Bunların dışında, "İşlemin hızlanması / çözülmesi için rüşvet alıp vermek" konusunda kanun dışına çıkılabileceğini belirtenlerin oranı yüzde 7, "Ruhsatsız inşaat veya kaçak elektrik, su kullanımı" konusunda kanun dışına çıkılabileceğini söyleyenlerin oranı ise yüzde 8 olarak görülüyor. Bu yanıtlar, yukarıda belirtilen görüşlerin sınırının ne olduğunu gösteriyor. Oysa, kanun önünde eşitlik ve hukukun üstünlüğü genel ilkeler ve istisnalara tolerans gösterilmesi, bu ilkelerin sindirilmediği fikrini veriyor.

2019 Ocak ayında yapılan araştırmada bu sefer daha geniş anlamda sorulan, ülkenin sorunlarını çözmek için kanun ve kuralları, yani hukuk dışına çıkılabileceğine dair ifadeye katılanlar, olumlu yanıt verenler yüzde 30 civarında görülüyor.

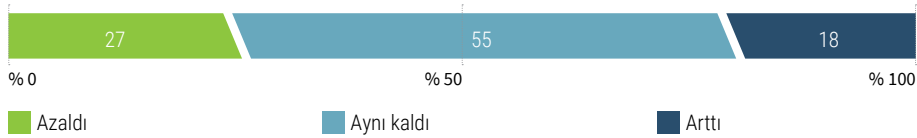
Ocak 2019

Türkiye'nin sorunlarını çözmek için kanun ve kuralların dışına çıkılabilir.

Mayıs 2016

Mahkemeye işiniz düştükten sonra hukuk sistemine güveniniz nasıl değişti?

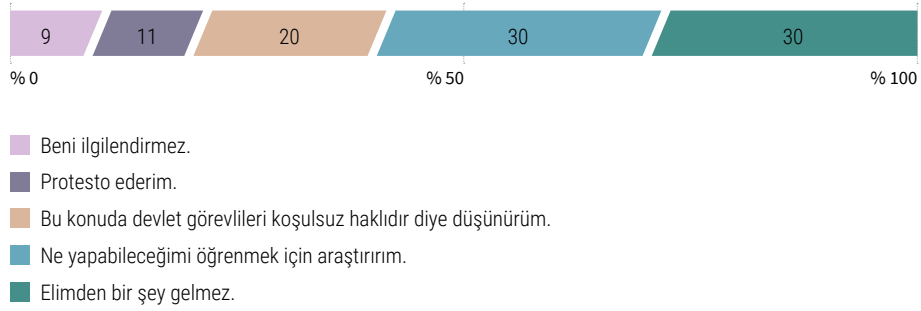
Uygulama kısmına doğru ilerlemeye devam ettiğimizde, mahkeme tecrübesi yaşamış olanların görüşleri önemli hale geliyor. Mayıs 2016 tarihinde görüştüğümüz kişilere mahkemelere işleri düştükten sonra hukuk sistemine güvenlerinin nasıl değiştiğine dair soru yönelttik. Farazi durumlarda ne yapılacağını bir yana koyup mahkeme deneyimi yaşandığında nasıl bir fikir beyan edildiğine baktığımızda, hukuk sistemine güveninin azaldığını söyleyenlerin oranı yüzde 27, arttığını söyleyenlerin oranı yüzde 18, değişmediğini söyleyen ise yüzde 55 olarak karşımıza çıktı. Azaldığını ifade edenlerin oranı yine üzerinde durulması gereken bir duruma işaret ediyor. Fakat güvenin hangi sebeple azaldığı da araştırılması gereken bir mesele.

2016 yılındaki araştırmada sorduğumuz bir soru, terörle mücadelede hukuk dışı uygulamalara tepkilerinin ne olacağı üzerine. "Bu konuda devlet görevlileri koşulsuz haklıdır diye düşünürüm" yanıtını tercih edenlerin oranı yüzde 20. Yani bu grup hukuk dışı uygulamalarda devlete sonsuz kredi veriyor. "Elimden bir şey gelmez"

yanıtını verenler yüzde 30, “Ne yapılabileceğimi öğrenmek için araştırma yaparım” diyenler de yüzde 30. “Protesto ederim” yanıtını ise gördüğümüz kişilerin sadece yüzde 11’i veriyor. Hukukun üstünlüğü, tüm kurumların olduğu gibi devletin de üzerinde bir ilke olduğu için, bunun istisnaları olmasını bir hak olarak değerlendirilmesi, demokrasi kültürünün gelişmesi gereken yanlarından biri olduğunu gösteriyor.

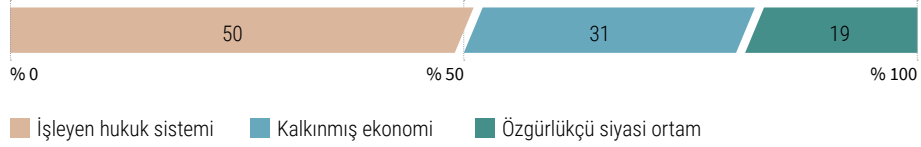
Vatandaşlık 2016

Terörle mücadelede hukuk dışı uygulamalara tepkiniz ne olur?

Mayıs 2016

Hangisinin olduğu bir toplumda can ve mal güvenliği daha kolay sağlanabilir?

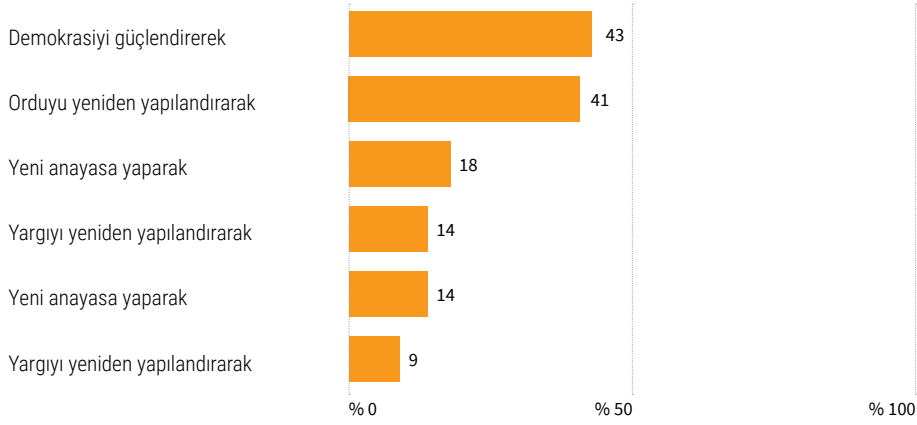

Bir yandan da, hangi durumlarda esastan sapılabileceği konusu bizi güvenlikle ilgili bir risk olduğunda ne yapılması gerektiği sorusuna getiriyor. Örneğin, Mart 2016 tarihinde bir toplumda can ve mal güvenliğini daha kolay neyin sağlayabileceği sorusu bununla ilişkili. Toplumda can ve mal güvenliğini en kolay “işleyen hukuk sisteminin” sağlayacağını düşünenlerin oranı yüzde 50, “kalkınmış ekonomi” diyenlerin oranı yüzde 31 ve “özgürlükçü siyasi ortam” diyenlerin oranı ise yüzde 19. Yani, gördüğümüz kişilerin büyük çoğunluğunun hukuk sistemi ve özgürlüklerin toplumda can ve mal güvenliğini sağlayabileceğini düşündüğünü belirtebiliriz.

Can ve mal güvenliği sağlanması konusunda işleyen hukuk sistemi en önemli çözüm olarak işaretlenmişti. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin hemen ardından Ağustos 2016 araştırmasında yer alan, yeni darbe girişimlerinin olmasının nasıl engellenebileceğine dair soruda da yüzde 43 ile en yüksek oranda “Demokrasiyi güçlendirmek”, yüzde 41 ile ikinci sırada “Orduyu yeniden yapılandırmak” seçenekleri öne çıkıyor. Ardından ise sırasıyla, “Yeni anayasa yapmak” yüzde 18, “Yargıyı yeniden yapılandırmak” yüzde 14, “Polisi güçlendirmek” yüzde 14, “Başkanlık sistemine geçmek” yüzde 9 oranında geliyor. Diğer bir deyişle demokrasiye engel oluşturan bir olay karşısından en fazla verilen yanıtın, en güçlü refleksin demokrasiyi güçlendirmek olması ve yeni anayasayı güçlendirmek ve yargıyı yeniden

Ağustos 2016

Yeni darbe girişimlerinin olması nasıl engellenebilir?

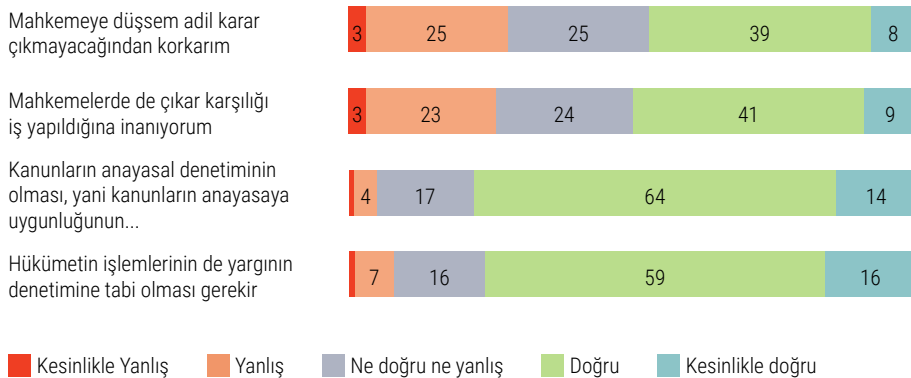
yapılandırmak yanıtlarının polisi güçlendirmek ve Başkanlık sistemine geçmek yanıtlarından daha fazla verilmesi toplumun darbe girişimi karşısında demokratik kurumlara işaret ettiğini gösteriyor.

► Yargı Bağımsızlığı

Yargının işleyişinde bağımsız olması, hukukla ilişkimiz açısından çok önemli bir diğer konu. Bununla beraber konuya iktidarla, devletle, diğer kurumlarla ilişkiler ve denetleme de dahil oluyor. Yargı, bağımsız karar veremediğinde doğrudan hukukun üstünlüğü ilkesi de zarar görüyor. Halkın adalet algısı da aynı şekilde zede- lenebiliyor.

Mayıs 2010

Hukuk

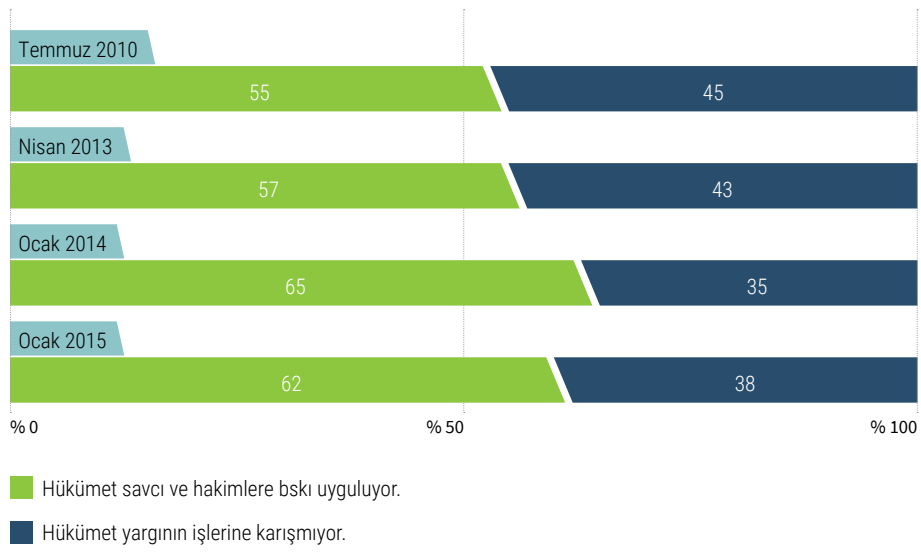

Görüştüğümüz kişilere Mayıs 2010 tarihinde hukuk algıları üzerine sorduğumuz bazı sorularda kanunların anayasaya uygunluğunun ve hükümetin işlemlerinin denetlenmesini doğru bulduklarını söyleyebiliyoruz. Yani, "Kanunların anaya-

sal denetiminin olması, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi doğrudur” (yüzde 78) ile “Hükümetin işlemlerinin de yargının denetimine tabi olması gerekir” (yüzde 75) ifadelerinin yüksek oranda doğru bulduklarını görülebiliyoruz.

Diğer yandan, “Mahkemeye düşsem adil karar çıkmayacağından korkarım” (yüzde 47) ve “Mahkemelerde çıkar karşılığı iş yapıldığına inanıyorum” (yüzde 50) önermelerini de diğerleri kadar yüksek olmasa da görüştüğümüz kişilerin doğru bulduklarını söyleyebiliyoruz. Halkın neredeyse yarısının mahkemelerin adil karar vermeyebileceği fikrine sahip olması ve mahkemelerin çıkardan etkilendiği algısı, adalet ve hukukun üstünlüğünün uygulamada tam karşılık bulmadığını gösteriyor.

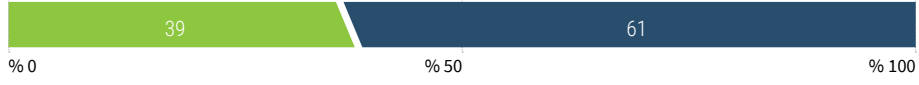
Son aylarda hükümetle yargı arasındaki ilişkiyi sizce hangisi açıklıyor?

2010 – 2015 döneminde Balyoz ve Ergenekon davaları ve bu davaların savcı ve hakimlerine hükümetin baskı yaptığına dair tartışmalar nedeniyle bu dönem boyunca bu konuya dair bir soruyu sıklıkla tekrarladık. Hükümet ve yargı arasında ilişkilere dair aynı soruyu Temmuz 2010, Nisan 2013, Ocak 2014 ve Ocak 2015 tarihlerinde görüştüğümüz kişilere yönelttik. 2010 yılında “Hükümet, savcı ve hakimlere baskı uyguluyor” diyenlerin oranı yüzde 55 iken, 2013 yılında bu oran yüzde 57’ye, 2014 yılında yüzde 65’e yükseliyor, 2015 yılına gelindiğinde ise yüzde 62’de kalıyor. “Hükümet, yargının işlerine karışmıyor” diyenler ise 2010 yılında yüzde 45 iken, 2013 yılında yüzde 43’e ve 2014 yılında yüzde 35’e düşüyor, ardından 2015 yılında yüzde 38’de kalıyor. Kısaca, yukarıdaki bu grafik bize hükümetin savcı ve hakimlere baskı uyguladığı, yani yargının bağımsız olmadığı fikrindeki artışı gösteriyor. 2010 yılında bile yüzde 55 gibi yüksek olan bir oranın yıllar içerisinde giderek daha da artması önemli.

Temmuz 2017

Yargı sistemi doğru çalışıyor mu?

■ Evet, her şey yasalara ve hukuka uygun şekilde işliyor.

■ Hayır yargı tamamen siyasallaştı, iktidarın kararlarına göre hareket ediyor.

Benzer şekilde, Temmuz 2017 tarihinde görüştüğümüz kişilere yargı sisteminin nasıl çalıştığını sorduğumuzda da bu soruyu yanıtlayanların yüzde 61'i "Yargı tamamen siyasallaştı, iktidarın kararlarına göre hareket ediyor" seçeneğini tercih ederken, yüzde 39'u ise "Her şey yasalara ve hukuka uygun şekilde işliyor" seçeneğini tercih ediyor.

EŞİT VATANDAŞLIK

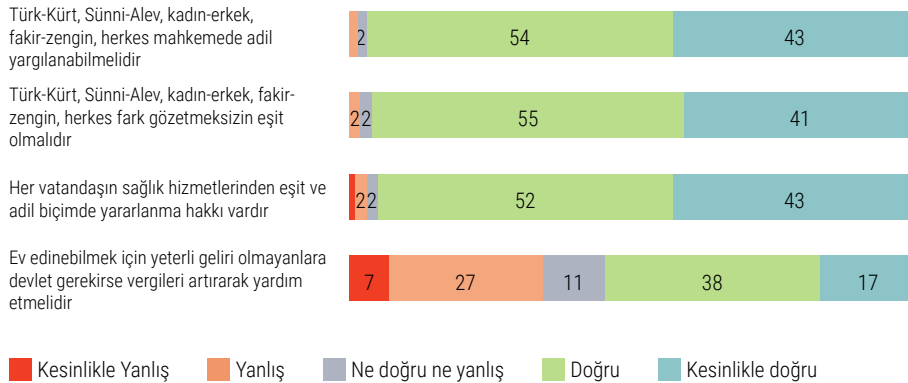
Ülkenin tüm vatandaşlarının din, dil, etnik köken, cinsiyet farkı göz etmeksizin doğal hak ve hürriyetlerinin anayasal garanti altında olması, demokrasinin temel ilkelerinden. Demokrasinin işlevi açısından baktığımızda da eşit haklar, seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi siyasi hakların zeminini oluşturuyor.

Bu bölümde, eşit vatandaşlığın ne şekilde anlaşıldığı ve toplumun farklı kesimleri arasındaki ilişkilerin hangi reflekslerle içiçe geçtiğinin bir analizi yer alıyor. Kamuoyu araştırmalarının sunduğu son dokuz yılın verileri, toplumun eşitliğe bakışını anlamak için önemli bilgiler içeriyor. Etnik köken, din ve mezhep, cinsiyet üç ana belirleyici olarak yer alıyor. Bunlar, vatandaşların, öteki saydıkları, kendinden olmayan, farklı gruba mensup olarak tanımladığı kişilerin kimler olduğunu ve onlara yönelik tutumlarını gösteriyor.

Haziran 2012 ve Haziran 2013'te yapılan Barometre araştırmalarında, eşit vatandaşlıkla ilgili genel fikirleri görebiliriz.

Haziran 2012

Şimdi okuyacağım cümlelere ne derece katıldığınızı söyler misiniz?

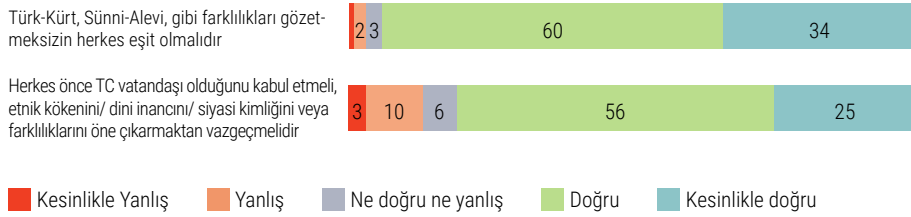

2012 yılının Haziran ayında görüştüğümüz kişilere eşitlik algıları üzerine ifadeler okuduk. Görüştüğümüz kişiler "Türk-Kürt, Sünni-Alevi, kadın-erkek, fakir-zengin herkes mahkemede adil yargılanabilmelidir" (yüzde 96), "Türk-Kürt, Sünni-Alevi,

kadın-erkek, fakir-zengin, herkes fark gözetmeksizin eşit olmalıdır” (yüzde 96), “Her vatandaşın sağlık hizmetlerinden eşit ve adil biçimde yararlanma hakkı vardır” (yüzde 95) ifadelerini oldukça yüksek oranda doğru veya kesinlikle doğru olarak belirtiyor. “Ev edinebilmek için yeterli geliri olmayanlara devlet gerekirse vergileri artırarak yardım etmelidir” ifadesine ise daha düşük oranda (yüzde 55) doğru veya kesinlikle doğru yanıtı veriliyor. Tam bir yıl sonra yapılan ankette de sonuçlar benzer: “Etnik köken ve mezhepten bağımsız herkes eşit olmalı” diyenler yüzde 94. Eşit vatandaşlık prensibi, bu cevaplara göre halkta geniş karşılık buluyor gibi görünüyor.

Haziran 2013

Siyasi tutumlar

Haziran 2013 tarihinde görüştüğümüz kişiler “Türk-Kürt, Sünni-Alevi gibi farklılıkları gözetmeksizin herkes eşit olmalıdır” ifadesine yüzde 94, “Herkes önce TC vatandaşı olduğunu kabul etmeli, etnik kökenini/dini inancını/siyasi kimliğini veya farklılıklarını öne çıkarmaktan vazgeçmelidir” ifadesine ise yüzde 81 oranında doğru veya kesinlikle doğru yanıtını veriyor.

Temmuz 2012

Farklılıklar

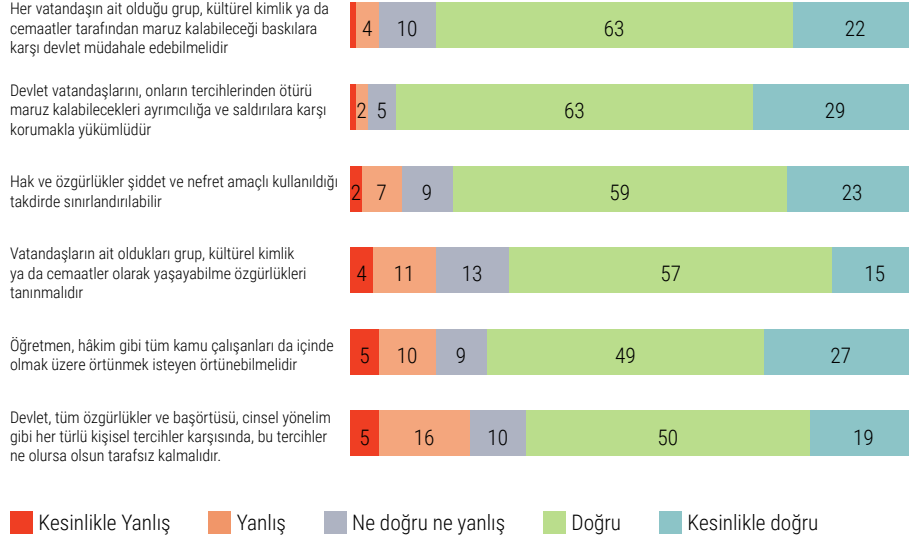
Benzer sorularla eşitliğe bakışı geniş açıdan değerlendirmeye devam ettiğimizde, Temmuz 2012’de yapılan araştırmaya göre, “Farklı kimlikler Türkiye’nin toplumsal ve kültürel zenginliğinin bir parçasıdır” ifadesine doğru veya kesinlikle doğru diyenler yüzde 81 oranında, “Kimliği ve hayat tarzı farklı olan herkes rahatça yaşayabilir” ifadesine doğru veya kesinlikle doğru diyenler ise yüzde 74 oranında karşımıza çıkıyor.

Bu cevaplar, eşit hakları destekleme konusunda oldukça yüksek bir orana işaret ediyor. Kültürel zenginliğe dair soruda olumsuz yanıt verenler, yalnız yüzde 8. Mesela, bu farklı grupların rahatça yaşamasına gelince ise karşı çıkanlar yüzde 17’ye yükseliyor. İlk bakışta kucaklayıcı olan fikirler uygulamada farklı şekillerde karşımı-

za çıkabiliyor. Eşitlik prensip olarak savunuluyor, ama konu farklı grupların rahatça yaşaması olunca tepki ortaya çıkıyor.

Anayasa 2012

Anayasa'nın içeriği nasıl olmalıdır?

Eşit vatandaşlığın ve farklı kimliklere sahip vatandaşlarla devlet ilişkisinin anayasa ne şekilde düzenlenmesi gerektiği üzerine görüşler için 2012 yılındaki yeni anayasa sürecinde yapılan araştırmaya dönüyoruz. Görüştüğümüz kişilere yeni anayasanın içeriğinin nasıl olması gerektiğine dair ifadeler okuduk ve bu ifadeleri ne derece doğru veya yanlış bulduklarını sorduk. “Vatandaşların ait olduğu grup, kültürel kimlik, ya da cemaatler olarak yaşayabilme özgürlükleri tanınmalıdır” ifadesine doğru veya kesinlikle doğru diyenler yüzde 72; “Her vatandaşın ait olduğu grup, kültürel kimlik ya da cemaatler tarafından maruz kalabileceği baskılara karşı devlet müdahale edebilmelidir” ifadesine doğru veya kesinlikle doğru diyenler yüzde 85; “Devlet vatandaşlarını, onların tercihlerinden ötürü maruz kalabilecekleri ayrımcılığa ve saldırılara karşı korumakla yükümlüdür” ifadesine doğru veya kesinlikle doğru diyenler yüzde 92; “Hak ve özgürlükler şiddet ve nefret içerdiği takdirde sınırlandırılabilir” diyen yüzde 81 olarak görülüyor.

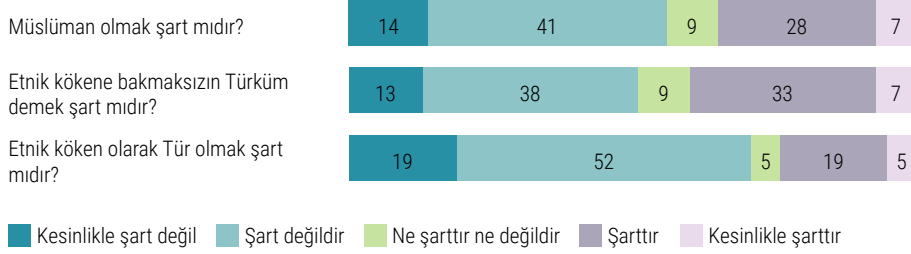
Vatandaşların ait olduğu grup, kültürel kimlik ve cemaatler olarak yaşayabilme özgürlüklerinin tanınmasına yüzde 15’lik bir kesim karşı çıkıyor. Üstteki araştırmalarla benzer bir sonuç burada da karşımıza çıkmış oluyor. Yüksek orandaki eşitlik anlayışı yaşama özgürlüğünde aynı karşılığı bulmuyor.

Eşitlik talebi, yukarıdaki bazı soruların gösterdiği gibi toplumun tümünde karşılık buluyor mu? Kimlerin vatandaş olabileceğine dair soruları ele aldığımızda bu konuda daha fazla fikir edinebiliyoruz. Haziran 2013’te görüştüğümüz kişilere yönelttiğimiz, eşit vatandaşlık hakkı üzerine ifadelerle yaklaşıma baktığımızda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için Müslüman olmak gerektiğini düşünenlerin yüzde 35, etnik kökene bakmaksızın Türküm demek, Türk olduğunu ifade etmek gerektiğini düşünenlerin yüzde 40, etnik köken olarak Türk olmak gerektiğini düşünenlerin ise yüzde 24 oranında olduğunu görüyoruz. Bu veriyle beraber farklı bir resim ortaya çıkıyor. Bunların vatandaşlık için şart olmadığını düşünenler çoğunluk-

Haziran 2013

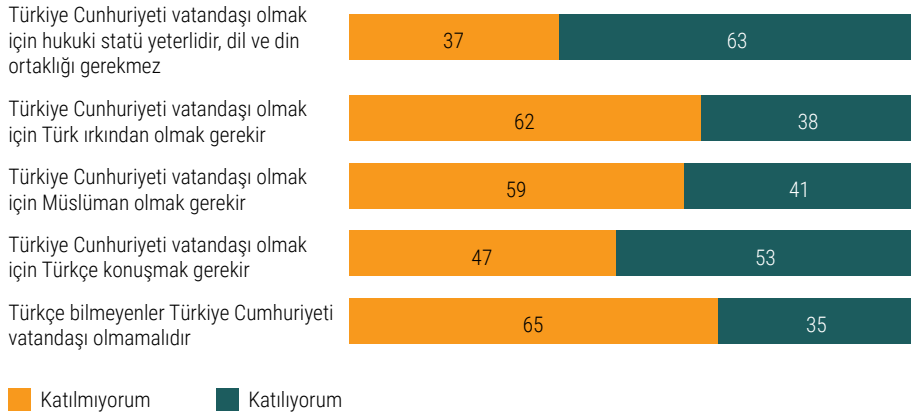
Sizce aşağıdakilerden her biri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için şart mıdır değil midir?

ta olsa da din ve etnik kökenin vatandaşlık için önemli olduğu fikri, o kadar yaygın bir eşitlik anlayışı olmadığını gösteriyor. Aynı araştırmada, “Herkes önce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu kabul etmeli, farklılıklarını öne çıkarmamalıdır” diyenler yüzde 81 oranında. Kasım 2014’teki araştırmada da bu oran aynı kalıyor (yüzde 82).

Vatandaşlık 2016

Vatandaşlık Tanımı

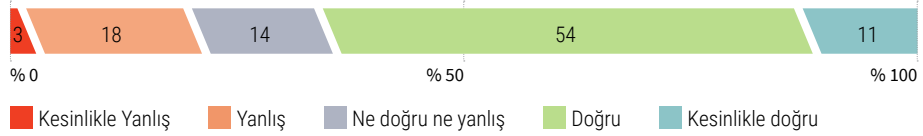
2016 yılında yaptığımız Vatandaşlık araştırması da eşit vatandaşlık konusunda bulgular sunuyor. Araştırmaya göre “Türkiye Cumhuriyet vatandaşı olmak için hukuki statü yeterlidir, dil ve din ortaklığı gerekmez” ifadesine katılanların oranı yüzde 63 ile çoğunlukta. Ancak, “Türkiye Cumhuriyet vatandaşı olmak için Türk ırkından olmak gerekir” diyenlerin oranı yüzde 38, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için Müslüman olmak gerekir” diyenlerin oranı yüzde 41, “Türkçe bilmeyenler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamalıdır” diyenlerin oranı ise yüzde 35 ve “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için Türkçe konuşmak gerekir” diyenlerin oranı yüzde 53. Özetleyecek olursak, vatandaş olma şartı olarak toplumun yüzde 63’ü dil ve din ortaklığı aramadığını belirtse de, yüzde 53’ü dilde, yüzde 41’i dinde ve yüzde 38’ü etnik kimlikte ortaklık aradığını belirtiyor.

Yukarıda T .C. vatandaşlığını kapsayıcı bir kimlik olarak gören yüksek oran ise bu semsiyenin altına girmeye hak kazananların oldukça dar bir kesim olduğunu gös-

teriyor. Öyle ki, farklılığını öne çıkarmaması söylenen farklı kimliklerin vatandaşları bu sefer, hiç yadsınmayacak oranlarda, dil, din ve ırk üzerinden net bir beklentiyle kimliğe dahil olabiliyor. Yani, yüzde 37-41 arası değişen bir kesimin gözündeki doğuştan gelen bazı özellikler olmazsa, ülkede vatandaş olmak mümkün görünmüyor.

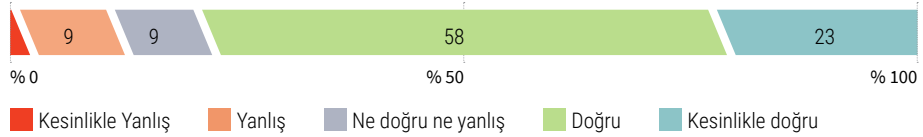
Nisan 2013

Mesele, Kürtlük Türklük meselesi değildir. Her türlü milliyetçilikten uzak durmak lazım.

Nisan 2013

Bu çözüm süreci, yalnızca Kürtlerin değil, hepimizin refahı, mutluluğu için gereklidir.

Nisan 2013'te yapılan araştırmada görüştüğümüz kişilere "Mesele, Kürtlük Türklük meselesi değildir. Her türlü milliyetçilikten uzak durmak lazım" şeklinde okunan cümleyi yüzde 65 doğru veya kesinlikle doğru buluyor. Bu dönem, yeni anayasa sürecinin devam ettiği, Kürt meselesinde çözümle ilgili çeşitli adımların atıldığı bir dönem. Aynı araştırmada Kürt sorununun çözümünü hepimiz için gerekli görenler yüzde 81 oranında; Etnik kökenin Türk olmasını vatandaşlık için şart gören kesim ise yüzde 24'tü. Kökenden bağımsız olarak ortak kimlikte birleşmek gerekir diyen de yüzde 40 olarak çıkmıştı. Her türlü milliyetçilikten uzak durulmasına gerek görmeyen kesim de yüzde 21 oranında görünüyor. Etnik kimliğin ortaya çıkarılması konusu milliyetçilik refleksiyle örtüşüyor olabilir. Fakat bu cevapların nedenlerini araştırmadan bu sonucu kesin olarak çıkarmak mümkün değildir. Çözüm sürecinin hepimize gerekli görenlerin çoğunluk olması, görüşlerden ve kimliklerden ayrı olarak, araştırmanın yapıldığı dönemde bir ortak yaşam talebi olduğuna işaret ediyor.

Kasım 2014

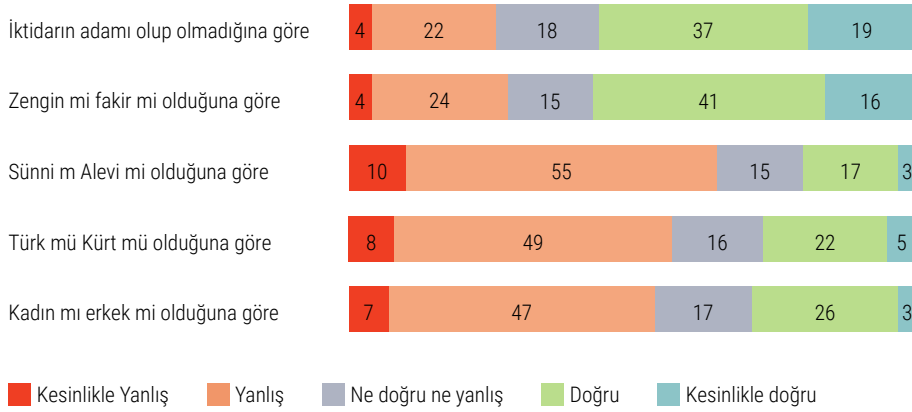
Toplumsal huzur için, okullar değişik (etnik, ideolojik, dini, vb) grupların kendi kültürel hikayelerini ve tarihlerini de öğretmelidir.

Farklı kimliklerin kültürel zenginliğin bir parçası olduğu önermesine yüzde 81 oranında bir destek gelmişti (2012). Farklı grupların hikayelerini öğrenmeye dair görüşlere baktığımızda, “Toplumsal huzur için, okullar değişik (etnik, ideolojik, dini, vb) grupların kendi kültürel hikayelerini ve tarihlerini de öğretmelidir” önermesine katılanlar yüzde 59, öğretilmemeli diyenler ise yüzde 23 oranında (Kasım 2014). Belki de görülmediği sürece zenginlik olarak kabul edilen kimlikler göz önüne çıkınca destek azalıyor.

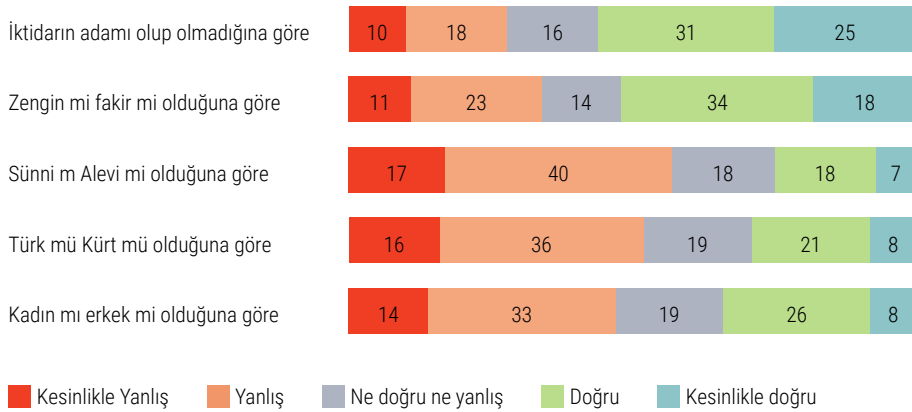
Mayıs 2010

Kanun önünde eşitlik: Hâkimler, savcılar, polisler işlemlerinde karşılarındakilerin kim olduğuna göre farklı davranıyor işlem yapıyor, karar veriyor mu?

Mayıs 2016

Hakimler, savcılar, polisler karar verirken karşılarındakilerin kim olduğuna göre farklı davranıyor mu?

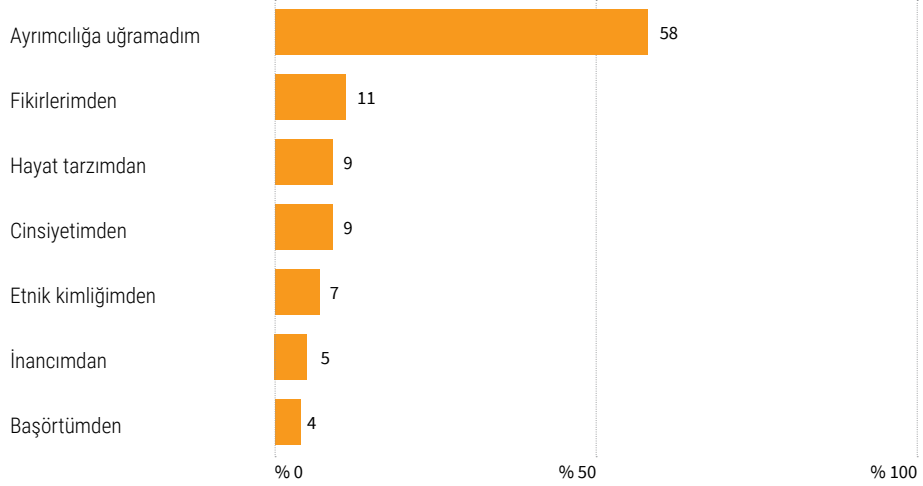

Eşit vatandaşlığa dair görüşler kapsamında uygulama olarak hâkim, savcı ve polislerin davranışlarını da ele almak mümkün. Mayıs 2010'da sorulan ve Mayıs 2016'ta tekrarlanan bir soru grubuna göre, toplum bu görevlilerin en çok karşılarındaki kişinin iktidarın adamı olup olmadığına göre (yüzde 56) ve zengin mi fakir mi olduğuna göre (yüzde 52) farklı davrandığını düşünüyor. Yine Mayıs 2016 araştırmasına göre yüzde 34 kadın mı erkek mi olduğuna, yani cinsiyetine göre, yüzde 29 Türk mü

Kürt mü olduğuna, yani etnik kökenine göre ve yüzde 25 Sünni mi Alevi mi olduğuna, yani mezhebine göre farklı davrandıklarını düşünüyor.

Haziran 2012

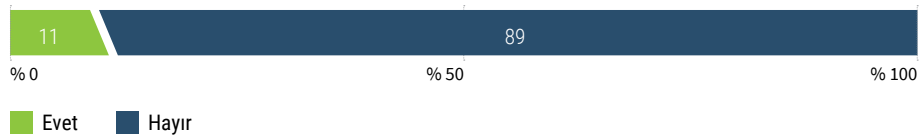
Şimdi okuyacaklarım bakımından, herhangi bir nedenden dolayı ayrımcılığa uğradınız mı?

Yukarıdaki kısımlarda kimin eşitlik tanımına dahil olması gerektiği ve kimin “meşru” ve “makbul” vatandaş olduğu meselesi üzerine bilgiler yer alıyor. Bu, ötekinin kim olduğu konusuyla da örtüşüyor. Haziran 2012 tarihinde yapılan araştırmaya baktığımızda ise, kişiler kendi kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları üzerine fikir ediniyoruz: Fikirleri yüzünden ayrımcılığa uğradığını söyleyen yüzde 11, hayat tarzından dolayı yüzde 9, cinsiyetinden dolayı yüzde 9, etnik kimliğinden dolayı yüzde 7, başörtüsünden dolayı yüzde 4. Diğer bir deyişle herhangi bir kimliği nedeniyle ayrımcılığa uğrayanların oranı yüzde 42.

Ocak 2017

Hayatınızın herhangi bir döneminde ulusal, etnik, dini veya cinsiyet kimliğiniz sebebiyle ayrımcılığa veya baskıya uğradığınızı hissettiniz mi?

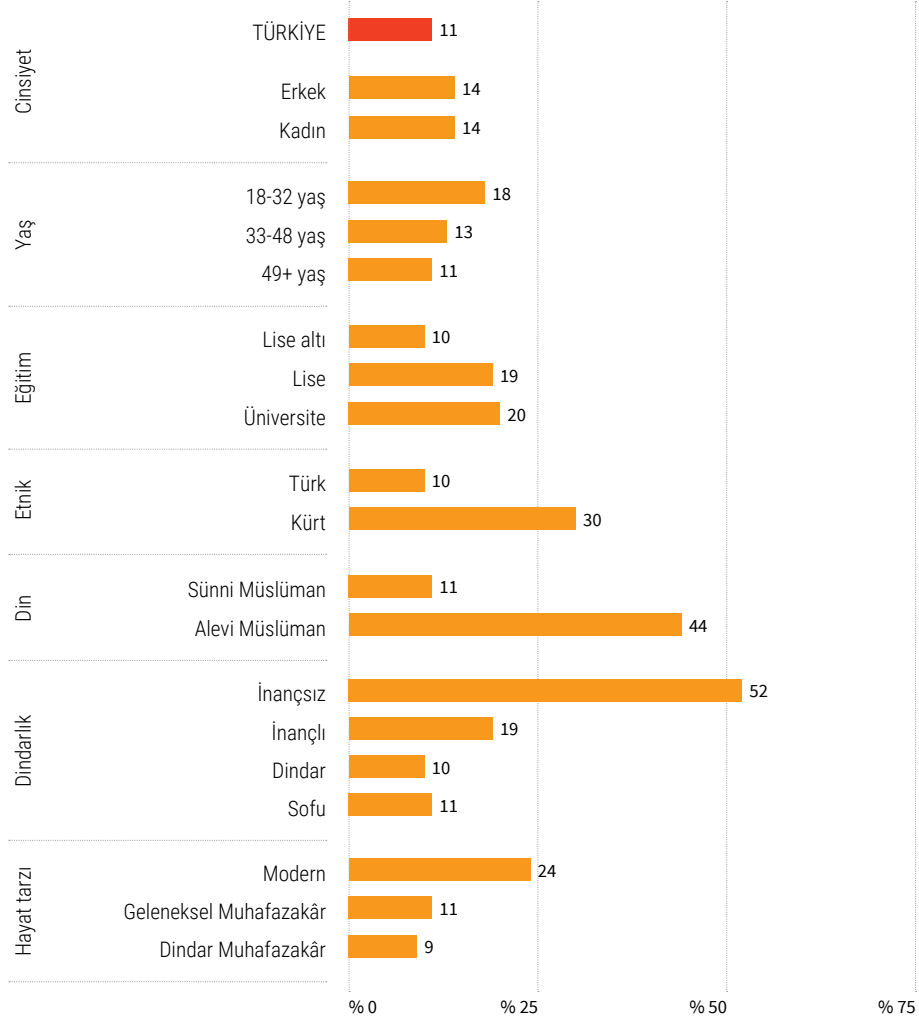

Ocak 2017 tarihinde yapılan araştırmaya baktığımızda ise ayrımcılık ve baskıya uğradığını ifade eden oranı yüzde 11. Farklı kimlikler üzerinden baktığımızda, etnik, din, dindarlık, hayat tarzı verileri öne çıkıyor. Dini inancı olmayanlar arasında yüzde 52, Alevi Müslümanlar arasında yüzde 44, Kürtler arasında bu oran yüzde 30, yaşam tarzını modern olarak tanımlayanlar arasında ise yüzde 24. Bu anlamda yüzde 11'in içerisinde detaylı baktığımızda dini kimlik toplumda ayrımcılık hissedilen en önemli kimlik olarak öne çıkıyor. Ardından etnik kimlik, son olarak da yaşam tarzı

geliyor. Oranların yüksek olmadığı düşünülebilir fakat demokrasilerde tüm kimliklerin eşit imkanlara ve haklara sahip olmasının sağlanması önemlidir.

Ocak 2017

Kimliğiniz sebebiyle ayrımcılığa veya baskıya uğradığınızı hissettiniz mi?

Ocak 2019

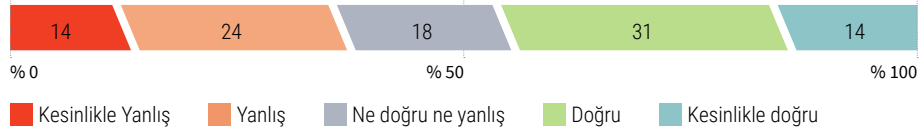
Türkiye'de kendimi 2. sınıf vatandaş olarak hissediyorum.

2019 Ocak ayında yapılan araştırmada kendini ikinci. sınıf vatandaş olarak gördüğünü ifade eden yüzde 43. Bu oldukça yüksek bir oran ve yine toplumun önemli büyüklükte bir kesiminin eşit vatandaş gibi hissetmediğine işaret ediyor.

Ocak 2019

Yurttaş olarak haklarının yeterince sağlandığını düşünüyorum.

Yine 2019 Ocak araştırmasına göre haklarının yeterince sağlandığını düşünen yüzde 44, sağlanmadığını düşünen yüzde 38. Bu fikre neyin sebep olduğunu bilmek soru üzerine fikirlerimizi derinleştirebilir.

Ekim 2018

Özgürlükler

Kişi içinde bulunduğu grubun kararlarına saygı göstermeli ve grubun ahengini bozmayacak şekilde...

Kişi nasıl istiyorsa öyle yaşamakta özgürdür

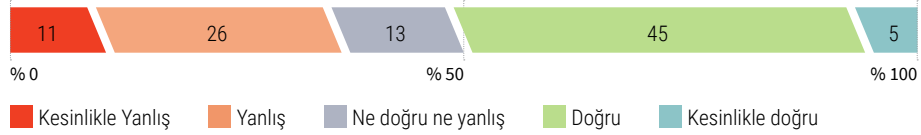

Katılmıyorum Bilmem Katılıyorum

Peki, kişinin kendisinin sorumluluğu nedir? “Kişi ait olduğu grubun kararlarına saygı göstermeli ve ahengi bozmamalı” diyenler yüzde 88 (Ekim 2018); . “Kişi istediği gibi yaşayabilmeli” diyenler ise yüzde 72 oranında. Bireyselleşme ile grup kimliği ve aidiyet arasındaki ikilem, toplumun yalnız öteki olarak gördüğü gruplarla ilişkisinde değil, kendini algılamasında ve kendi hayatıyla ilgili kabul edilebilir gördüğü konularda da kendini gösteriyor.

Haziran 2014

Çoğunluk isterse azınlık haklarını ortadan kaldırabilir

Eylül 2017

Çoğunluk isterse azınlığın haklarını ortadan kaldırabilir.

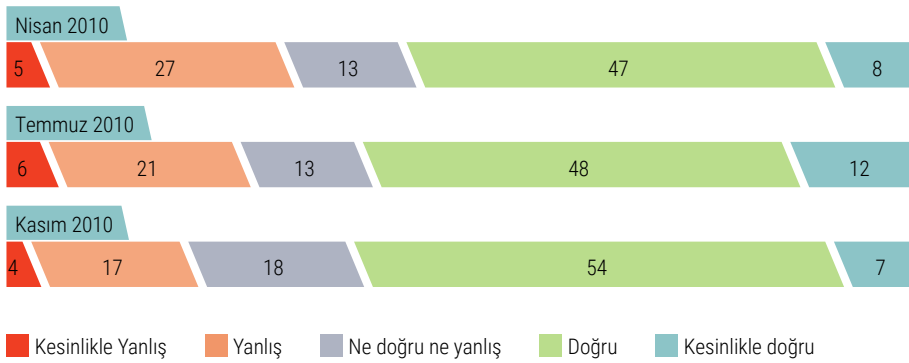

Fikirlerin uygulanması konusunda bir başka gösterge, çoğunluğun azınlık üzerinde nasıl bir güce sahip olacağı sorusu üzerine ortaya çıkıyor. Haziran 2014 araştırmasında 'çoğunluk isterse azınlığın haklarını ortadan kaldırılabir' diyen yüzde 50, kararsız olanlar ise yüzde 13 oranında. Eylül 2017 araştırmasında ise bu görüşte olanlar yüzde 32'ye, kararsız olan yüzde 11'e düşmüş.

Çoğunluğun yönetimi, demokrasi için asgari bir gereklilik olarak zaman zaman ifade edilse bile, demokrasilerin tüm vatandaşların haklarını savunma görevi bulunur. Azınlığın haklarının güvence altına alınması bunun bir parçasıdır. 2014 ve 2017 verilerine baktığımızda gördüğümüz bu farklılık, bu anlamda da epey önem arz ediyor. Çoğunluğun azınlık haklarını ortadan kaldırılabileceği fikrinde yüzde 18'lik düşüş, toplumun demokratikleşmesi adına önemli bir ilerleme.

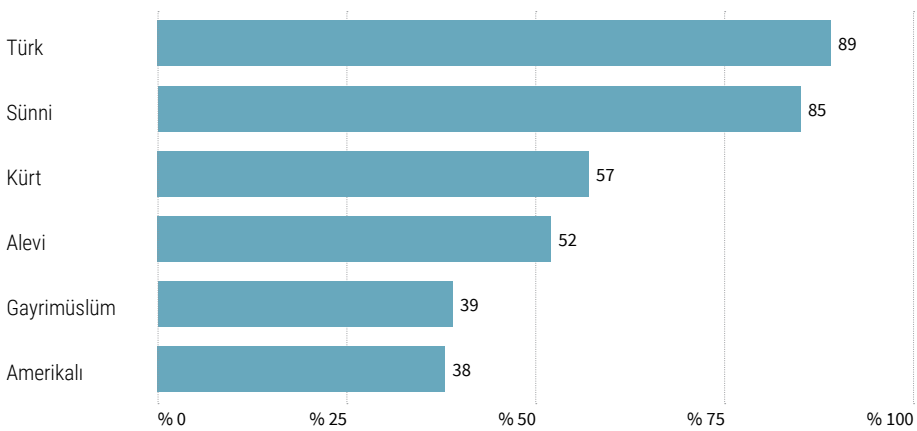
Farklı kimliklerle ilgili çeşitli verilere baktıktan sonra, bu kimliklerin hayatımızın farklı yönlerine yansımalarıyla ilgili fikirlerin nasıl olduğuna ilişkin verilere geçiyoruz. Örneğin, farklı kimlikler arasında aile olma, aile kurma üzerine fikirler nasıl?

Damadım/gelinim farklı mezhepten olabilir.

Haziran 2013

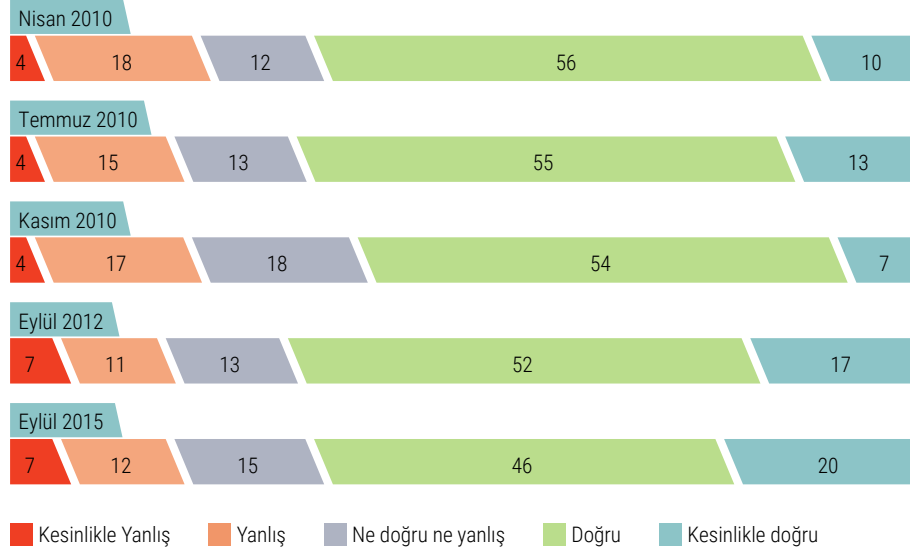
Gelin veya eş olarak aşağıdaki özellikteki kişileri kabul eder miydiniz?

2010'daki üç araştırmaya göre yüzde 55 ile 61 arasında değişen bir kesim, "Damadım/gelinim farklı mezhepten olabilir" cümlesine katılıyor. Haziran 2013'te özellik-

le mezhep özellikle belirtilince daha yüksek tepki görüyoruz. Damat veya gelinin Sünni olabileceği fikrine yüzde 85, Alevi olabileceği fikrine de ancak yüzde 52 onay veriyor. Dini kimlik evlilikte önemli bir belirleyici.

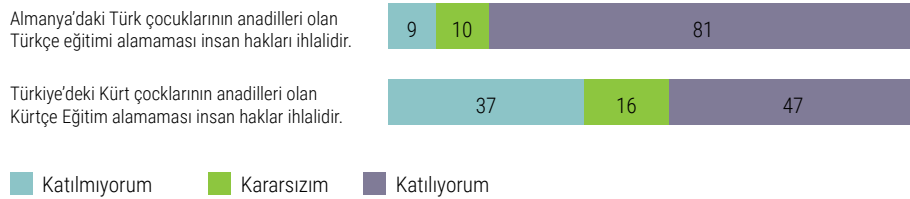
Damadım/gelinim farklı etnik kökenden olabilir.

“Damadım/gelinim farklı etnik kökenden olabilir” cümlesine katılanlar ise yüzde 61 ile 69 oranında değişiyor. Yukarıda ele aldığımız “gelin veya eş olarak kabul eder miydiniz?” sorusuna cevaben yüzde 89 Türk olmasını, yüzde 57 Kürt olmasını kabul edeceğini belirtmişti. Yine, belirli bir kimlikle ilgili soru yöneltince kabul oranında düşüş görüyoruz.

Haziran 2012

Anadilde eğitim

Etnik kökenle ilgili yaklaşıma ışık tutan bir başka bulgu anadilde eğitim konusunda karşımıza çıkıyor. Haziran 2012 araştırmasına baktığımızda, iki farklı durumda ama aynı konudaki görüşleri görebiliyoruz. Almanya'daki Türk çocukların anadilde eğitim alamamalarının insan hakları ihlali olduğunu söyleyenler yüzde 81 oranında, Türkiye'deki Kürt çocuklarının anadilde eğitim alamamalarının insan hakları ihlali olduğunu söyleyenler yüzde 47 oranında. Şubat 2016'da ise “Almanya'daki Türk çocukları anadilleri olan Türkçe eğitim alabilmelidirler” ifadesine katılanlar yüzde 73 oranında ve kısmen katılanları da eklersek yüzde 84'e çıkıyor. Halbuki

Türkiye'deki Kürt çocukların anadilinde eğitim alabilmesi gerektiğini ifade edenler yüzde 41, kısmen katılanlarla beraber yüzde 50 oranına ancak ulaşılıyor.

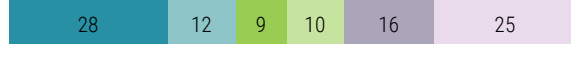
Şubat 2016

Anadilde eğitim

Almanya'daki Türk çocukları anadilleri olan Türkçe ile eğitim alabilmeliler.

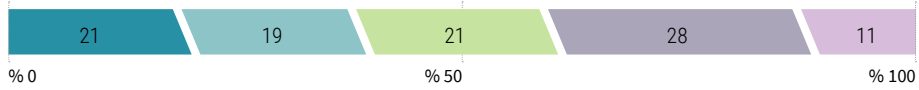
Türkiye'deki Kürt çocukları anadilleri olan Kürtçe ile eğitim alabilmeliler.

Kesinlikle katılmıyorum Katılmıyorum Kısmen katılmıyorum
Kısmen katılıyorum Katılıyorum Kesinlikle katılıyorum

Ocak 2019

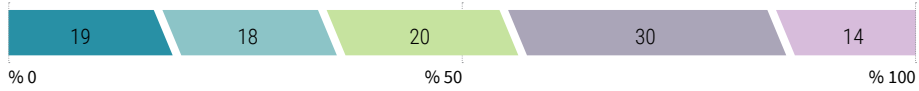
Türkiye'deki Suriyeli çocuklar anadilleri olan Arapça ile eğitim alabilmelidirler.

Kesinlikle katılmıyorum Katılmıyorum Ne katılıyorum ne katılmıyorum
Katılıyorum Kesinlikle katılıyorum

Ocak 2019

Türkiye'deki Kürt çocuklar anadilleri olan Kürtçe ile eğitim alabilmeliler.

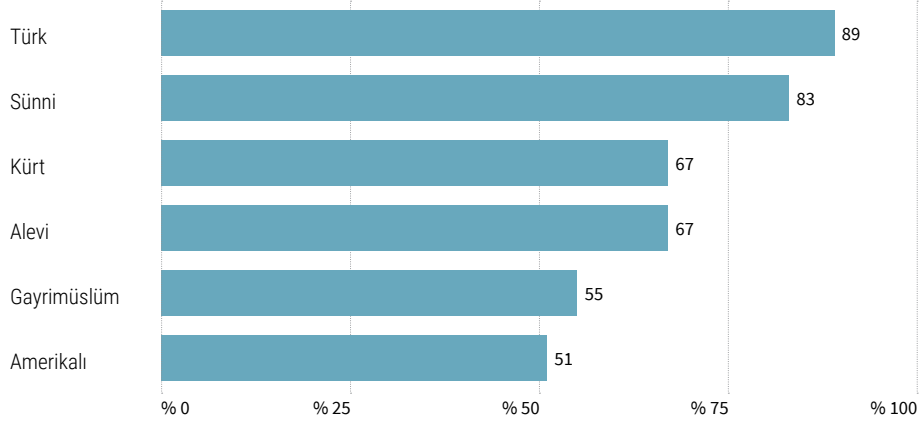

Kesinlikle katılmıyorum Katılmıyorum Kısmen katılmıyorum
Kısmen katılıyorum Katılıyorum Kesinlikle katılıyorum

Aynı soruyu 2019 Ocak anketinde Suriyeli çocuklar için sorduğumuzda yüzde 39 civarı olumlu fikir beyan ederken, Kürt çocukları için bu oran yüzde 42 oluyor. Bu konudaki fikirler 2012 ve 2016'yla aşağı yukarı aynı şekilde seyrediyor.

Haziran 2013

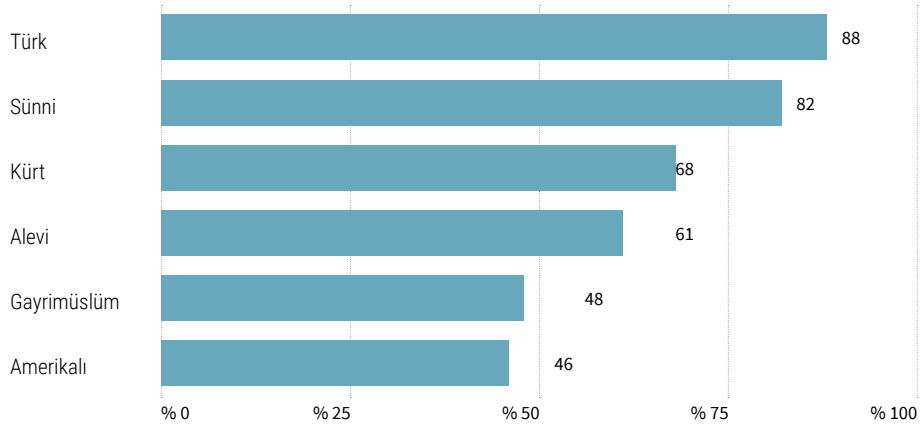
Komşu olarak aşağıdaki özellikteki kişileri kabul eder miydiniz?

Haziran 2013'te sorulan soru, bu sefer farklı kimliklerden komşularla ilgili eğilimlere odaklanıyor. Yüzde 67 Kürt birini ve yine yüzde 67 Alevi birini komşu olarak kabul edeceğini belirtiyor. Diğer bir deyişle Kürtleri ve Alevileri komşu olarak istemediğini ifade edenler yüzde 33 oranında. Gayrimüslim gelin ya da eşi kabul eden yüzde 39'a kıyasla, komşulukta yüzde 55 oranına ulaşıyoruz. Fakat farklı kimlikleri komşu olarak istemeyenler oldukça elle tutulur oranlarda. Amerikalılar genel olarak pek istenmiyor, fakat ülkede yaşayan sayısı muhtemelen epey düşük olduğu için bu görüşün temeli, temasla değil dış ilişkilerle alakalı olmalı.

Haziran 2013

Komşu olarak aşağıdaki özellikteki kişileri kabul eder miydiniz?

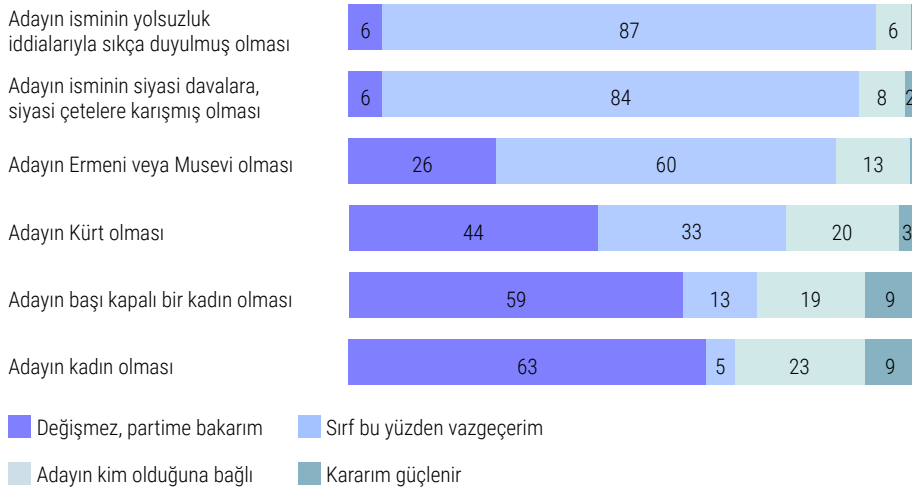
Aile ve komşulardan sonra farklı kimliklerdeki kişilerle iş ortağı olma konusunda görüşlere döndüğümüzde, Haziran 2013 tarihinde görüştüğümüz kişilerin hangi grubu tercih ettiğine bakıyoruz. Görüştüğümüz kişilerin yüzde 88'i "Türk", yüzde 82'si "Sünni", yüzde 68'i "Alevi", yüzde 61'i "Kürt", yüzde 48'i "Gayrimüslim", yüzde 46'sı "Amerikalı" iş ortağı tercih ediyor. İş ortaklığı, güvenin öne çıktığı bir ilişki biçimi. Bu bulgular, kimlerin vatandaş olabileceği üzerine görüşleriyle örtüşüyor. Yabancı olarak görülenler vatandaşlıktan da, aileden de, iş ortaklığından da dışlanıyor.

► Farklı Kimliklere Sahip Vatandaşların Devlette Yer Alması

Farklı grupların mensuplarıyla birlikte iş yapma, devletin kaynaklarını paylaşma, devlet görevlerinde yer alma hakkında görüşler şu şekilde: Milletvekili ya da belediye başkanı adayı Ermeni ya da Musevi olursa görüşülen kişilerin yüzde 60'ı bu nedenle oy vermeyeceğini belirtiyor. Aday Kürt olursa yüzde 33, başı kapalı olursa yüzde 13, kadın olursa yüzde 5 oy vermektan vazgeçeceğini belirtiyor (Şubat 2011). Her ne kadar oy vermektan caydırıcı en önemli meseleler yolsuzluk ve siyasi çetelere mensup olmak ise de (ki belki de burada siyasi çeteden ne anlaşıldığını sormak gerekir), yalnız katılanın kimliği nedeniyle oy vermektan kaçınan kişilerin sayısı oldukça yüksek görünmektedir.

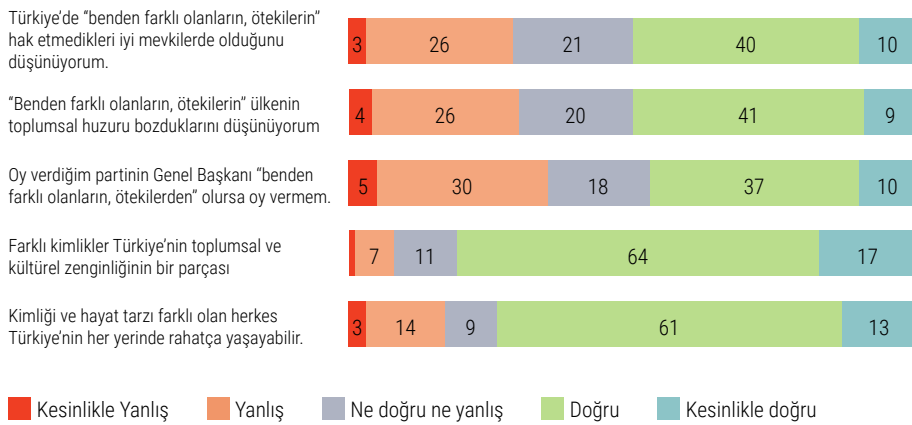
Şubat 2011

Kişiler milletvekili veya belediye başkanı adayı olsa, oy vereceğiniz parti kararınız değişir mi, ne yönde değişir?

Temmuz 2012

Farklılıklar

Öteki meselesi Temmuz 2012 anketinde detaylı olarak sorulduğunda yine karşımıza çıkıyor. Kendinden farklı olanın hak etmediği mevkide olduğunu düşünen yüzde 50'lik bir kesime tekabül ediyor. Burada söz edilen ötekinin kim olduğu belirli değil. Yine aynı oranda kişi, ötekilerin toplumsal huzuru bozduğunu düşündüğünü ifade ediyor. Toplumsal yaşam için bu oran önemli bir meseleye işaret ediyor. Genel başkan ötekilerden olursa partisine oy vermeyeceğini ifade eden ise yüzde 47. Parti bağlılığının önemli sayılabileceği bir ülkede bu oran daha da önem kazanıyor. Bu çerçeveden bakınca, farklı kimliklerin toplumun zenginliğinin bir parçası olduğunu söyleyen yüzde 81 ve kimliği ve hayat tarzı farklı olan herkes ülkede rahatça yaşayabilir diyen yüzde 74 de, temkinle yaklaşılması gereken bir istatistik oluyor.

Benzer şekilde, Türk ya da Kürt olmak hak, iktidar ve serveti açısından farklılıklar olmamalı diyenler yüzde 70 oranında. Farklılık olabileceğini düşünenler ise yüzde 15 ile hatırı sayılır bir oran.

Temmuz 2012

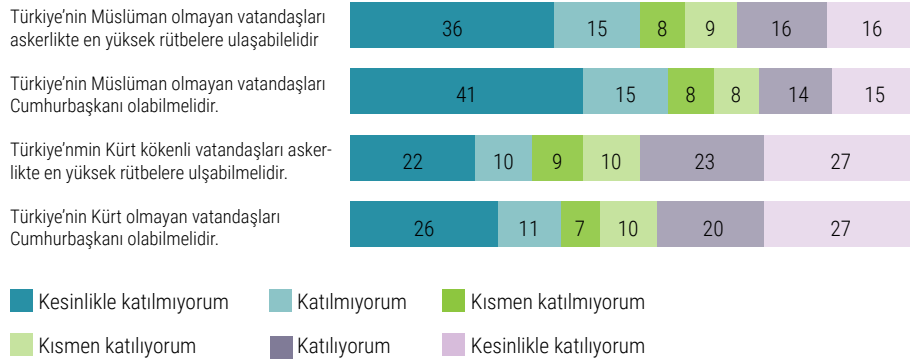
Farklılıklar

2016 araştırmasına göre, Müslüman olmayanların askerlikte en yüksek rütbeye ulaşabileceği ifadesine karşı çıkanlar yüzde 51 oranında. “Müslüman olmayanlar Cumhurbaşkanı olmamalı” diyenler ise yüzde 56 oranında. “Kürt kökenliler askerlikte en yüksek rütbelere gelmemeli” diyen yüzde 41 oranında. “Kürt kökenliler Cumhurbaşkanı olamaz” diyen yüzde 43. Bunlar görüldüğü gibi oldukça yüksek oranlar. Bütün bunlar vatandaşlık hakkının içerisinde yer almasına karşın toplumda özümsemiş görünmüyor.

Vatandaşlık 2016

Kimliklere bakış

Yargıyla olan ilişki yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü konularında ayrıca incelendi. Fakat burada yine bireylerin açısından bir görüş öne sürüldüğü için eşit vatandaşlık kısmı içerisinde incelediğimizde, bir hakim öteki gruba ait olsa bile kararına güvenirim diyen yalnız yüzde 33. Polise güvenirim diyen yüzde 31 (Kasım 2018). Bu oranların düşüklüğü de neden devlet görevlerinde diğer kimlikleri görmek istemediğini açıklıyor. Güvensizliğin nedenini ise bu sorularla anlamak güç.

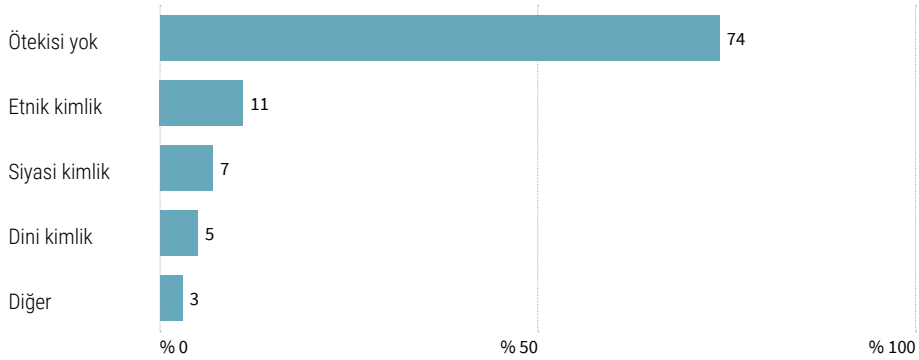
► Öteki Kim?

Birey, kendini ait hissettiği grubu, kimliğini, dışında kalanlara kıyasla tanımlar. Öteki olmayan, kendiliği için önemli bir referans noktasıdır. Öteki kavramı, siyasi ve toplumsal birtakım görüşleri ve uygulamaları da beraberinde getirebilir.

Temmuz 2012'de yapılan araştırmaya göre, açık uçlu olarak "Türk/Kürt, Sünni/Alevi, Solcu/Sağcı veya hayat tarzı bakımından, tercihleri ve fikirleri bakımından "benden, öteki" dediğiniz birileri var mı?" şeklinde sorulduğunda yüzde 74 öteki olarak nitelendirdiği birileri olmadığını belirtiyor. Ötekisini etnik kökene dayalı tanımlayanlar yüzde 11, siyasi kimliğe göre tanımlayanlar yüzde 7, dine dayalı tanımlayanlar ise yüzde 5 oranında.

Temmuz 2012

Türk/Kürt, Sünni/Alevi, Solcu/Sağcı veya hayat tarzı bakımından, tercihleri ve fikirleri bakımından "benden, öteki" dediğiniz birileri var mı?

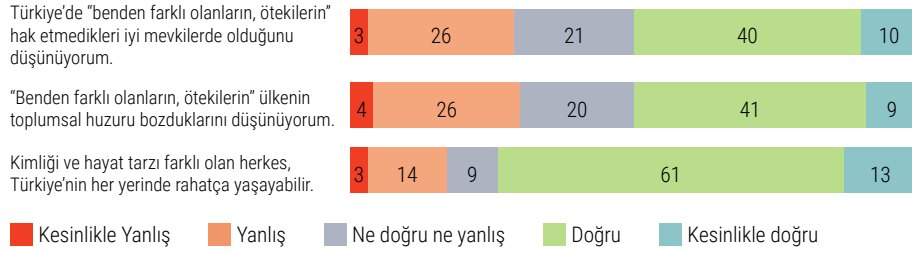
Kasım 2014'te yapılan araştırmada ise öteki tanımı farklı şekilde soruldu. Görüşülen kişilere farklı kimliklerin listelendiği bir kart gösterildi ve kimleri öteki olarak gördüklerini seçmeleri, ancak anketöre bu seçimi söylemeden araştırmadaki soruları bu öteki gruba dair yanıtlamaları istendi. Ardından anketin en sonunda kartta seçtikleri grubu anketöre göstermeden işaretlemeleri istendi. Bu şekilde sorulduğunda herhangi bir ötekiye işaret etmeyenlerin oranı yüzde 21'e düştü.

Ötekilerin hak etmedikleri iyi mevkilerde olduğunu düşünenler yüzde 50 gibi yine çok yüksek bir oran: "Huzuru bozuyorlar" diyen yüzde 50. Yüzde 17, farklı hayat tarzı ve kimliklerin ülkede rahatça yaşayamayacağını düşünüyor (Temmuz 2012). Buradaki yüzde 17'ye özellikle dikkat çekmek gerekir. Farklı hayat tarzı ve kimlikler ülkede istediği gibi yaşayamayacağını söylemek, hem eşit vatandaşlığı hem insan haklarına hem de doğal sonuç olarak demokrasiyi zedeler.

Yine 2018'de sorulan, tanımladığı ötekilerin kendisine etnik, dini ya da ideolojik kimliği nedeniyle saygı göstermediğini düşünen yüzde 33. Ötekisinin hak etmediği iyi yerde olduğunu düşünen yüzde 61. Fakat kim bu hak etmediği yerde olanlar? Bunun nedeninin ne olduğu düşünülüyor?

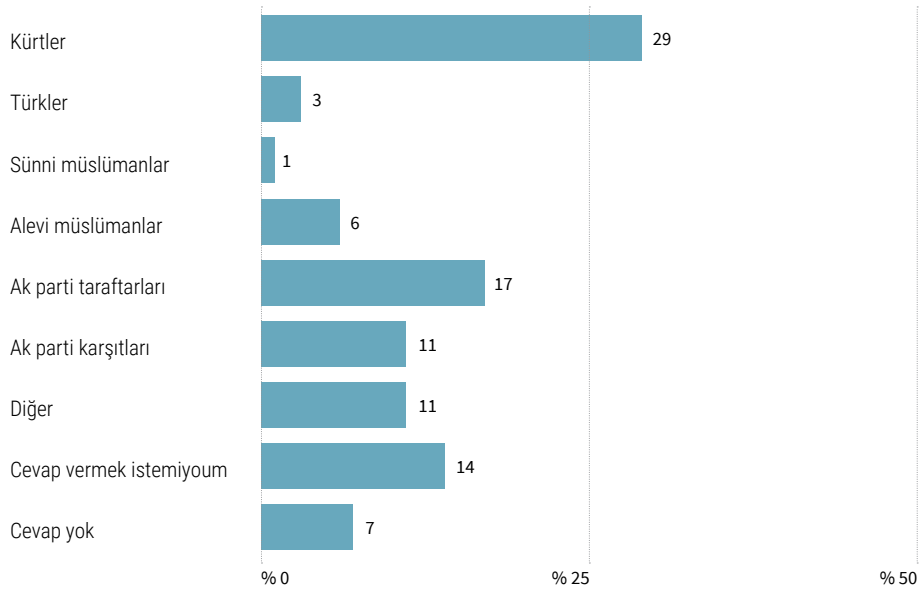
Temmuz 2012

Farklılıklar

Kasım 2018

Bu gruplardan en az sevdiğinizi veya size en uzak olanını işaretleyiniz

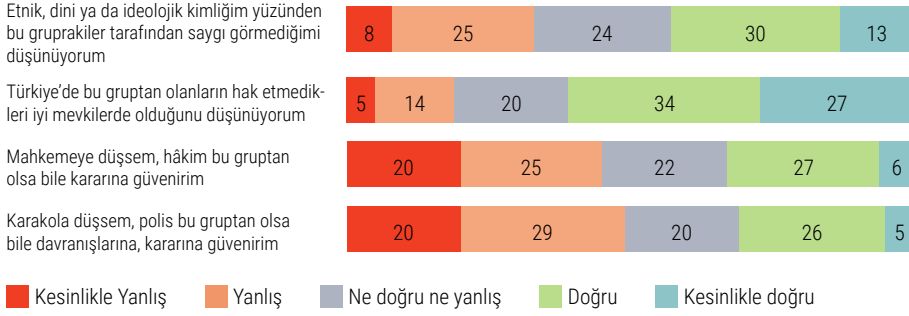

2018 Şiddet Araştırması'na göre, yaşadığı yerde eşcinselleri istemeyen yüzde 24, dinsiz istemeyen yüzde 19 oranında. Arada geçen zamanın toplumdaki kimlikleri keskinleştirmiş, farklılıkların altını daha da çizmiş olma ihtimali vardır. Fakat, geniş anlamda öteki yerine eşcinseller ve dinsizler olarak sorulsa, belki 2012'de benzer sonuçlar çıkabilirdi. Tek tek belirterek öteki sorulduğunda farklı cevaplar almak mümkün.

Yaşadığı yerde ötekileri istemeyenlerin somut adım istemesi de işin bir sonraki boyutu. "Peki bu grupların sizin bulunduğunuz yerde yaşamaması için ne yapılmasını istersiniz?" sorusuna cevaben "devletin kovması gerekir" diyen yüzde 58, "mahalleli olarak kovmak gerekir" diyen yüzde 12 oranlarında. Farklı kimliklerin zenginliğimiz olduğunu ifade edenlerden, istemediklerimizi kovmaya doğru sallanan bu sarkaç üzerinde düşünmek gerekiyor.

Kasım 2018

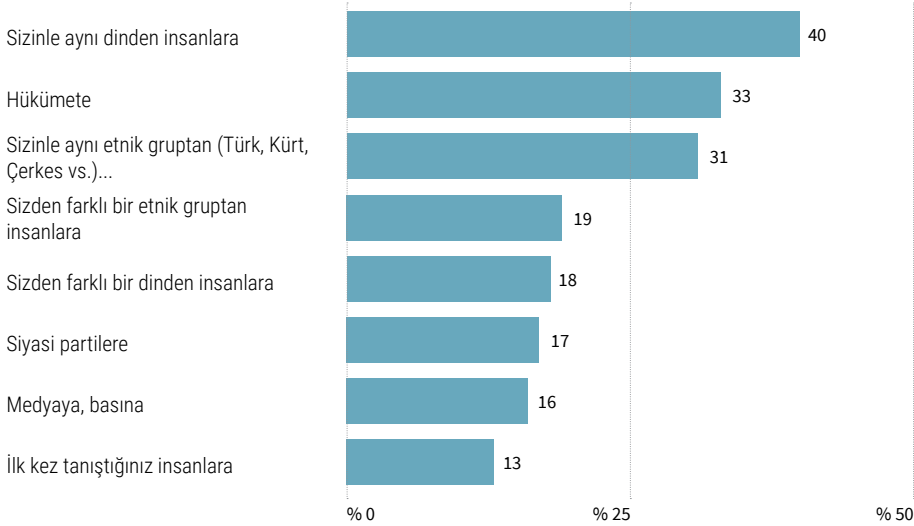
Ötekine yönelik tutumlar

2018 yılının Kasım ayında görüştüğümüz kişilere öteki olarak tanımladıkları gruplara yönelik tutumuna ilişkin ifadeler okuyoruz. Görüştüğümüz kişiler “Etnik, dini ya da ideolojik kimliğim yüzünden bu gruptakiler tarafından saygı görmediğimi düşünüyorum” ifadesini yüzde 43, “Mahkemeye düşsem, hakim bu gruptan olsa bile kararına güvenirim” ifadesini yüzde 33, “Karakola düşsem, polis bu gruptan olsa bile davranışlarına, kararına güvenirim” ifadesini yüzde 31 oranında doğru veya kesinlikle doğru bulurken, “Türkiye’de bu gruptan olanların hak etmedikleri iyi mevkilerde olduğunu düşünüyorum” ifadesine yüzde 61 oranında doğru veya kesinlikle doğru yanıtı veriliyor.

Eylül 2015

İnsanlara ve kurumlara güven

Ötekilerin hak etmedikleri iyi mevkilerde olduğunu düşünen oranında 2012'deki bulguya kıyasla önemli bir artış olduğu görülüyor. Daha önce aynı soruya verilen yanıt yüzde 50 oranında, yani yüzde 11'lik bir artış görülüyor ve bu fark genel olarak bir öteki kavramı üzerinden değerlendirme yapmakla belirli bir “öteki” gruba dair değerlendirme yapmak arasındaki farktan kaynaklanıyor. Bu da toplumun adalet algısının olumsuz yönde değiştiğini gösteriyor.

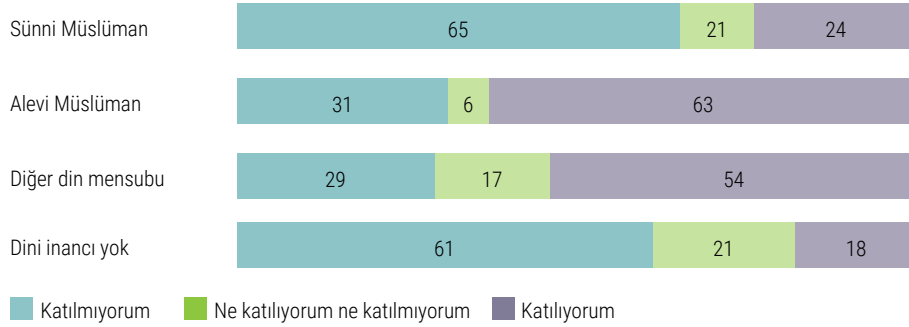
Eylül 2015 tarihinde görüştüğümüz kişilerin insanlara ve kurumlara olan güvenini öğrenmeye çalıştık. Bu tarihte görüştüğümüz kişilerin yüzde 40'ı "aynı dinden insanlara", yüzde 33'ü "hükümete", yüzde 31 "aynı etnik gruptan insanlara" güvenebileceğini belirtirken, "siyasi partiler" (yüzde 17), "medyaya, basına" (yüzde 16), "ilk kez tanıştığınız insanlara" (yüzde 13) daha düşük oranda güveniyor. Siyasi partilere ve basına olan güvenin neredeyse tanımadıkları insana güven kadar düşük olması, bu kurumlarda ciddi sorunlar olduğunu gösteriyor ve bu durum medya ve ifade özgürlüğüne dair raporun ileriki bölümünde ele alınacak.

► Din / Mezhep

Öteki meselesini ve eşit vatandaşlık anlayışının benimsenmesinin önünde ne tür engeller bulunduğunu din ve mezhep üzerinden incelediğimizde de farklı kırılmalar karşımıza çıkıyor. Örneğin Sünni Müslümanların yüzde 24'ü dininin ülkede hak ettiği yerde olmadığını düşünüyor. Yine Sünni Müslümanların yüzde 15'i dininin/mezhebinin tehdit altında olduğunu düşünüyor. Mezhebinin hak ettiği yerde olmadığını düşünen Aleviler, yüzde 63'le epey ciddi bir endişeye işaret ediyor.

Şiddet 2018

Dini gruba göre "Dinim/mezhebim Türkiye'de hak ettiği yerde değil"

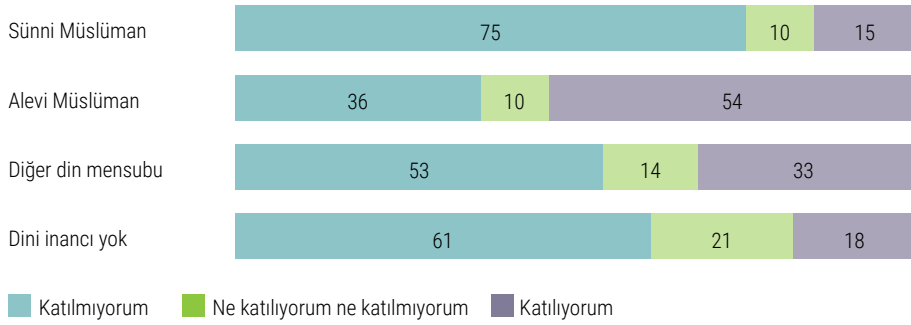
Ateistlerin yüzde 14'ü, Müslüman olmayanların yüzde 29'u, Alevilerin yüzde 53'ü, Sünni Müslümanların yüzde 6'sı dini/mezhebi yüzünden ayrımcılığa uğradığını ifade ediyor. Alevilerin yüzde 9'u, Müslüman olmayanların yüzde 29'u dini/mezhebi yüzünden şiddet gördüğünü söylüyor.

Dini ya da mezhebini üstün gördüğü için daha fazla hakka sahip olması gerektiğini söyleyenler Sünniler arasında yüzde 20, Aleviler arasında yüzde 13, diğer din mensupları arasında yüzde 9, ateistler arasında yüzde 7. Görüldüğü gibi her grupta birileri inancını üstün görüyor. İnancı nedeniyle daha fazla hakka sahip olma isteği elbette eşit vatandaşlık ilkesiyle çatışıyor.

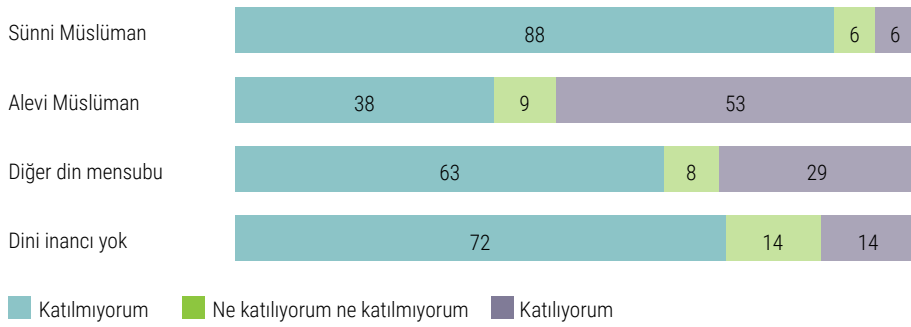
Şiddet 2018

Dini gruba göre "Dinim/mezhebim Türkiye'de tehdit altında"

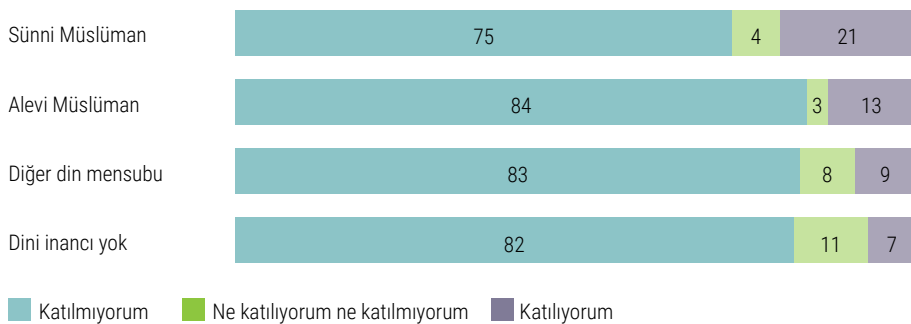
Şiddet 2018

Dini gruba göre "Dinim/mezhebim yüzünden ayrımcılığa uğradım"

Şiddet 2018

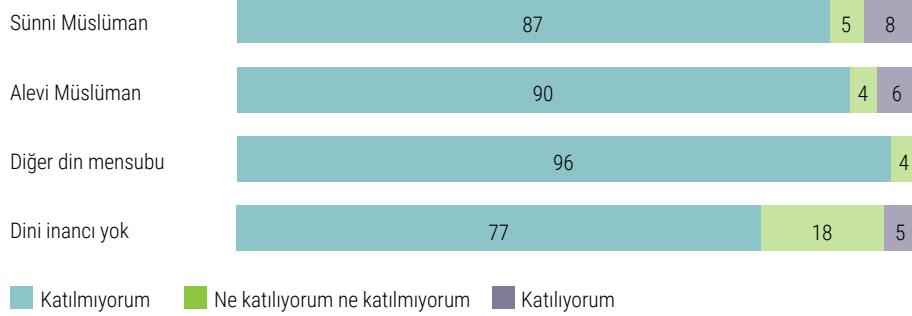
Dini gruba göre "Dinim/mezhebim diğer dinler/mezheplerden daha üstündür ve bu yüzden diğerlerinden daha fazla hakka sahip olmam normaldir"

"Dinimin korunması ve hak ettiği yere gelmesi için şiddet uygulanabilir" diyenlerde de en yüksek oran yüzde 8'le Sünni Müslümanlarda çıkıyor. Alevilerde bu oran yüzde 6; teistlerde yüzde 5.

Şiddet 2018

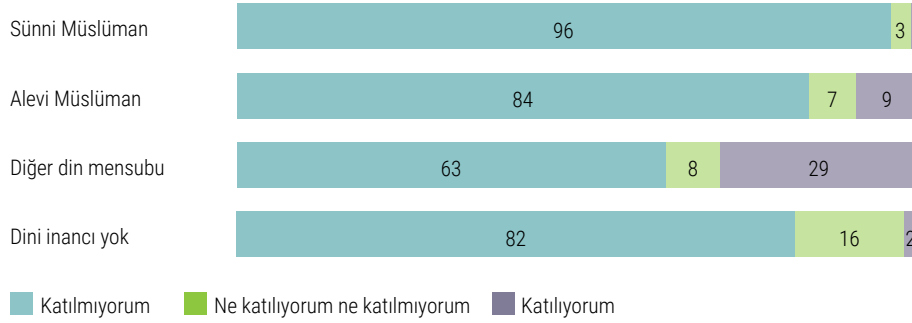
Dini gruba göre "Dinimin/mezhebimin korunması / hak ettiği yere gelmesi için gerekirse başkalarına şiddet uygulanabilir"

Bu bilgiler ışığında, çoğunluk dışında kalan grupların kendilerine yönelik tehdit algısı önem taşıyor. Yüzde 54'ün mezhebinin, yüzde 33'ün dininin tehdit altında olduğunu düşünmesi, toplumun kendi içerisindeki uyumu, dolayısıyla huzur içinde yaşaması açısından önemli bir soruna işaret ediyor. Tehdit altında hissedenler arasındaki yüksek oran yine farklı mezhepten çıkıyor. Müslüman olmayanların yüzde 29'unun şiddet gördüğünü ifade etmiş olması ise farklı kimlikleri dışlamanın somut sonuçları üzerine düşünmemiz gerektiğini gösteren oldukça yüksek bir rakam.

Şiddet 2018

Dini gruba göre "Dinim/mezhebim yüzünden dayak yedim, şiddet gördüm"

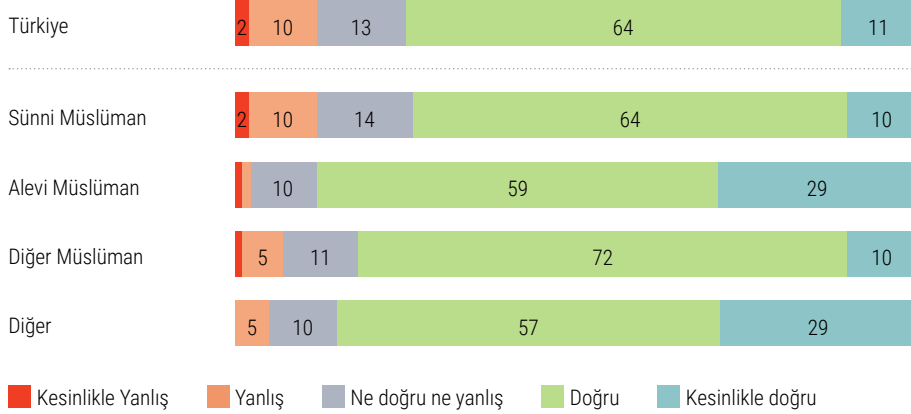
► Din / Mezhep - Devlet İlişkisi

Devletin özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden farklı dinlere ve mezheplere mensup olan vatandaşların inanış ve ibadetlerini istedikleri gibi yaşayabilmeleri için destek ve hizmet vermesine dair görüşler de eşit vatandaşlık konusunda bize bilgiler sunuyor. Diyanet İşleri Başkanlığı, Sünni Müslümanlık üzerine düzenlemeler yapan ve imkanlar oluşturan bir kurum olduğu için farklı grupların ne kadar dahil olması gerektiği üzerine sorular konu üzerine fikir veriyor.

İbadet özgürlüğü için devletin destek olması gerektiğini düşünenler yüzde 75 oranında (Nisan 2010). Sünni Müslümanların yüzde 74'ü, Alevilerin yüzde 88'i, diğer Müslümanların yüzde 86'sı devletin destek vermesi gerektiği görüşüne katılıyor.

Nisan 2010

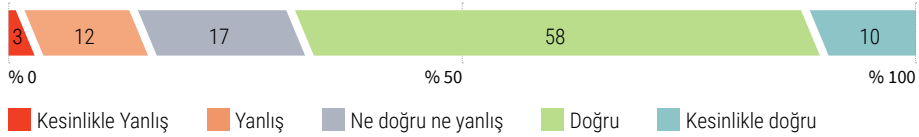
Devlet, yurttaşların (Sünni, Alevi, Hıristiyan vb) dini inanışlarını ve ibadet biçimlerini diledikleri gibi yaşayabilmeleri için destek vermeli.

Halbuki devlet desteği Aleviler için sorulunca destekleyenler daha düşük: Nisan 2010'da "Devlet, Alevilerin dini inanışlarını diledikleri gibi yaşayabilmeleri için destek vermelidir" cümlesine yüzde 68, Temmuz 2010'da yüzde 69 ve Kasım 2010'da yüzde 60 oranında.

Nisan 2010

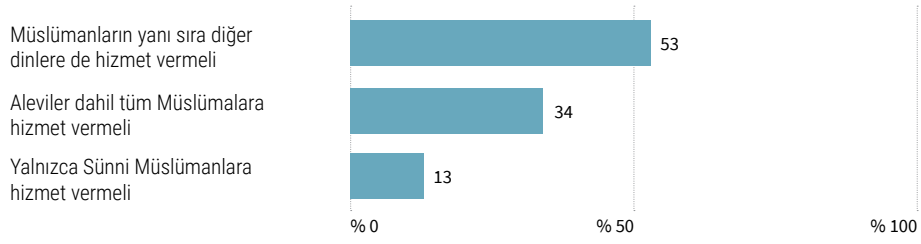
Devlet, Alevilerin dini inanışlarını diledikleri gibi yaşayabilmeleri için destek vermelidir

Diyanetin yapısına dair soruya cevaben "Yalnızca Sünni Müslümanlara hizmet vermeli" cevabını tercih edenler yüzde 13, "Aleviler de dahil tüm Müslümanlara hizmet vermeli" diyen ise yüzde 34 oranında. 2016 yılında yapılan araştırmaya göre ise cami dışındaki ibadet yerlerine kaynak sağlanmalı diyen yüzde 72. Diğer dinler tebliğ yapabilir diyen yalnız yüzde 44.

Diyanet 2014

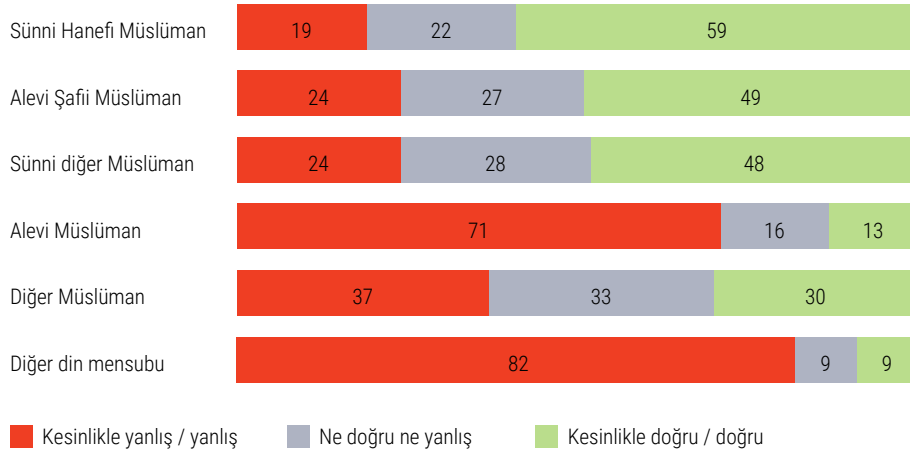
Diyanet'in yapısına dair aşağıdaki seçeneklerden sizce hangisi doğrudur?

Diyanetin farklı kimliklere dayalı olarak ayrımcılık yaptığını düşünenler yüzde 23 oranında. Halbuki Müslüman olmayanların yüzde 82'si, Alevilerin ise yüzde 71'i Diyanet'in ayrımcılık yaptığını ifade ediyor.

Diyanet 2014

"Diyanet hizmetlerinde etnik köken / siyasi görüş / cinsiyet / cinsel yönelim gibi farklılıklar arasında ayrımcılık yapılmıyor" sorusuna dini grupların verdiği cevaplar

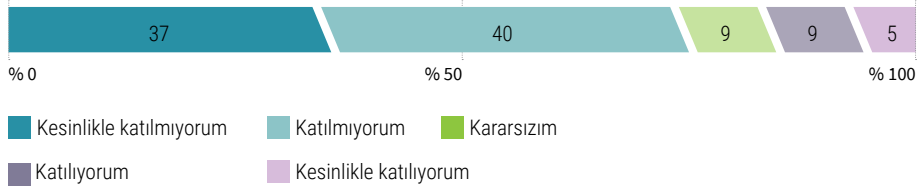
7.5 | Cinsiyet Eşitliği

Cinsiyet eşitliği, eşit vatandaşlık konusunun önemli bir kısmı. Diğer kimlikleri keşen bir eksen olarak cinsiyet, toplumun tüm kesimlerini ilgilendiriyor. Meseleyle ilgili sorunlar sık sık gündemimize düşüyor. Toplum olarak cinsiyet eşitliğine nasıl bakıyoruz?

2018 yılında görüştüğümüz kişilere "Benim cinsiyetim daha üstündür ve bu yüzden karşı cinsiyetten daha fazla hakka sahip olmam normaldir" ifadesine, araştırmada görüştüğümüz kişilerin sadece yüzde 14'ü katılıyorum veya kesinlikle katılıyorum yanıtını veriyor. Kendini cinsiyetinden dolayı üstün görmenin nedenlerini bilememekle beraber bunun yansımalarını anlamak için diğer araştırmalara bakmaya devam ediyoruz.

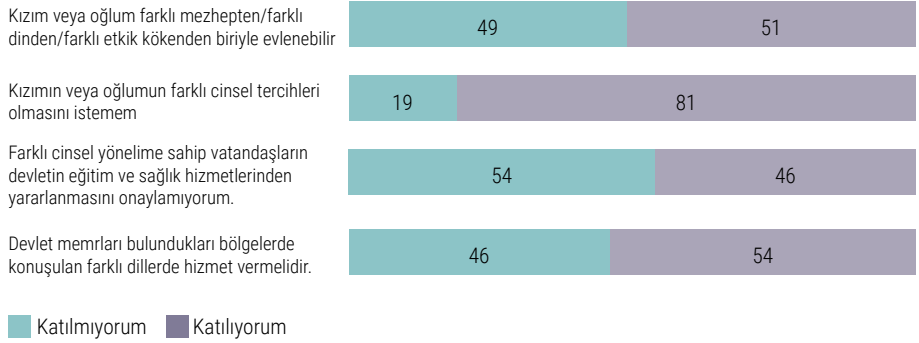
Şiddet 2018

Benim cinsiyetim daha üstündür ve bu yüzden karşı cinsiyetten daha fazla hakka sahip olmam normaldir

Vatandaşlık 2016

Farklılık Algısı

Aile içinde cinsiyetle alakalı görüşlere baktığımızda, kızının veya oğlunun farklı cinsel yönelimleri olmasını istemeyenler yüzde 81'lik yüksek bir oranla karşımıza çıkıyor. Farklı cinsel yönelime sahip vatandaşların devletin eğitim ve sağlık hizmetinden yararlanmasını onaylamayanlar da yüzde 46 oranında. Oysa Haziran 2012'deki araştırmada, herkesin sağlık hizmetlerinden eşit yararlanması gerekir diyenler yüzde 95'lik bir orana karşılık geliyordu. Sağlık hizmetlerinden yararlanmak insanlar için temel bir gereklilik ve hak olduğu için, yüzde 46'nın burada eşitliğe karşı çıkması temel hakların korunmasına aykırı bir durum oluşturuyor.

“Yaşadığı yerde kimleri en çok istemezsiniz?” sorusuna verilen cevaplarda en üstte eşcinseller yer alıyor. Kasım 2018'deki araştırmaya göre yaşadığı yerde eşcinselleri istemeyen yüzde 24 oranında. Diğerlerine kıyasla bakıldığında bu oranın önemi ortaya çıkıyor.

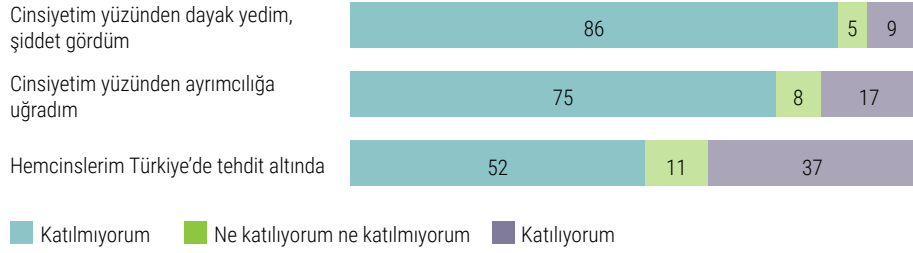
2018 Şiddet Araştırması

Yaşadığınız yerde en çok hangisini istemezsiniz?

Eşcinseller	% 23,6
Mülteciler	% 22,6
Dinsizler	% 19,1
Aşırı dindar gruplar	% 13,6
Ülkücüler	% 3,0
Kürtler	% 2,6
Solcular	% 1,7
Romanlar	% 1,2
Cevap yok	% 12,7
Toplam	% 100,0

Şiddet 2018

Cinsiyete ilişkin sorular

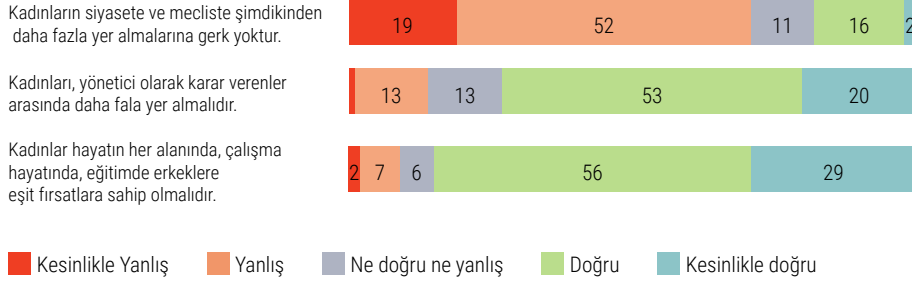
Kendisi cinsiyeti nedeniyle ayrımcılık gördüğünü düşünenlerin oranına bakmak için, 2018 yılında görüştüğümüz kişilere cinsiyet ve şiddete ilişkin cümleler okuduk. Görüştüğümüz kişilerin yüzde 86'sı "Cinsiyetim yüzünden dayak yedim, şiddet gördüm", yüzde 75'i "Cinsiyet yüzünden ayrımcılığa uğradım", yüzde 52'si de "Hemcinslerim Türkiye'de tehdit altında" ifadelerine katılmadığını belirtiyor. Yüzde 9 şiddet gördüğünü, yüzde 17 ayrımcılığa uğradığını, yüzde 37'si hemcinslerinin tehdit altında olduğunu ifade ediyor. Burada en net bulgu, tehdit algısıyla alakalı. Yüzde 37'nin kendini güvende hissetmediği sonucu herhalde yanlış olmayacaktır.

Konuya toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinden, özellikle de kadınların siyasette ve yönetimde yer almaları üzerinden baktığımızda, Mart 2011 tarihinde yapılan araştırma konuyu aydınlatan veriler sunuyor. "Kadınların siyasette ve mecliste şimdikinden daha fazla yer almalarına gerek yoktur" ifadesine sadece yüzde 18 oranında doğru veya kesinlikle doğru yanıt veriliyorken, "Kadınlar, yönetici olarak karar verenler arasında daha fazla yer almalıdır" ifadesine yüzde 73, "Kadınlar hayatın her alanında, çalışma hayatında, eğitimde erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmalıdır" ifadesine yüzde 85 oranında doğru veya kesinlikle doğru yanıt veriliyor. Kadınların aktif olarak hayata katılmasına yüksek oranlarda destek olduğunu

görüyoruz. Şubat 2019’da aynı üç cümleyi tekrar sorduğumuzda desteğin yüksek oranlarda olduğunu, hatta bir miktar arttığını görüyoruz.

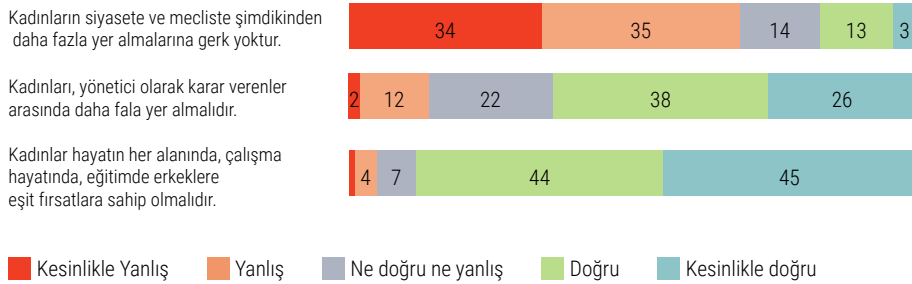
Mart 2011

Kadın-erkek eşitliği

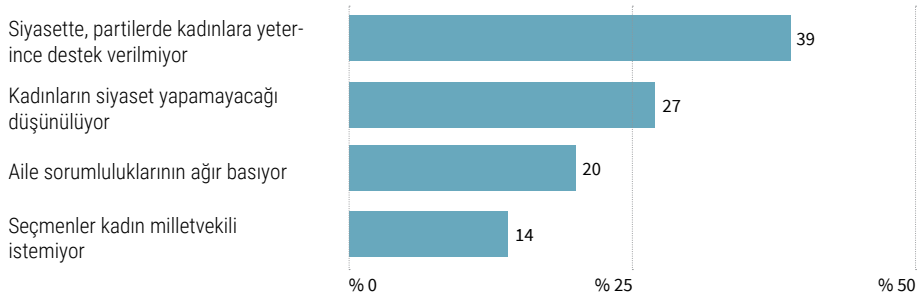
Şubat 2019

Kadın-erkek eşitliği

Mart 2011

Siyasette kadınların oranı neden düşük?

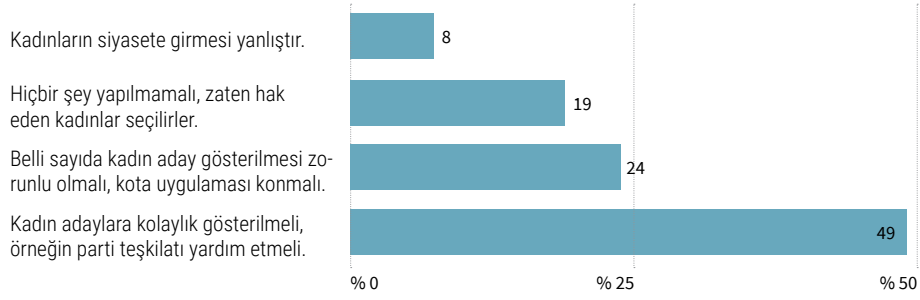

Peki kadınların siyasete katılım oranı neden düşük? Aldığımız yanıtların içerisinde en yüksek oranı “Siyasette, partilerde kadınlara yeterince destek verilmiyor” (yüzde 39). “Kadınların siyaset yapamayacağı düşünülüyor” diyenler yüzde 27, “Aile sorumlulukları ağır basıyor” diyenler yüzde 20 ve “Seçmenler kadın milletvekili

istemiyor” diyenler yüzde 14 oranında görülüyor. Siyasi partilerin kadınları aktif siyasete katmak için daha fazla çalışması gerekiyor gibi görünüyor.

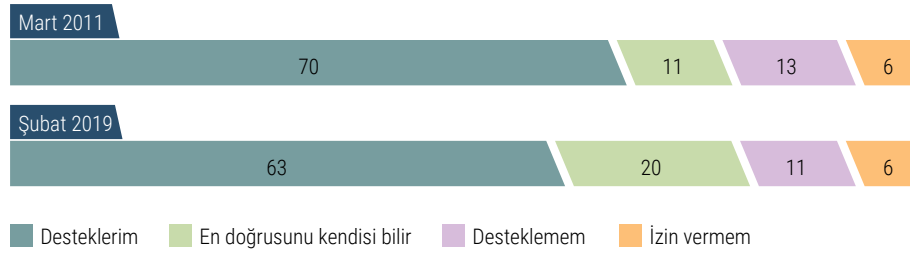
Mart 2011

Sizce kadınların siyasette daha fazla rol alması için aşağıdakilerden hangisi yapılmalı?

Peki, kadınların siyasette daha fazla rol alması için nelerin yapılması gerekiyor? Bu soruya verilen yanıtlar arasında en yüksek oranda tercih edilen yanıt, “Kadın adaylara kolaylık gösterilmeli, örneğin parti teşkilatı yardım etmeli” (yüzde 49). “Belli sayıda kadın aday gösterilmesi zorunlu olmalı, kota uygulaması konmalı” diyenlerin oranı yüzde 24, “Hiçbir şey yapılmamalı, zaten hak eden kadınlar seçilirler” diyenlerin oranı ise yüzde 19. Diğer yandan “Kadınların siyasete girmesi yanlıştır” seçeneğini tercih edenlerin oranı ise yüzde 8. Yukarıdaki soruyla tutarlı olarak siyasi partilerin konuda adım atması gerekliliği üzerinde duruluyor.

Ailenizdeki bir kadının siyasete girmesini destekler misiniz?

Yine Mart 2011 tarihinde görüştüğümüz kişilere hanedeki bir kadının siyasi katılımını destekleyip desteklemeyeceğini sorusunu yöneltince çıkan cevaplar kendine geldiğinde nasıl davranılacağı üzerine fikir veriyor. Mart 2011 araştırmasına Aynı evde yaşadığı bir kadının siyasete katılımını desteklemeyen yüzde 13, en doğrusunu kendi bilir diyen yüzde 11. Katılımına izin vermeyeceğini söyleyen yüzde 6. Yüzde 13 desteklemeyenleri ve yasaklayanları alınca yüzde 19'luk bir orana ulaşıyoruz. Şubat 2019'da bu görüşlerde olanlarda 2 puan düşüş varsa da temel bir değişimden bahsetmek mümkün değil. Kadınların birey olarak kendi kararlarını vermelerinin önündeki bu engel, eşit vatandaşlar hatta daha da temelinde eşit bireyler olarak hayata katılmalarına da engel olacak bir etken.

Mart 2011

Kadınlara bakış

İçişleri Bakanlığı, Meclis Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı gibi siyasal işleri yapmak ve sorumluluklar almak için, kadın veya erkek olmak fark etmez.

Kadınlar siyasette yer alsalar bile ekonomi, finans, dış ilişkiler, milli güvenlik gibi konularda fikir sahibi olamazlar.

Kesinlikle Yanlış Yanlış Ne doğru ne yanlış Doğru Kesinlikle doğru

Yine aynı anketteki, farklı görevlerde kadınların yer almasıyla ilgili fikirlere baktığımızda, “İçişleri Bakanlığı, Meclis Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı gibi siyasal işleri yapmak ve sorumluluklar almak için kadın veya erkek olmak fark etmez” ifadesine yüzde 72 doğru veya kesinlikle doğru yanıtını verirken, “Kadınlar siyasette yer alsalar bile ekonomi, finans, dış ilişkiler, milli güvenlik gibi konularda fikir sahibi olamazlar” ifadesini yüzde 19 doğru veya kesinlikle doğru görüyor. “Kadınlar zaten bu işlerden anlamazlar” fikri de yine kadının topluma, hayata, siyasete katılmasına ket vuracaktır. Bu bilgiler işin yalnız kurumlarda bitmediğini, toplumun, kurumların, siyasetin ve hukukun birbirini beslediğini gösteriyor.

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğü, demokrasinin en önemli ayaklarından biri. Demokratik bir toplumun varlığı ifade özgürlüğü ile mümkün. Bu sayede insanlar haklarını koruyabilir, devletten ve hükümetten taleplerini dile getirebilir. Toplumda nelerin değişmesi gerektiği üzerine düşüncelerini, dışarıda kalanların haklarını, farklı fikirlerini bu hak sayesinde gündeme getirir. İfade özgürlüğü, farklı fikirleri duymanın, kendiyle çatışan fikirlerle karşılaşmanın zeminini oluşturur.

İfade özgürlüğü, örgütlenmenin de zeminini oluşturur, seçimler ve demokrasinin sağlıklı işleyişi için zaruridir. Yönetim üzerine farklı fikirlerin oluşturulması ve ifadesi, demokratik bir sistemin sürdürülebilmesi için çok önemli.

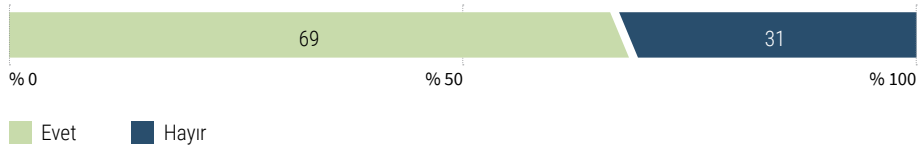
İfade özgürlüğü hem kişinin kendi fikirlerini oluşturması ve ifade etmesi, hem diğer vatandaşların bu hakka ne kadar sahip olması gerektiği üzerine algısı hem de medya bağımsızlığı konularını içeriyor. Çoksesli ve özgür bir medya ikliminin varlığı, demokrasilerde iki seçim arasında idarenin denetlenmesi, farklı ses ve alternatiflere ulaşılmasıyla özgür bir tartışma ortamının oluşması için yaşamsal.

► İfade Özgürlüğüne Bakış

İfade özgürlüğü temel bir hak. Peki sınırsız bir hak mı olmalı? Kısıtlanmalı mı?

Anayasa 2012

Sizce bireylerin hak ve özgürlükleri genel ahlak söz konusu olduğunda sınırlandırılabilir mi?

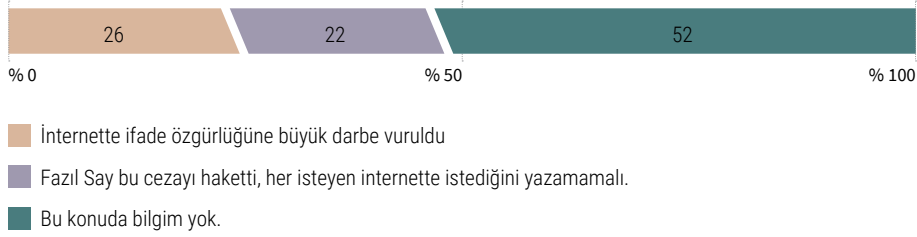

Örneğin, genel ahlak bir sınırlandırma gerekçesi olabilir mi? 2012'de anayasa yapım sürecinde görüştüğümüz kişilere "Sizce bireylerin hak ve özgürlükleri genel ahlak söz konusu olduğunda sınırlandırılabilir mi?" şeklinde bir soru yönelttik. Bu

soru bize değerler ve haklar çatışırsa ne olacağı konusunda bir fikir vermekteydi. Görüştüğümüz kişilerin yüzde 69'u genel ahlak söz konusuysa bireylerin hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasını uygun bulurken, yüzde 31'i uygun bulmuyor. Yani, bu soruya verilen yanıtlar bize bireylerin haklarının bir öncelik olarak görülmediğini gösteriyor. Burada her bireyin genel ahlaktan ne anladığı da önem taşıyor. Hangi durumları tehdit olarak görüyor ki bireylerin hak ve özgürlüklerini kısıtlamak daha doğru olarak algılanıyor? Elbette hak ve özgürlükler, ifade özgürlüğüyle sınırlı değil. Fakat bunların içinde fikir beyan etmenin araştırmada görüşülen kişilerin varsaydığı seçeneklerden olduğunu varsaymak herhalde yanlış olmaz.

Mayıs 2013

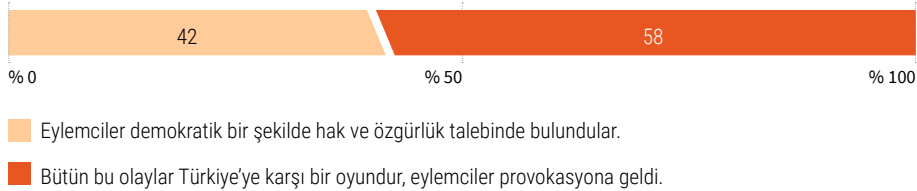
Fazıl Say'ın internet paylaşımı nedeniyle ifadeye çağırılması

Hangi durumlarda sınırlandırma olabileceği üzerine fikirleri anlamak için yukarıdaki soruya bakıyoruz. 2013 yılının Mayıs ayında Fazıl Say internette paylaştığı bir mesajdan dolayı yargılandığı davada 10 ay hapse çarptırılmıştı. O tarihte yankı bulan bu dava, hem kısıtlama üzerine, hem de internetin ifade özgürlüğüyle kesiştiği yer üzerine fikir veriyor. Bu tarihte görüştüğümüz kişilere bu konudaki görüşlerini sorduk. Görüştüğümüz kişilerin yarısından biraz fazlasının (yüzde 52) bu konuda bir bilgisi yoktu. Yüzde 26 “İnternette ifade özgürlüğüne büyük darbe vuruldu”, kalan yüzde 22 de “Fazıl Say bu cezayı hak etti, her isteyen internette istediğini yazamamalı” yanıtını vermeyi tercih etti. Konudan haberi olan kesimin neredeyse yarı yarıya ayrıldığını söyleyebiliriz. İfade özgürlüğünün zedelendiğini düşünenler biraz daha yüksek olsa dahi, yasakları savunanlar bu orana oldukça yakın.

Ocak 2014

Gezi Parkı olaylarına yaklaşım

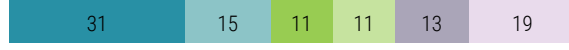
Ocak 2014 tarihinde görüştüğümüz kişilere Gezi Parkı olaylarına dair yaklaşımlarını sorduk. Eylemlere katılma, örgütlenme özgürlüğünün bir parçası olsa da aynı zamanda ifade özgürlüğünün sınırları konusuna da ışık tutar. Buna göre görüştüğümüz kişilerin yüzde 42'si “Eylemciler demokratik bir şekilde hak ve özgürlük ta-

lebinde bulundular” yanıtını verirken, yüzde 58’i “Bütün bu olaylar Türkiye’ye karşı bir oyundur, eylemciler provokasyona geldi” yanıtını tercih ediyor.

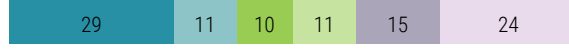
Mart 2016

Özgürlükler

Ülkemizde terör ve suçla mücadele için vatandaşların temel hak ve özgürlükleri ellerinden alınıyor

Terör ve suçlu mücadele için gerekirse vatandaşların temel hak ve özgürlükleri kısıtlanabilmelidir

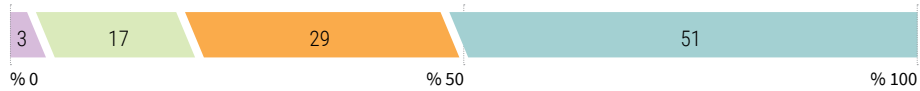
■ Kesinlikle katılmıyorum   ■ Katılmıyorum   ■ Kısmen katılmıyorum
■ Kısmen katılıyorum   ■ Katılıyorum   ■ Kesinlikle katılıyorum

İfade özgürlüğünün ve hak ve özgürlüklerin kısıtlanması yukarıda ele aldığımız araştırmalara göre ahlak meselesiyle ilişkili. Say’ın mesajı o dönem din ve ifade özgürlüğü tartışmasını da açmıştı. Bir diğer mesele ise güvenlik. Güvenlik söz konusu olduğunda yasaklamaya nasıl bakılıyor?

Mart 2016 tarihinde görüştüğümüz kişilerin yüzde 43’ü “Ülkemizde terör ve suçla mücadele için vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini ellerinden alınıyor” ifadesine katılırken, “Terör ve suçla mücadele için gerekirse vatandaşların temel hak ve özgürlükleri kısıtlanabilmelidir” ifadesine ise yüzde 50’si katılıyorum yanıtını veriyor. Gerekirse kısıtlanabileceği fikri toplumun yarısının benimsediği bir fikir olarak ortaya çıkıyor. Güvenlik meselesi yine önemli bir unsur olarak ortaya çıkıyor. Kısıtlamaya sıcak bakan geniş bir kesimin olması önemli bir veri, fakat ‘temel hak ve özgürlükler kısıtlanabilir’ ve ‘gerekirse’ sözlerini görüşülen kişilerin nasıl yorumladığı da önemli.

Şubat 2014

Herhangi bir fikri hangi şartta doğru bulursunuz?

■ Hiçbiri   ■ Ailem ve çevrem doğru bulduğunda
■ Toplumun çoğunluğu doğru bulduğunda   ■ Benim için doğruysa

İfade özgürlüğü meselesine fikirlerin nasıl oluştuğu ve farklılıklara ne kadar açık olduğumuz da dahil. 2014 yılının Şubat ayında herhangi bir fikri hangi şartta doğru bulduklarını görüştüğümüz kişilere sorduk. Yarısından biraz fazlası (yüzde 51) “Benim için doğruysa” yanıtını, yüzde 29’u “Toplumun çoğunluğu doğru bulduğunda” yanıtını ve yüzde 17’si “Ailem ve çevrem doğru bulduğunda” yanıtını tercih ederken, yüzde 3 hiçbiri yanıtını tercih ediyor. Bir fikrin doğru olduğu kanaatine toplumun çoğunluğuna bakarak varanlar da yine yadsınamayacak oranda. Zira, birey-

lerin fikir oluşturma ve yürütme imkanı ciddi anlamda daraltıyor. Yine aynı Şekilde ailesine fikrini teslim eden de yüksek bir oran görünüyor. Kendi fikrinin doğruluğunu ne çıkaran yüzde 51'in ise bu doğruya nasıl ulaştığı konusu önem taşıyor. Fikirler oluşurken yararlandığımız kaynaklar, farklılıklara ne kadar açık olduğumuz gibi konular gündeme geliyor.

Mart 2016

İfade zgrlğ

Devlet istediği kişiyei sebepsizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrimi kendime saklıyorum

Benden farklı siyasi görüşü olan biriyle tartışmamak için sessiz kalıyorum.

Kesinlikle katılmıyorum Katılmıyorum Kismen katılmıyorum
Kismen katılıyorum Katılıyorum Kesinlikle katılıyorum

Toplum, fikirlerini beyan etmek konusunda nasıl hissediyor? 2016 yılının Mart ayında görüştüğümüz kişilerin siyasete dair tutumlarını görmeye çalıştık. “Devlet istediği kişiyei sebepsizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrimi kendime saklıyorum” ifadesine katılanların oranı, katılmayanlara göre oldukça düşük (yüzde 37). Yine de devletten çekindiği için fikrini ifade etmeyen kesim çok küçük değil. “Benden farklı siyasi görüşü olan biriyle tartışmamak için sessiz kalıyorum” ifadesine katılanlar da (yüzde 45) katılmayanların oranına kıyasla daha düşük. Fakat farklı görüşü olanlarla tartışmak ifade özgürlüğünün işleyebilmesi ve sindirilmesi için oldukça önemli. Bu kadar büyük bir kesimin bu konuda rahat hissetmemesi, konunun toplumdaki yansımaları üzerine fikir veriyor. Neden tartışmamayı tercih ettikleri konusu ise muğlak.

Mart 2017

İfade zgrlğ

Devlet istediği kişiyei sebepsizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrimi kendime saklıyorum

Benden farklı siyasi görüşü olan biriyle tartışmamak için sessiz kalıyorum.

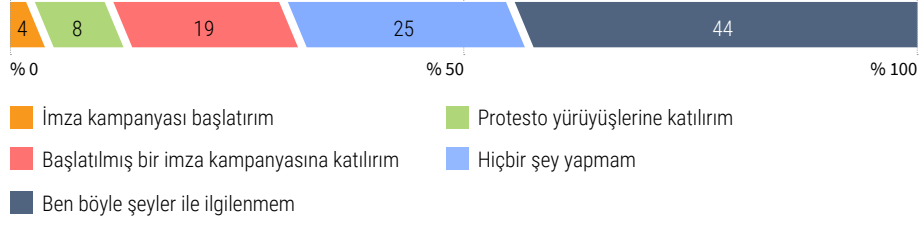

Kesinlikle katılmıyorum Katılmıyorum Kismen katılmıyorum
Kismen katılıyorum Katılıyorum Kesinlikle katılıyorum

Mart 2017 tarihinde aynı soru tekrarlanıyor. “Devlet istediği kişiyei sebepsizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrimi kendime saklıyorum” ifadesine görüştüğümüz kişilerin yüzde 44’, “Benden farklı siyasi görüşü olan biriyle tartışmamak için sessiz kalıyorum” ifadesine ise görüştüğümüz kişilerin yüzde 51’i katılıyor. Bu bir yıl içerisinde baskı altında hissedenler ve tartışmaya girmek istemeyenlerin oranında maalesef artış var.

Vatandaşlık 2016

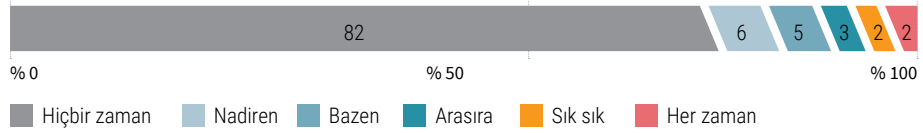
Bir aydının düşünce ve ifade özgürlüğü sebebiyle gözaltına alınmasına tepkiniz ne olur?

2016 yılında görüştüğümüz kişilere “Bir aydının düşünce ve ifade özgürlüğü sebebiyle gözaltına alınmasına tepkiniz ne olur?” sorusunu yönelttik. Bu soruyu yanıtlayanların yarısına yakını “Ben böyle şeyler ile ilgilenmem” (yüzde 44), yüzde 25’i de “Hiçbir şey yapmam” yanıtını veriyor. Bunların dışında daha düşük oranda “Başlatılmış bir imza kampanyasına katılırım” (yüzde 19), “Protesto yürüyüşlerine katılırım” (yüzde 8) ve “İmza kampanyası başlatırım” (yüzde 4) yanıtları tercih ediliyor. Bir başkasının ifade özgürlüğüne baskı gelmesi durumunda tepki verecek olanlar toplamda yüzde 31 oranında. Bu işlere karışmak istemeyen ise yüzde 69. Hangi sebeple karışmak istemediği meselesi ise havada kalıyor.

Mart 2016

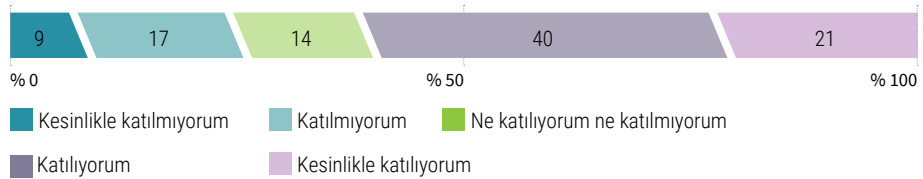
Kimliğinizden dolayı baskı altında olduğunuzu düşünüyor musunuz, ne sıklıkta düşünüyorsunuz?

Mart 2016 tarihinde görüştüğümüz kişilere “Kimliğinizden dolayı baskı altında olduğunuzu düşünüyor musunuz?” sorusunu yöneltiyoruz. Siyasi tercihinden ve fikrin-den dolayı baskı altında hissetmeyenlerin oranı oldukça yüksek (yüzde 82). Bu da ifade özgürlüğünün toplumda yeşermesi için olumlu bir bilgi. Fakat fikir beyanında tereddütlü olanların sayısına bakınca yine ‘teoride güzel ama pratikte pek de öyle değil’ görünüyor.

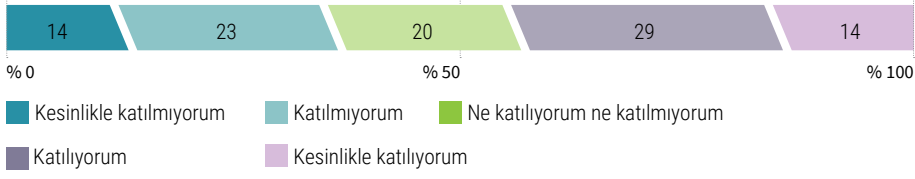
Ocak 2019

Kendimi özgürce ifade edebiliyorum.

Ocak 2019

Türkiye’de ifade özgürlüğü için gerekli ve yeterli ortam sağlanmaktadır.

2019 Ocak anketine göre kendini özgürce ifade edebildiğini belirtenlerin oranı yüzde 61. Buna katılmayan yüzde 25 de önemli bir kesim. Ülkede ifade özgürlüğü için gerekli ortamın bulunduğunu düşünenler ise yüzde 43 oranında. Buna katılmayanlar ise yüzde 37 ki bu oran oldukça yüksek.

► Medya ve Medya Kanallarında Dönüşüm

2010-2018 yılları arasında Türkiye’de basın özgürlüğünü etkileyen birçok gelişme oldu. Birçok gazete ve televizyon kanalı sermaye grupları arasında el değiştirdi, bazıları yasaklandı veya kapandı. Gerek yeni gazetelerle gerek yeni kanallarla çeşitlenme devam etti. Birçok gazeteci tutuklandı ve hapsedildi. Diğer yandan bu son 10 yıllık zaman zarfında basın özgürlüğünü doğrudan ilgilendiren bu tür değişikliklerin yanı sıra, çok önemli bir yapısal dönüşüm oldu: İnternet ve sosyal medyanın hızla yaygınlaşması, haberin gerek üretilmesi gerek tüketilmesi açısından medyayı tamamen değiştirdi. Geleneksel medya olarak adlandırılan televizyon ve özellikle gazeteler haber kaynağı olarak önemini hızla yitirirken, internet siteleri ve sosyal medya önem kazandı. Dolayısıyla son 10 yılda gazetelerin ciddi tiraj kaybetmeleri sadece üzerlerindeki siyasi baskıdan veya yayın politikalarındaki hatalardan değil, aynı zamanda bu yapısal dönüşümden kaynaklanıyor. Ayrıca yine bu nedenle, bugün basın özgürlüğü tamamen sağlanabilse dahi, gazetelerin eskideki gibi tirajlara tekrardan kavuşmaları mümkün değil. Benzer şekilde televizyon halen en güvenilir haber kaynağı olarak değerlendirilse dahi, haber için televizyon kanallarına hiç yönelmeyen, kaynak olarak kullanmayan kitle, her yıl gözle görülür biçimde artıyor.

Bununla birlikte haber üretiminin ve tüketiminin internet ve sosyal medyaya kayması, basın özgürlüğü açısından başka konuları, sorunları ortaya çıkarıyor. Geleneksel medyanın gazetecilik anlayışındaki haberin doğruluğu, tektip edilebilir olması gibi mekanizmalar henüz yeni medyada yerleşmiş değil. Ayrıca geleneksel medyada muhabir, yorumcu, haber ajansı gibi aktörler daha tanımlıyken, internetin getirdiği çeşitlilikle bu aktörler de çeşitleniyor. Üstelik televizyonlarda Twitter’da yazılanların gösterilmesi, sosyal medyada gazete köşe yazılarının paylaşılması gibi pratiklerinden dolayı geleneksel medyayla yeni medya/sosyal medya arasında keskin bir ayrım yapmak mümkün değil. Dolayısıyla basın özgürlüğünden bahsederken geleneksel medyaya dair konular kadar, bu yeni medyadaki konu ve sorunların da tartışılması gerekiyor.

Bu bölümde son 10 yılda Türkiye'de özellikle geleneksel medyadaki dönüşümü KONDA'nın elinde bulunan verilerle ele alıyoruz.¹ Bu veriler özellikle gazete okurluğundaki dramatik azalmayı, hangi televizyon kanalları ortadan kaybolurken, hangilerinin yaygın hale geldiğini, televizyonun da haber kaynağı olarak önemini yitirmeye başladığını ve sosyal medya kullanımının ne kadar hızlı arttığını ortaya koyuyor.

► Gazeteler

2010 ve 2018 yılları arasında görüşülen kişilere, belirli aylarda “Hangi gazeteyi okuyorsunuz?” sorusu yöneltildi. 2010, 2014, 2015 ve 2016 yıllarının verileri, bu soruya o yılların farklı aylarında verilen yanıtların ortalamalarını; 2018 yılının verisi ise Hayat Tarzı araştırmasında aynı soruya verilen yanıtları gösteriyor. Temel bulguları özetleyecek olursak, 2010 yılından 2018 yılına gidildikçe hem gazete okumayanların oranı artıyor, hem de verilen gazete isimlerinin oranları azalıyor.

Aşağıdaki grafiklerde “Hangi gazeteyi okuyorsunuz?” sorusunun cevaplarına göre 2010 - 2018 yılları arasında en çok okunan gazetelerin okunma oranları görülebilir. 2010 yılında diğer gazetelerin gerisinde olan Sözcü, 2018 yılında diğer tüm gazetelerden daha çok okunur hale gelmiş durumda. 2010 yılında en çok okunan gazetesinin Posta olduğu, ardından Hürriyet, Zaman ve Sabah gazetelerinin takip ettiğini görebiliyoruz. Posta, Zaman ve Habertürk gazetelerinde 2010 yılından 2018 yılına kademe kademe bir düşüş görülürken, diğer gazetelerde 2010 yılından 2014 yılına bir düşüş, 2014 ve 2015 yılları arasında gazeteler arasında farklılaşan bir yükseliş ve ardından 2018 yılına kadar tekrar bir düşüşten söz etmek mümkün. Bu zaman dilimi içerisinde Zaman ve Taraf gazetelerinin ise 2016 itibarıyla tamamen ortadan kalktığını belirtmemiz gerekir.

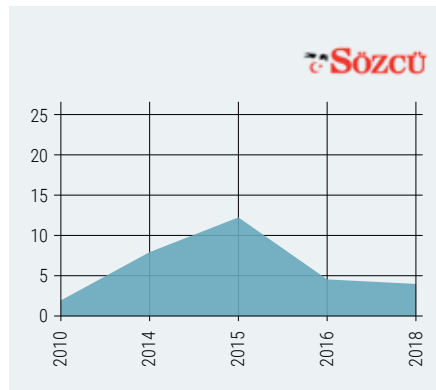
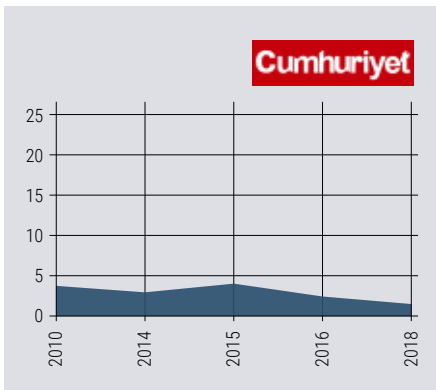
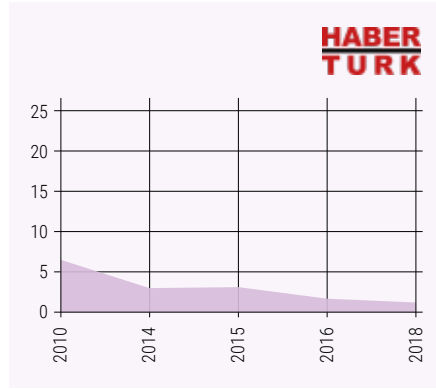
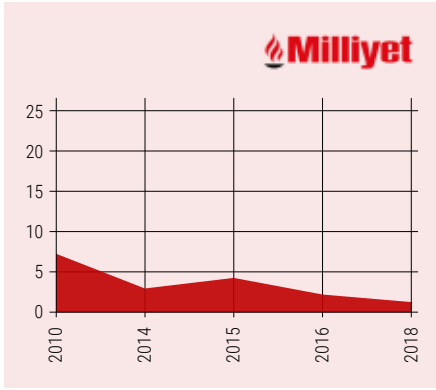
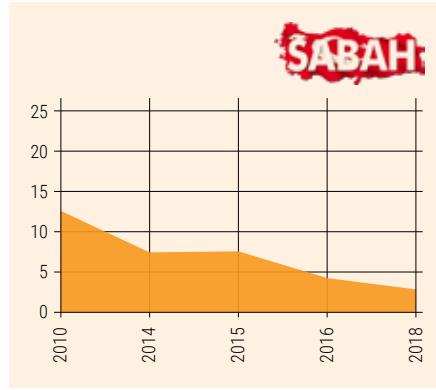
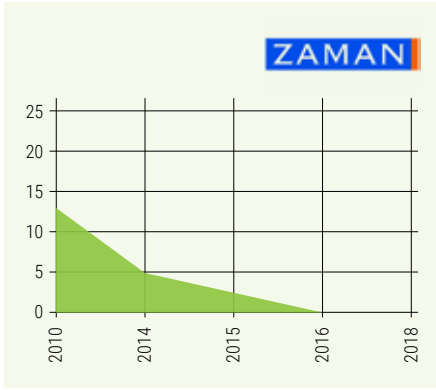
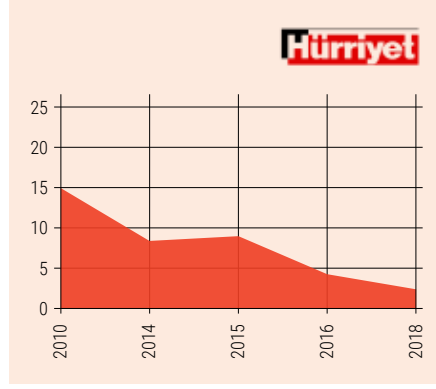
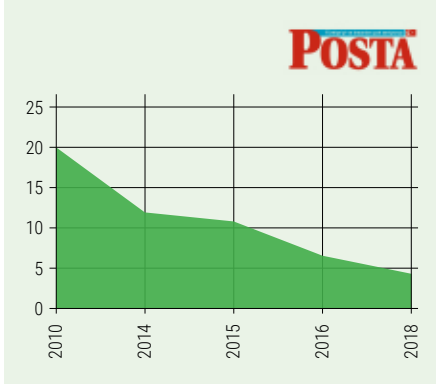
Diğer grafikte okunan gazetelere göre doğrudan 2010 ve 2018 yılları arasında bir karşılaştırma var. 2010 yılında gazeteler genel olarak toplumun daha geniş kesimlerince okunurken, 2018'de gazeteleri toplumun çok küçük bir oranı okuyor. 2010 yılında görüştüğümüz kişilerin beşte birinin “Hangi gazeteyi okuyorsunuz?” sorusuna Posta yanıtını verdiğini görebiliyoruz. 2010 yılında en çok okunan gazete Posta iken, 2018 yılında Sözcü gazetesinin sadece görüştüğümüz kişilerin yüzde 5'inin okuduğunu belirtmesine rağmen en yüksek oranda okunan gazete olduğunu söyleyebiliyoruz. Sözcü gazetesinin 2010'da yüzde 1 oranında okunuyorken, 2018 yılında yüzde 5'e çıktığını ve spor gazeteleri dışından 2010'den 2018'e okunma oranı artan tek gazete olduğunu söyleyebiliriz.

Gazetelerinin okunurluklarının 2010 yılından 2018 yılına düşmesini “Gazete okumuyorum” yanıtını verenlerdeki artışla açıklamak mümkün. 2014-2015 arası dışında 2010'dan 2018'e “gazete okumuyorum” yanıtını verenlerin oldukça yükseldiğini görebiliyoruz. 2018 yılına gelindiğinde, toplumun neredeyse dörtte üçünün “Hangi gazeteyi okuyorsunuz?” sorusuna “Gazete okumuyorum” yanıtını verdiğini veya soruya hiç cevap vermediğini görüyoruz.

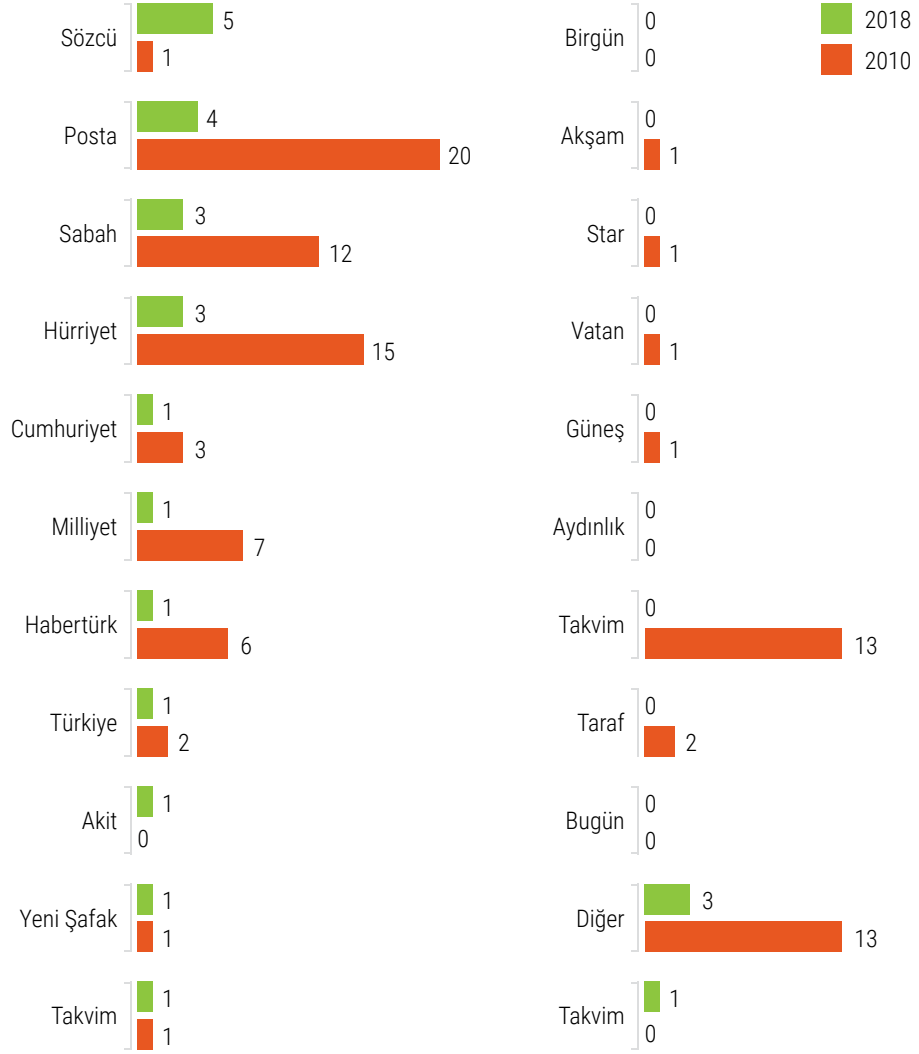
Gazete okurluğundaki bu düşüşü eğitim seviyesiyle, genel olarak okuma yazma seviyesiyle ilişkilendirmenin doğru olmayacağını hatırlatmakta fayda var. Gazetelerin kan kaybettiği bu zaman aralığında, demografiye dair daha önceki bölümde gördüğümüz gibi, toplumun eğitim seviyesi artıyor.

¹ Gazete tirajları ve televizyon kanallarının izlenme oranları için BİAK, TİAK gibi diğer kaynaklar taranmış ancak raporda ele alınan dönemi kapsayan ve güvenilir nitelikte veri elde edilemediği için kullanılmamıştır.

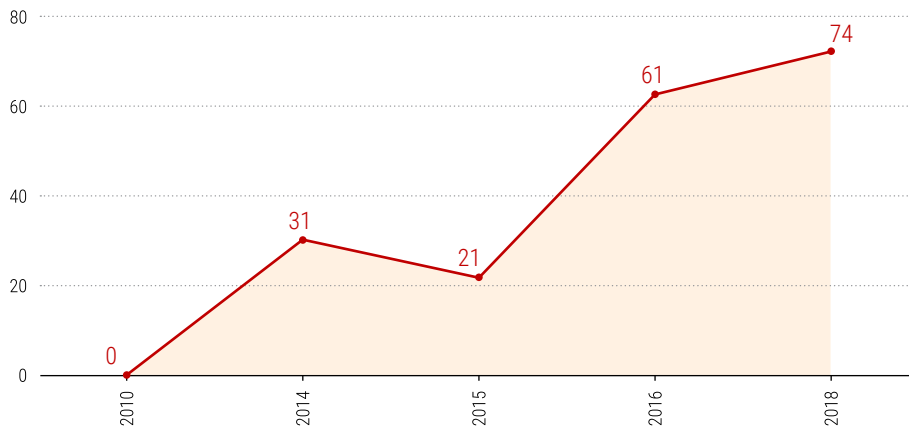

Hangi gazeteyi okuyorsunuz? 2010, 2018

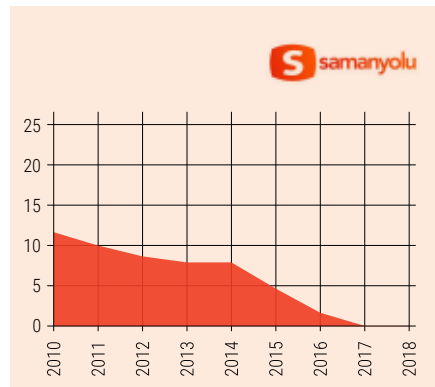
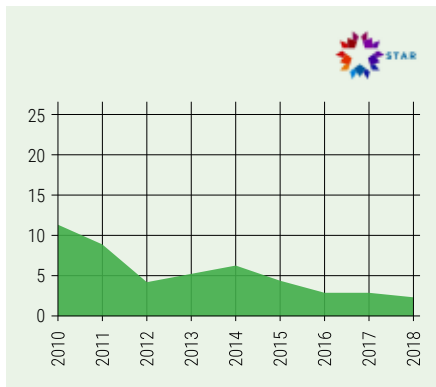
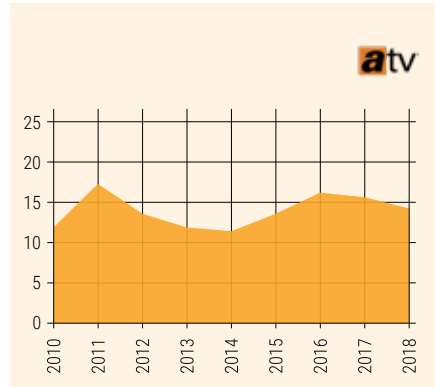
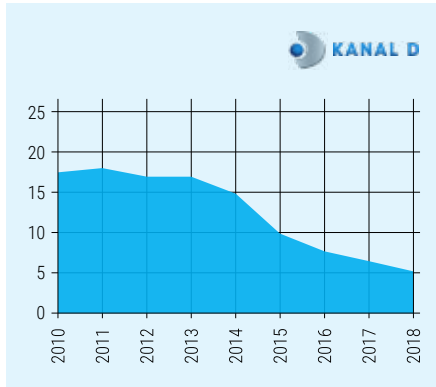
Gazete okumuyor

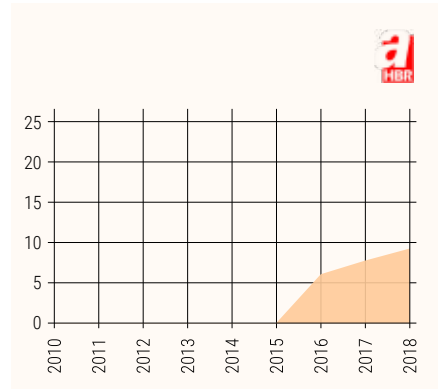
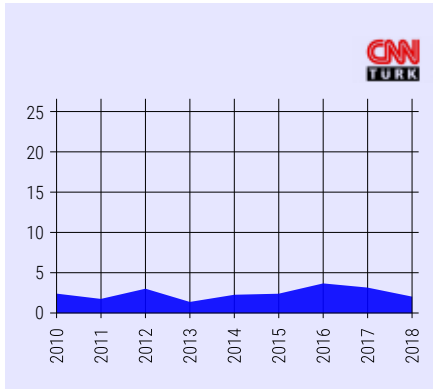
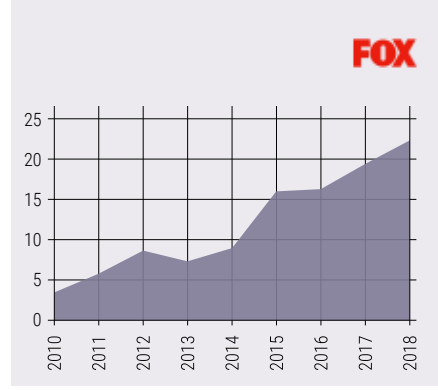
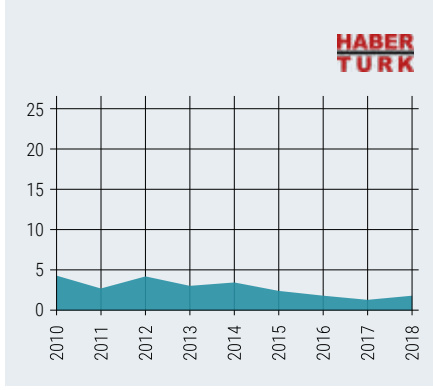
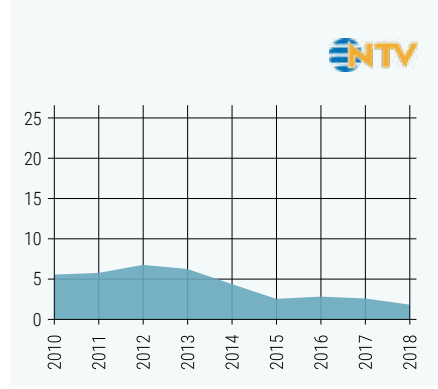
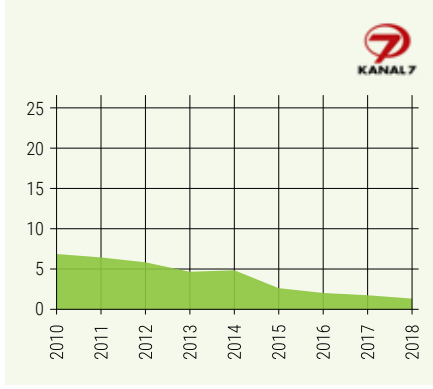
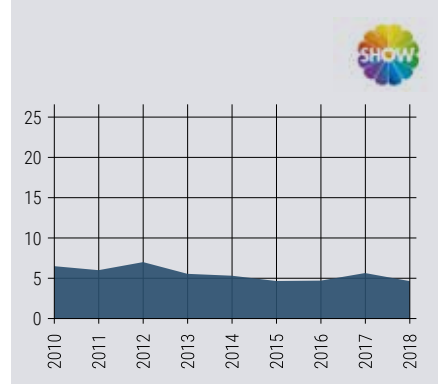
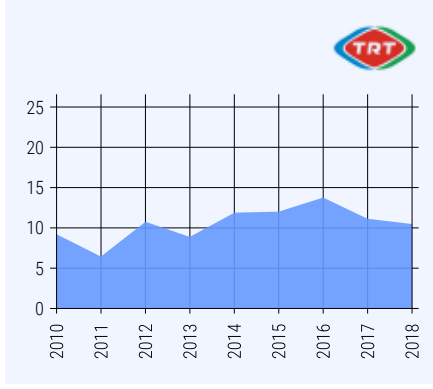

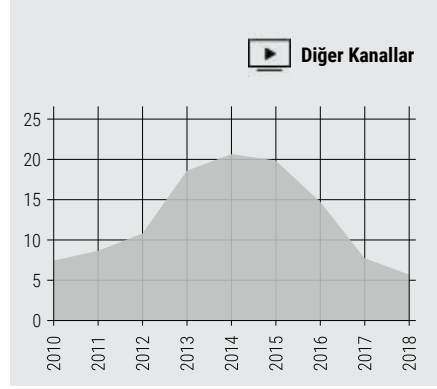
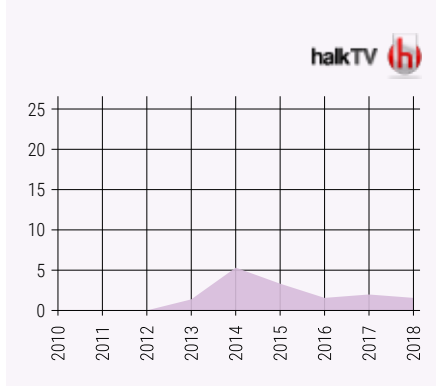
► Haber Kaynağı Olarak Televizyon

2010 yılından 2018 yılına, neredeyse her ay, görüştüğümüz kişilere haber için hangi televizyon kanalını tercih ettiklerine ilişkin soru yönelttik. Aşağıdaki grafikte, bu sorulara verilen yanıtlarının yıllık ortalamaları görülüyor. İlk grafik 2010-2018 yılları arasında herhangi bir yılda haber için en fazla tercih edilen 10 kanal içerisinde yer alan kanalların dokuz yıllık seyrini gösteriyor. Bu zaman dilimi içerisinde değişimlerden söz etmek mümkün. 2010 yılında çok daha düşük oranda izlenen kanalların 2018 yılında çok daha yüksek oranda izlenmeye başladığı; 2010 yılında anaakım olan ve çok izlenen kanalların 2018 yılında izlenme oranlarının çok düştüğü; bazı kanalların ise bu dokuz yıl içinde kapandığını söylemek mümkün.

Aşağıdaki grafikte 2010 yılında en çok izlenen ilk 10 kanalın dokuz yıllık seyrini görebiliyoruz. Buna göre, Kanal D'nin 2010 yılında en çok izlenen kanal olduğu ama 2018 yılına geldiğimizde üç kanala (Fox, ATV, TRT) geçildiğini söyleyebiliriz. 2010 yılında Kanal D'nin ardından ATV, Samanyolu ve Star'ın geldiğini ve 2016 yılında Samanyolu'nun ortadan kalktığını, Star'ın ise daha da gerilere düştüğünü söyleyebiliriz. Diğer yandan, Fox, 2010 yılında bu 10 kanal arasında en az izlenen kanal durumundayken, 2018 yılında görüştüğümüz kişilerin verdiği yanıtlara göre en çok izlenen kanal haline geliyor.

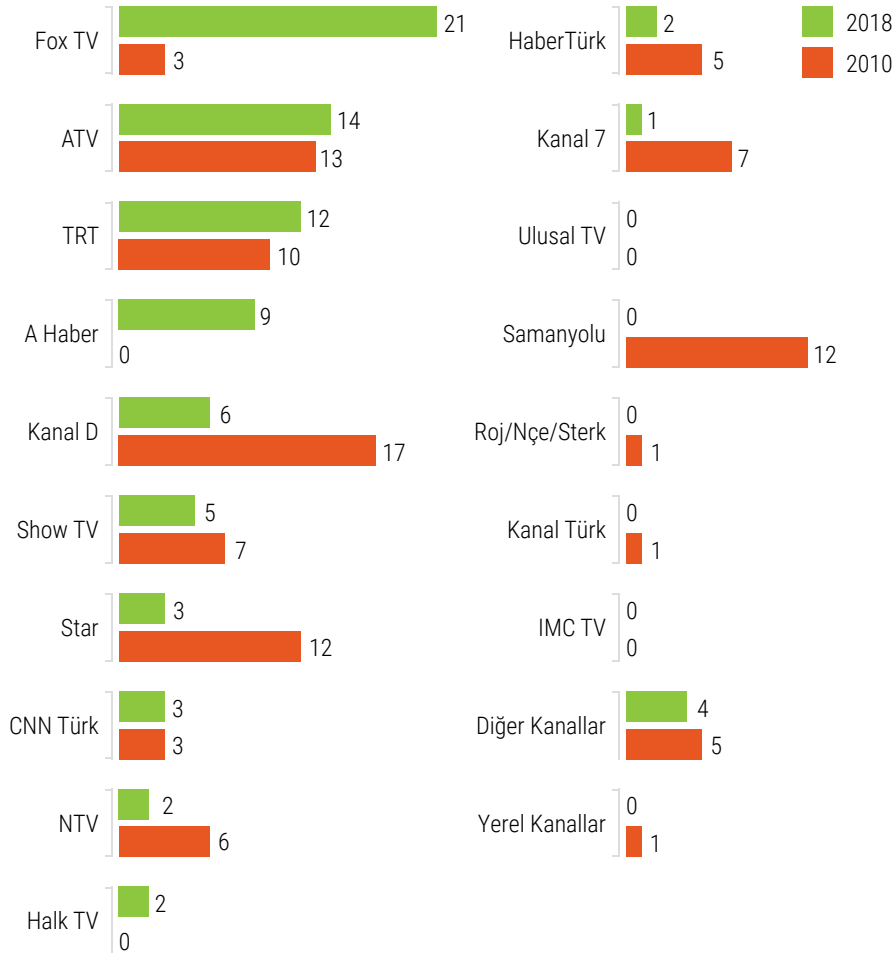

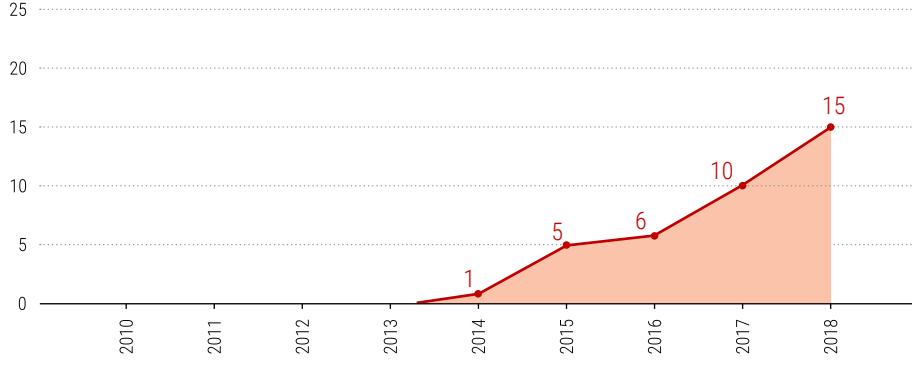
Aşağıdaki grafikte ise TV kanallarının 2010 ve 2018 yılları arasında doğrudan karşılaştırması bulunuyor. 2018 yılında en çok izlenen dört TV kanalı olan Fox, ATV, TRT ve A Haber kanallarının 2010 yılından 2018'e oranlarını arıran kanallar olduğu ve diğer kanalların 2010'dan 2018'e oranlarının düştüğünü söyleyebiliriz. Buna göre, Kanal D'nin yüzde 17'den yüzde 6'ya, Show TV'nin yüzde 7'den yüzde 5'e, Star'ın yüzde 12'den yüzde 3'e, NTV'nin yüzde 6'dan yüzde 2'ye, Habertürk'ün yüzde 5'ten yüzde 2'ye ve Kanal 7'nin yüzde 7'den yüzde 1'e düştüğünü görüyoruz.

TV tercihi 2010, 2018

Haberleri TV'den takip etmiyorum diyenlerin oranında gazete okumayanların oranındaki kadar artış olmasa da 2016 yılı itibariyle artış olduğunu söylemek mümkün. Görüştüğümüz kişiler arasında haber izlemeyen veya “Haberleri TV'den takip etmiyorum” diyenlerin oranı 2015 yılında yüzde 5'e, 2017 yılında yüzde 10'a ve 2018'de yüzde 15'e kadar yükselmiş durumda.

Haber izlemiyor / Haberleri TV'den takip etmiyor

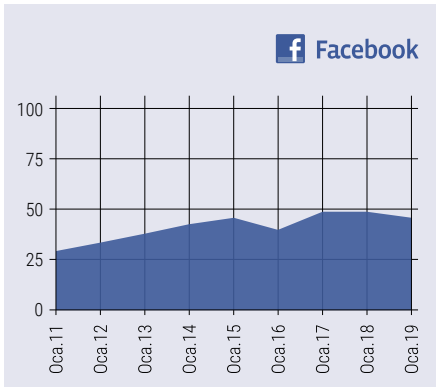
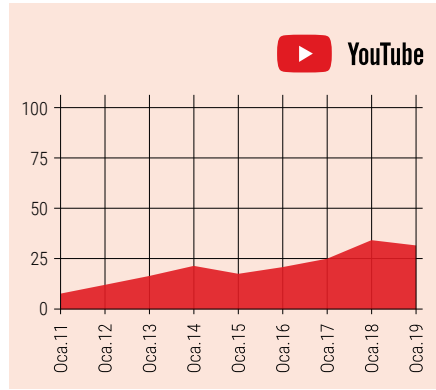
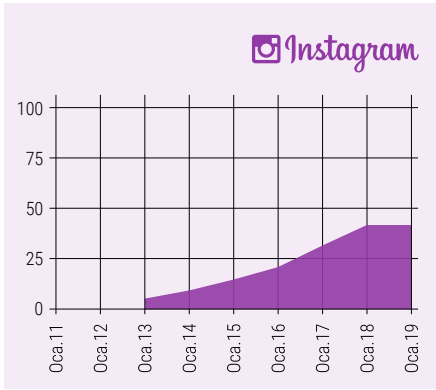
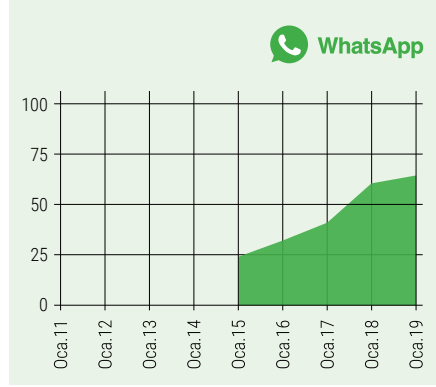
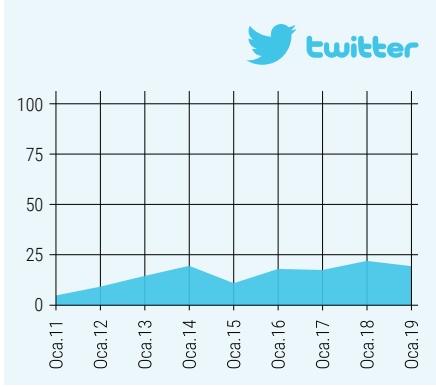
► Sosyal Medya

Son 10 yıl içinde gazetelerin tirajları düşer, gazeteler kapanır ve haber için televizyona başvuranlar azalırken, diğer taraftan internetin gelişimiyle beraber yeni medyalar ortaya çıktı. İnsanlar haberleri kısıtlı sayıda mecradan veya kaynaktan almak yerine, sosyal medyadan ve çok daha fazla çeşitlenen kaynaklardan almaya başladı. İnternetteki haber kaynaklarının çeşitliliğinden dolayı internetten haber alma oranlarını ve internetteki haber kaynaklarını niteliksel araştırmalarla ölçmek pek mümkün olmasa da, Türkiye'deki sosyal medya üyeliklerindeki gelişim, basının geleneksel medyadan yeni medyaya kayması konusunda bir perspektif veriyor.

Facebook, Twitter gibi sosyal medyaların Türkiye'de yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte ilk defa 2011 yılında “Hangi sosyal platformlara üyesiniz, sıklıkla kullanıyorsunuz?” sorusunu sordüğümüzde şu an yaygın olan bazı sosyal medyalar henüz ortada yoktu. Buna karşılık MSN gibi chat uygulamaları, Yahoogroups gibi e-posta grupları ve bloglar yaygındı. Facebook, Twitter ve Youtube kullanılmaya başlamış, Whatsapp uygulama olarak varsa da henüz Facebook tarafından satın alınmamıştı. Instagram ise henüz yoktu. Ayrıca toplumda yaklaşık olarak her 10 kişinin ancak dördü internet kullanıyordu.

2011'den bu yana bu sosyal medyaların tümünün kullanıcı sayıları arttı ve yaygınlaştı. İlk yaygınlaşan Facebook kullanımı arttıysa da nüfusun yarısı mertebesine ulaştığı halde daha fazla yaygınlaşmadı ve kullananlar azaldı. Youtube ve Twitter da yaygınlaştıysa da toplumun ancak belli kesimlerine yayıldılar. Daha sonradan ortaya çıkan Whatsapp ve Instagram ise çok daha hızlı şekilde yayıldı. O kadar ki halen her 10 kişinin altısı Whatsapp kullandığını söylüyor. İnternet kullanımı da son 10 yıl içinde çok arttı ve bugün yaklaşık olarak her 10 kişinin sekizi internet kullanıyor.

Tüm bu veriler ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü konuları sadece gazete ve televizyonlara odaklanarak tartışmanın hatalı olacağına, tartışmayı yeni medya perspektifi üzerine oturtmanın önemine işaret ediyor.

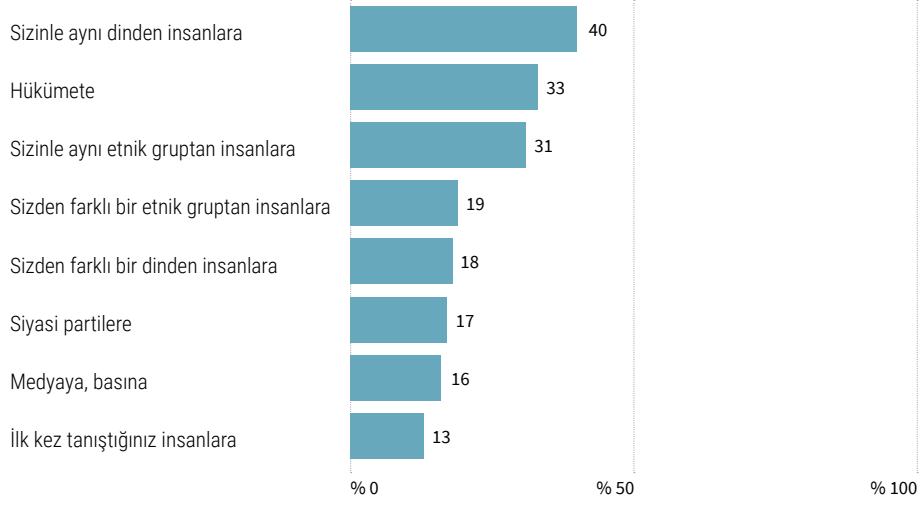

► Medya ve İfade Özgürlüğü

Medya bağımsızlığı, vatandaşların hem fikir oluştururken bilgi edinmelerinde, hem farklı fikirleri ifade etmelerinde, hem de devletle ilişkilerinde doğru bilgilere ulaşmalarında büyük önem taşıyor.

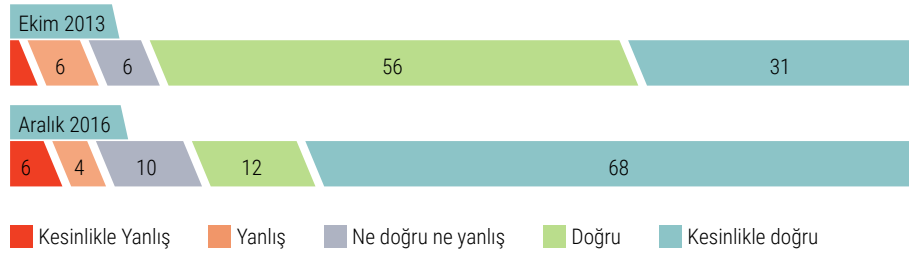
Eylül 2015

İnsanlara ve kurumlara güven

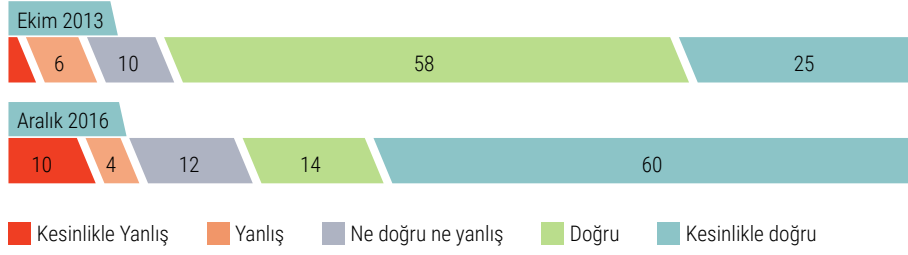
Eylül 2015 tarihinde insanlara ve kurumlara güvene dair sorusuna cevaben “medyaya, basına” güvendiğini belirtenler yüzde 16 oranında ve en az güvenilen ikinci kurum. Güvenmediği kaynaktan bilgi edindiğinde bu bilgiyi inanılır bulması da, muhtemel ki aynı şekilde zedelenmiştir. Bu bulguda, en az güven duyulan iki kurumun medya ve siyasi partiler olduğu görülüyor ve bu kurumların demokrasinin kontrolü için temel organlar olmaları nedeniyle çok önemli olduklarının altını çizmek gerekiyor. Medyaya olan güvenin azlığı ayrıca üzerine düşünülmesi gereken bir konu. Medya sahipliği burada kilit önemde.

Gazetelerin siyasi iktidarın yanlışlarını yazmaları, halkı bu konularda bilgilendirmeleri demokrasinin gereğidir

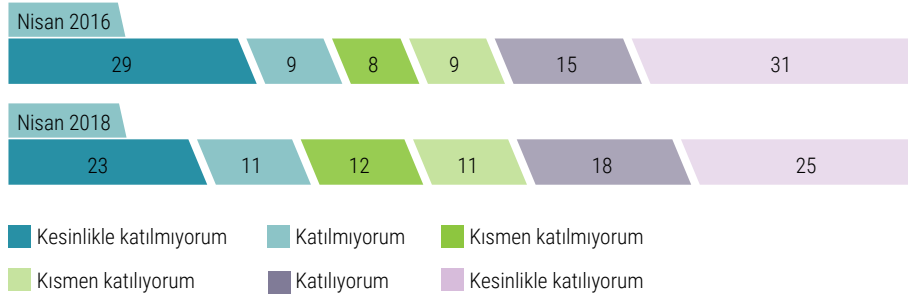

Bazı gazeteler, televizyonlar kendi menfaatleri için halka yanlış bilgi veriyorlar

Ekim 2013 tarihinde hükümet-medya ilişkisine dair üç ifadeyi gördüğümüz kişilere okuduk ve Aralık 2016'da tekrarladık. "Gazetelerin siyasi iktidarın yanlışlarını yazmaları, halkı bu konularda bilgilendirmeleri demokrasinin gereğidir" ifadesi, Ekim 2013'te yüzde 87 gibi yüksek bir oranda doğru veya kesinlikle doğru; Aralık 2016'da da yüzde 80 doğru kabul ediliyor ama aynı ifade için 'kesinlikle doğru' diyenlerin oranı artıyor. "Bazı gazeteler, televizyonlar kendi menfaatleri için halka yanlış bilgi veriyorlar" ifadesini kabul edenler aynı dönemde yüzde 83'den yüzde 74'e iniyor. 'Kesinlikle doğru' seçeneğini tercih edenlerin oranını yüzde 25'ten yüzde 60'a çıkışı, medyaya olan güvenin üç senede ciddi oranda zedelendiğini gösteriyor. "Gerektiğinde gazeteler, televizyonlar, yayınlar denetlenmeli, yasaklanmalı" ifadesine doğru veya kesinlikle doğru diyenlerin oranı da Ekim 2013'te yüzde 58 iken, 3 yıl sonra yüzde 41'e iniyor. Yani yasak talebinde yüzde 17'lik hatırı sayılır bir azalma var. Medya yasağına karşı çıkanlar ise yüzde 24'ten yüzde 32'ye yükseliyor. Özellikle medya denetimine dair bu üçüncü ifadeye zıt görüşlerin oldukça keskinleştiği görülüyor.

Devlet düzeninin korunması için bazı olaylardan sonra medyaya yayın yasağı getirilebilir.

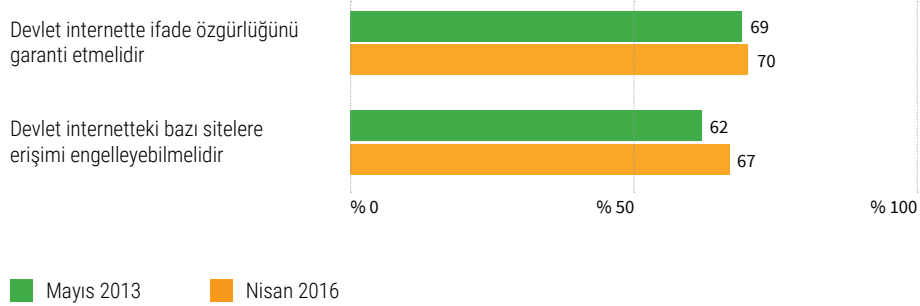
Mayıs 2013

İnternete erişim özgürlüğü

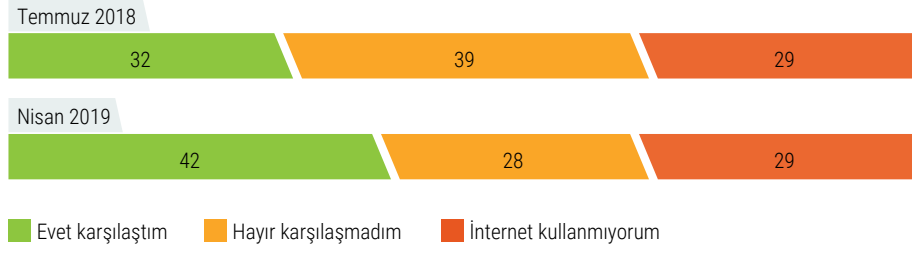
İnternete erişim de yine ifade özgürlüğüyle ilgili bir mesele. Mayıs 2013 tarihinde görüştüğümüz kişilere internete erişim özgürlüğüne ilişkin ifadeler okuduk ve ne derece doğru veya yanlış bulduklarını görmeye çalıştık. Görüştüğümüz kişiler, “Devlet internette ifade özgürlüğünü garanti etmelidir” (yüzde 70), “İnternette çocuğumun hangi siteye gireceğine ben karar vermeliyim, devlet değil” (yüzde 69), “Devlet internetteki bazı sitelere erişimi engelleyebilmelidir” (yüzde 62) ifadeleri için yüksek oranda doğru veya kesinlikle doğru yanıtlarını veriyor. İnternette ifade özgürlüğünün garanti edilmesi gerektiğini düşünen yüzde 70’e karşın, yüzde 62’nin bazı sitelere erişimin engellenebileceğini düşünmesi çelişkili bir durum. Bazı sitelerden kastın ne olduğu da oldukça önemli.

İnternete erişim (katılıyorum %)

Nisan 2016’daki araştırmanın bulgularıyla karşılaştırdığımızda ise devletin internette ifade özgürlüğünü koruması gerekliliği aynı şekilde yüksek destek görüyor. İnternet sitelerine erişim yasağı için ise destek artıyor ve yasak getirilebileceğini ifade eden oranında yüzde 5’lik bir fark görülüyor. Bu üç sene içerisinde ülke gündeminde pek çok önemli konu olduğu için bu değişimin nedeni belirsiz.

İnternette son 1 hafta içinde tamamen yalan olduğunu düşündüğünüz bir haberle karşılaştınız mı?

Nisan 2019'da, 31 Mart Yerel Seçimlerinin hemen ardından yapılan araştırmaya göre internette son bir hafta içinde yalan olduğunu düşündüğü haberle karşılaştığını ifade eden yüzde 42; bu oran Temmuz ayına göre yüzde 10'a yakın bir artış göstermiş oluyor. Aynı şekilde karşılaşmadığını söyleyenlerin sayısında da artış var ki bu konu üzerine yorum yapmayı zorlaştırıyor. İnternet, haber kontrolünün zor olması ve kaynakların çok çeşitli olması itibariyle güvenilir haber algısını oldukça zorluyor.

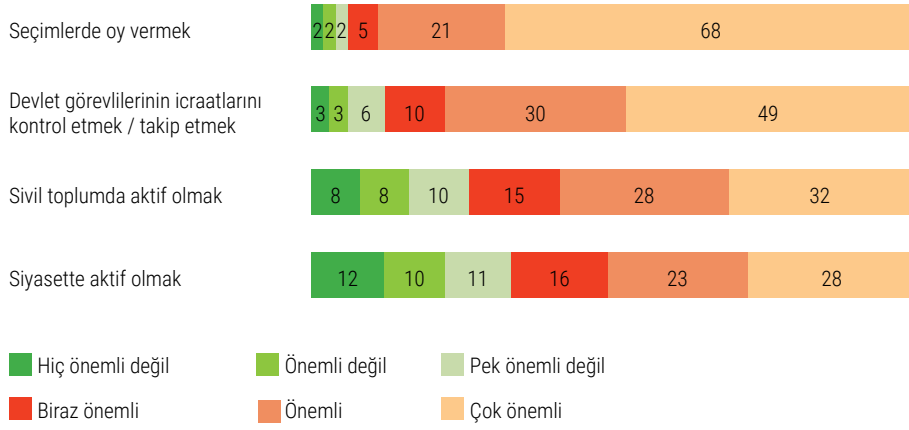

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

Örgütlenme özgürlüğü, demokrasinin tüm vatandaşlara getirdiği temel haklar arasında yer alıyor ve demokrasinin işleyebilmesi için de en önemli şartlar arasında. Demokrasinin temel ayaklarından olan seçimlerin işleyebilmesi için de örgütlenme gerekiyor. Ayrıca, vatandaşların tüm süreçlerde varlık gösterebilmesi için imkan yaratıyor. Hem kendi hayatlarını, hem kendilerini içerisinde konumlandıkları grupları hem de vatandaşı olduğu ülkeyi etkileyen meselelerin nasıl ele alınması gerektiği üzerine fikirlerini, bir araya gelerek ifade etme ve siyaseti etkileme hakkı bulunuyor. Dernek, siyasi parti, sivil toplum gibi örgütleri kurmak ve üyesi olmak, yürüyüş ve grev gibi eylemlerle de fikirlerini beyan etmek ve siyasi kararlara etki etmek örgütlenme özgürlüğüne dahil.

Vatandaşlık 2016

Hak ve Görevler: Sizce aşağıdakiler iyi vatandaş olmak açısından ne kadar önemlidir?

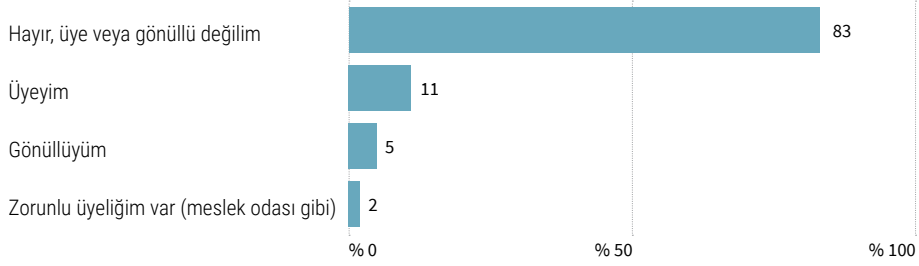

Vatandaşların eşit haklara sahip olmaları ve hukukun üstünlüğü demokrasinin zeminini oluşturur. Seçme özgürlüğü, vatandaşların temel siyasete katılma yoludur. 2016 yılında yapılan Vatandaşlık araştırmasına göre de toplumun yüzde 94'ü iyi vatandaş olmak açısından seçimlerde oy vermenin önemli olduğunu, hatta yüzde 68'i bunun 'çok önemli' olduğunu düşünüyor.

Bunun ötesinde siyasete etki etmek için seçim süreçleri dışında katılım göstermek için farklı yollar benimsenebilir. Bunlardan biri olan sivil toplum söz konusu olunca, sivil toplumda aktif olmanın önemli olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 74.

Vatandaşlık 2016

Herhangi bir dernek, vakıf veya sivil toplum kuruluşuna üye misiniz veya gönüllü olarak çalışıyor musunuz?

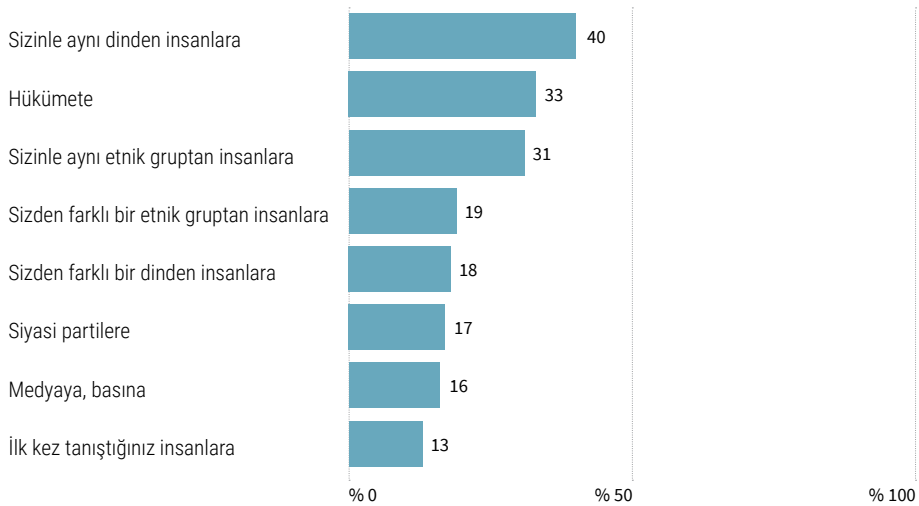

Toplumun çoğunluğu iyi vatandaş olmak açısından sivil toplumda aktif olmanın önemli olduğunu düşünse de aynı araştırma, yüzde 83'ün herhangi bir dernek vakıf veya siyasi partiye üyeliği olmadığını gösteriyor.

Siyasi partiler, sistemin devamında en önemli rolü olan kurumlar. Türkiye'de 80'e yakın siyasi parti bulunuyor. Siyasi partiler siyaseti örgütlüyor ve demokrasilerin halkın tercihlerini yansıtmaları için önemli araçlar. Siyasi partiler arasındaki seçim rekabeti, halka seçenekler sunduğu gibi muhalefet partileri de iktidarın denetimi için önem taşıyor.

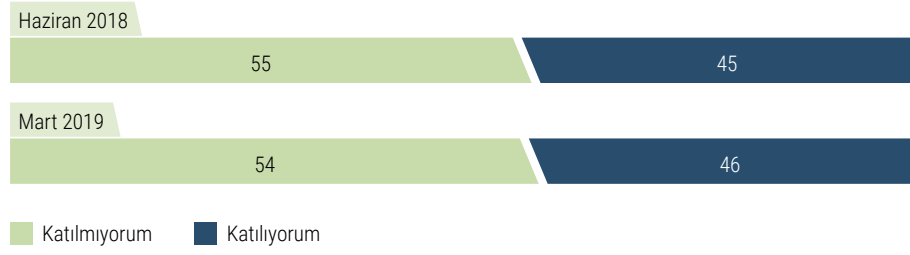
Eylül 2015

İnsanlara ve kurumlara güven

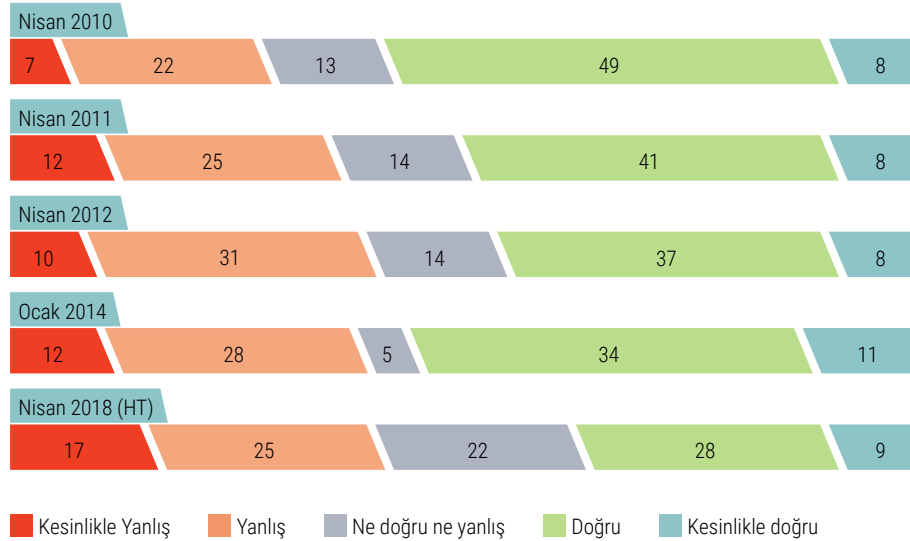
Öncelikle, insanlara ve kurumlara duyulan güveni ölçen soruya, Eylül 2015 yılında görüştüğümüz kişilerin yüzde 33'ü "hükümete" ve sadece yüzde 17'si "siyasi partilere" güvendiğini söylüyor. Yani siyasi partiler neredeyse en az güven duyulan kurum. Güven sorununun nedenlerini araştırmak gerekir, fakat partilerle olan ilişkinin bu çerçeveye oturması insanların siyasete aktif katılımına da ket vuruyor olabilir.

Seçim sürecinde siyasi partiler ve adaylar kampanyalarını eşit ve adil bir ortamda yürütebiliyorlar.

2018 Haziran ve 2019 Mart aylarında yapılan araştırmalarda seçim sürecinde siyasi partilerin ve adayların kampanyalarını eşit ve adil bir ortamda yürütebildiklerini düşünenler sırasıyla yüzde 45 ve yüzde 46 oranlarında ve buna katılmayan ise geniş bir kesim bulunuyor. Seçimlerin adil olabilmesi için seçim öncesi süreç hayati önem taşıyor, bu konudaki eşitlik ve adalet algısı üzerine düşünmek gerekiyor.

Gerektiğinde siyasi partiler kapatılmalıdır

Siyasi partilerin hangi sınırlar içerisinde siyasete katılacağı meselesi de örgütlenmeyi direkt olarak ilgilendirir. 2010'dan beri farklı dönemlerde görüştüğümüz kişilere okuduğumuz "Gerektiğinde siyasi partiler kapatılmalıdır" ifadesine katılanlar 2010'da yüzde 57'den yıllar içinde kademe kademe azalarak yüzde 37 oranına indi.

Siyasi partilerin kapatılması yönünde yüksek sayılabilecek bu oranda bir görüş de doğrudan örgütlenme özgürlüğüne gölge düşürür.

Siyasi Partiler Kanunu'na göre: Bir siyasi partinin tüzük ve programının devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi, Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması hallerinde, hakkında kapatma kararı verilir.

Türkiye'nin kapatılan siyasi partiler listesi oldukça kalabalık. Farklı sebeplerle partilerin kapatılmaları rejimi tehdit ettikleri, bölünme riski yarattıkları düşünülen durumlarda tekrarlandı. "Kapatılmalı" diyenlerin hangi partinin hangi sebeple kapatılması gerektiği fikrine sahip olduklarını da araştırmak gerekir.

Siyasi partiler, halkın iradesinin siyasete yansımalarının aracı kurumudur. Demokratik araçların demokrasiyi yok etme ihtimali parti kapatma meselesinde de görülebilir. Sistemin oturmamış olması bu endişeleri besliyor olabilir. Tabanı ve karşılığı olan siyasi partiler kapatıldıktan sonra farklı isimlerle tekrar açılıp siyasi hayatlarını sürdürüyor. Sistemin partileri içinde kalmaya zorlaması kendisini koruması için bir yol . Fakat toplumların ihtiyaçlarına göre demokratik çerçevede kalacak şekilde alanlar tanınması, tartışma olanağının olması ve farklılıkların yine demokratik haklar içerisinde ifade edilmesi toplumu güçlendirebilir. Nefret ve şiddet içeren örgütlenmeler bu kapsamın dışında tutulmalı fakat sınırları iyi çizilmeli .

Siyasi partilerin dışında kalan örgütlenmelere geçtiğimizde, siyasi talepleri ifade etmek ve muhataplarına ulaştırmak konusunda genel yaklaşım bize bir fikir veriyor.

Vatandaşlık 2016

Siyasi taleplerinizi dile getirmek için aşağıdakilerden hangisini tercih edersiniz?

■ Bana yakın düşünenler ile bir araya gelip protesto eylemlerine katılıyorum

■ Mecliste halkı temsil eden vekillere taleplerimi duyurmak için elimden geleni yapıyorum

■ Siyasete etki yapabileceğimi düşünmüyorum

"Siyasi taleplerinizi dile getirmek için hangisini tercih edersiniz?" sorusuna 2016 yılında görüştüğümüz kişilerin yarısından çoğu (yüzde 53) "Siyasete etki yapabileceğimi düşünmüyorum" yanıtı vermeyi tercih ediyor. Bu ciddi bir veri, halkın yarısından fazlasının siyasete etkisi olmayacağı fikrine sahip olması, onları partilerden uzak tutabilir. Ayrıca hem taleplerini oluşturmak, bir araya getirmek ve ifade etmek, hem de yürütmeye ulaştırmak konusunda tereddütlü olacaklardır. Siyasete etkisi olmayacağını düşünen bireylerin örgütlenmeye bakışı da olumsuz olabilir.

Diğer yandan aynı soruya cevaben yüzde 35'lik bir kesim “Mecliste halkı temsil eden vekillere taleplerimi duyurmak için elimden geleni yaparım” yanıtı verirken, yüzde 12 “Bana yakın düşünenler ile bir araya gelip protesto eylemlerine katılıyorum” yanıtını veriyor. Oy verdiği parti üzerinden yönetime katılmayı düşünen kesim de oldukça sınırlı. Fakat soru, seçeneklerden birini seçmek üzerine olduğu için, siyasete etkisi edebileceğini düşünen kesim bu iki seçenek arasından vekiller üzerinden gitmeyi daha mantıklı buluyor olabilir. Yine de taleplerini protesto yoluyla ifade etmek bu soruya göre pek tercih edilmiyor.

Eylül 2012

İmza kampanyası, boykot, gösteri veya yürüyüş gibi bir eyleme hiç katıldınız mı?

Eylül 2012’de yapılan araştırma da yukardaki bulguyu güçlendiriyor. İmza kampanyası, boykot, gösteri ve yürüyüş gibi bir eyleme kesinlikle katılmayacağını söyleyenler yüzde 57 ile oldukça yüksek bir oran. Bu eylem türlerinden herhangi birine katılmış olanlar ise yüzde 14. Yürüyüş ve gösteriye katılmayacağını söyleyenler, imza kampanyası ve boykota katılmayacağını söyleyenlerden yüksek olabilir.

Mart 2010

Tekel işçilerinin Ankara’daki eylemlerini, hükümetten taleplerini haklı buluyor musunuz?

Tekel direnişi, 2010 yılında oldukça göz önündeydi. İşçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi talebiyle oluşturulmuş, soru sorulduğu Mart ayında birkaç aydır devam etmekte olan bir eylemdi. Mart 2010 tarihinde görüştüğümüz kişilere Tekel işçilerinin Ankara’daki eylemlerini, hükümetten taleplerini haklı bulup bulmadıklarını sorduk. Verilen cevaplara göre, eylemlerin, yüzde 32 oranında haksız bulunduğunu görüyoruz. Diğer yandan soruyu cevaplayan kişilerin yüzde 46’sının da Tekel işçilerinin eylemlerini ve taleplerini haklı buldukları yanıtını görüyoruz. Kamuoyuna, eylemleri haklı buluyor musunuz ve talepleri haklı buluyor musunuz şeklinde iki ayrı soru sorulsaydı farklı bir cevap elde edilebilir miydi? Bu mümkün. Fakat yukardaki oranlarla karşılaştınca, yüzde 46 destek önemli.

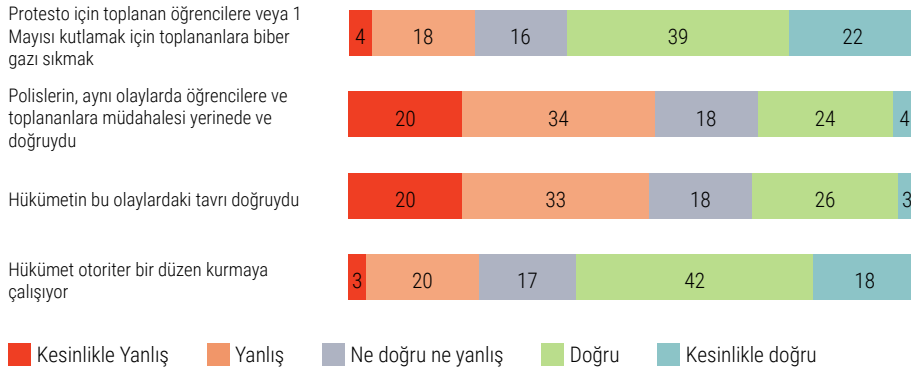
2013 yılının Haziran ayında görüştüğümüz kişilere polis müdahaleleri ve hükümetin tavrına ilişkin de ifadeler okuduk ve ne derece doğru bulup bulmadıklarını sorduk.¹ Görüştüğümüz kişilerin yüzde 61’i “Protesto için toplanan öğrencilere veya

¹ Haziran 2013’teki araştırmasının anket formu Gezi Parkı eylemlerinin en yoğun olduğu verdiği haftanın başında hazırlanmış ve saha çalışması 1 ve 2 Haziran’a denk gelen haftasonunda yapılmıştı. Dolayısıyla bu soru grubu Gezi Parkı eylemleri değil öncesindeki aylardaki protesto ve polis müdahaleleri düşünülerek hazırlanmıştı.

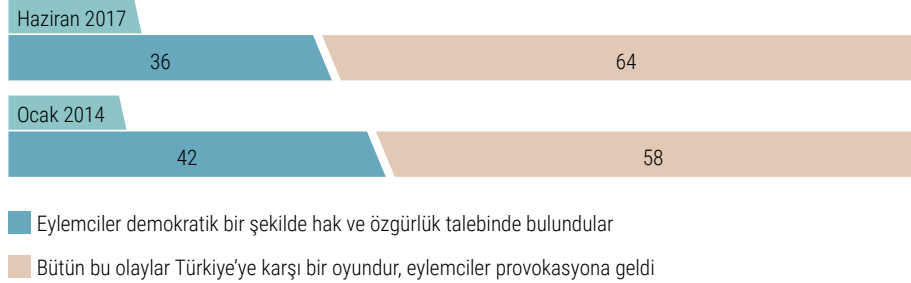
Haziran 2013

Siyasi tutumlar

1 Mayıs'ı kutlamak için toplananlara biber gazı sıkmak insan hakları ihlalidir" ve yüzde 60'ı "Hükümet otoriter bir düzen kurmaya çalışıyor" ifadesine doğru veya kesinlikle doğru yanıtını veriyor. Diğer yandan, "Polislerin, aynı olaylarda öğrencilere ve toplananlara müdahalesi yerinde ve doğrudur" ifadesine görüştüğümüz kişilerin yüzde 54'ü ve "Hükümetin bu olaylardaki tavrı doğrudur" ifadesine de görüştüğümüz kişilerin yüzde 54'ü yanlış veya kesinlikle yanlış yanıtını veriyor.

Gezi Olaylarına yaklaşım

Gezi Parkı olaylarından bir süre sonra, 2014 yılının Ocak ayında görüştüğümüz kişilerin Gezi Parkı olaylarına yaklaşımlarını öğrenmeye çalıştık. Görüştüğümüz kişilerin yüzde 58'i "Bütün bu olaylar Türkiye'ye karşı bir oyundur, eylemciler provokasyona geldi" yanıtını tercih ederken, yüzde 42'si "Eylemciler demokratik bir şekilde hak ve özgürlük talebinde bulundular" yanıtını tercih ediyor. Yani, Gezi Parkı olaylarından bir süre sonra büyük bir kesim olayları ülkeye karşı bir oyun olarak görüyor.

Haziran 2017 tarihinde Gezi olaylarına yaklaşımlarına dair aynı soruyu görüştüğümüz kişilere tekrar yöneliyoruz. Bu sefer görüştüğümüz kişilerin yüzde 64'ü "Bütün bu olaylar Türkiye'ye karşı bir oyundur, eylemciler provokasyona geldi" yanıtını verirken, yüzde 36 "Eylemciler demokratik bir şekilde hak ve özgürlük talebinde bulundular" yanıtını veriyor. 2017 itibarıyla, Gezi olaylarının ülkeye karşı bir oyun olduğunu düşünenlerin oranında artış olduğunu görebiliyoruz. Eylemcilerin demokratik haklarını kullandığı yönünde görüş de azalıyor. Bu da olayın aylar içerisindeki gelişimi ve etrafında kurulan siyasi dille, süregiden tartışmalarla beraber yorumun değişebileceğinin göstergesi.

Sizce darbe girişimini esasen kim durdurdu?

Sokağa çıkanlar	% 73,8
Cumhurbaşkanı	% 28,1
Darbeci olmayan askerler	% 18,8
Polis	% 11,4
Hükümet	% 4,1
Ak Parti'ye oy verenler	% 3,7
Meclis	% 1,2

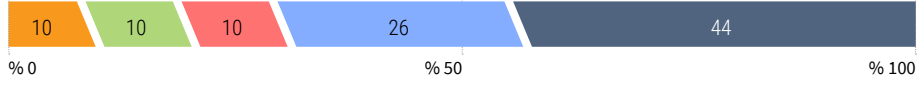
Darbe girişimini durdurmak için 15 Temmuz gecesi sokağa çıkanlara karşı ne hissettiniz?

Onur	% 57,0
Sevinç	% 41,6
Hiçbir şey	% 12,3
Endişe	% 5,0
Şaşkınlık	% 4,5
Öfke	% 1,6
Korku	% 1,5
Utanç	% 1,2
Hayal Kırıklığı	% 1,0

15 Temmuz 2016'daki darbe girişimini durdurmak için sokağa çıkmak da ifade özgürlüğünün, bir araya gelerek fikirlerini belirtmenin bir parçası olarak değerlendirilmeli. Sokağa çıkanlarla ilgili sorular, Tekel işçileri eylemi, 1 Mayıs kutlamaları ve Gezi olaylarına dair olan sorulardan farklı şekilde sorulmuş olsa da toplumun görüşlerine ışık tutuyor. Ağustos 2016'daki araştırmada görüşülen kişilerin yüzde 74'ü darbe girişimini esasen o gece sokağa çıkanların durduğunu düşünüyor ve bunun diğer aktörlerden çok daha yüksek oranda olması dikkat çekici. Sokağa çıkanlarla ilgili olarak görüşülen kişilerin yüzde 57'si onur ve yüzde 42'si sevinç hissettiğini belirtiyor.

Vatandaşlık 2016

Herhangi bir hak talebi için protesto düzenleyen bir grubu gördüğünüzde ne yaparsınız?

- Hak konusu ne olursa olsun protestoya katılıyorum
- İzinleri olup olmadığını sorarım, yoksa polise şikayet ederim
- Protestonun hak talepleri için meşru bir yol olduğunu düşünmüyorum, onaylamam
- Hak talebi beni ilgilendirmiyorsa, yoluma devam ederim
- Hiçbir şey yapmam

2016 yılında görüştüğümüz kişilere “Herhangi bir hak talebi için protesto düzenleyen bir grubu gördüğünüzde ne yaparsınız?” şeklinde bir soru yönelttik. Bu tarihte görüştüğümüz kişilerin yüzde 44’ü hiçbir şey yapmayacağını söylerken, yüzde 26’sı “Hak talebi beni ilgilendirmiyorsa, yoluma devam ederim” yanıtını tercih ediyor. Yüzde 10 “Protestonun hak talepleri için meşru bir yol olduğunu düşünmüyorum, onaylamam”, yüzde 10 “İzinleri olup olmadığını sorarım, yoksa polise şikayet ederim” yanıtını tercih ediyor. Geriye kalan yüzde 10’luk bir kesim ise “Hak konusu ne olursa olsun protestoya katılıyorum” yanıtını veriyor. Bu soruda bize en önemli bilgiyi protestoyu meşru görüp görmeme meselesi veriyor. Meşru görmeyenlerin oranının yüzde 10 kalması, demokratik taleplerin ifade edilmesine aktif olarak katılmasa bile meşru görenlerin oranının epey yüksek olduğunu gösteriyor.

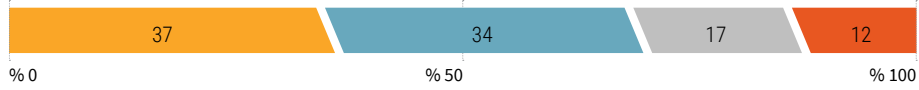

YEREL YÖNETİM

Günümüz demokrasilerinde seçmenler meclise iradelerini siyasi partiler aracılığıyla yansıtır; halkın seçtiği temsilciler yine halkın tercihlerini yönetime aktarma yoluyla yönetir. Referandumlar da yerelle bağlantı sağlayıp halkın iradesini yansıtabilir, fakat doğrudan yönetim nüfusun yoğun olduğu ve tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu toplumlarda bir seçenek olmaktan çıkmıştır. Demokratik yerel yönetimler, doğrudan yönetime yaklaştırması ve merkezle yerel arasında güç ve yetki paylaşımını sağlaması itibariyle demokrasinin sağlanması için bir araç olabilir. Yerel yönetimler, vatandaşların kendilerini yönetmesine bir adım daha yaklaşmasıdır. Eşit vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı, yerel yönetimlerin güçlenmesiyle beraber daha doğrudan bir ilişki olarak kurulur. Yerel yönetim, siyasal katılım için imkanları artırır, kapsayıcılık için de etkili olur. Yerel demokrasi, farklı grupların yönetime katılımı için olduğu kadar aktif vatandaş katılımı için de bir yol sağlar. Sıradan vatandaşın merkez yönetim kademelerine ulaşması zordur. Dolayısıyla vatandaşlara aktif katılım ve kararlara direkt etki etme imkanını yerel yönetim sağlar. Etkin, açık, sorumlu yönetimin de yolunu açar.

Eylül 2013

Yerel seçimlerde oy verme yaklaşımı

- Belediye Başkanı iktidar partisinden olmalıdır
- Parti değil, Belediye Başkan adayının kimliği, özellikleri önemlidir
- Adayın kim olduğu değil, benim oy verdiğim parti önemlidir
- Hem partiye hem de adaya bakarak tercih belirlerim

Yerel seçimler, malum yerel yönetimlerle ilgili kararların verildiği dönemler. Yerel seçimlerde oy verme davranışlarına genel bir bakış için 2013 yılının Eylül ayında yönelttiğimiz soru yararlı. Verilen yanıtların yüzde 37'si "Belediye başkanı iktidar partisinden olmalıdır", yüzde 34'ü "Parti değil, Belediye Başkan adayının kimliği, özellikleri önemlidir", yüzde 17'si "Adayın kim olduğu değil, benim oy verdiğim parti önemlidir", yüzde 12'si "Hem partiye hem de adaya bakarak tercih belirlerim" olarak görülüyor. Yani, yerel seçimlerde oy tercihlerini neyin belirlediğinde, adaya bakarak oy verenlerle iktidar partisinden olan adaya oy verenler çoğunluğu oluş-

turuyor. Belediye başkanının iktidar partisinden olması gerekliliğinin arkasındaki sebep önemli olabilir, fakat bu sorudan genel seçimlerle yerelin iç içe olduğu sonucu çıkarılabilir. Aynı şekilde oy verdiği partinin adayına yerelde de oy vereceğini söyleyen yüzde 17, bu fikri güçlendiriyor. Yerel seçimlerdeki adayların önemi de net olarak görülüyor, fakat parti daha belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkıyor.

Anayasa 2012

Görüşler - 3

Seçilmiş yerel yönetimler anadilde veya yerelde insanların konuştuğu dilde eğitim ve kamu hizmetlerinde kullanılmasına ilişkin yetki sahibi...

Seçilmiş yerel yönetimler yalnızca kendi bölgelerinde geçerli olmak üzere merkezi sisteme ek olarak vergi düzenlemeleri yapabilmelidir

■ Kesinlikle Yanlış ■ Yanlış ■ Ne doğru ne yanlış ■ Doğru ■ Kesinlikle doğru

Yerel yönetimlerin yetkileri dahilinde olması gerekenlere bakmak için 2012 yılındaki anayasa araştırmasına dönüyoruz. Görüştüğümüz kişilere anayasaya ilişkin görüşlerini öğrenebilmek için iki ifade okuyoruz. Bunlardan ilki “Seçilmiş yerel yönetimler anadilde veya yerelde insanların konuştuğu dilde eğitim ve kamu hizmetlerinde kullanılmasına ilişkin yetki sahibi olabilmelidir” ifadesi ve görüştüğümüz kişilerin yüzde 39’u doğru veya kesinlikle doğru yanıtlarını veriyor. İkincisi ise “Seçilmiş yerel yönetimler yalnızca kendi bölgelerinde geçerli olmak üzere merkezi sisteme ek olarak vergi düzenlemeleri yapabilmelidir” ifadesi ve görüştüğümüz kişilerin yüzde 33’ü bu ifadeye de ‘doğru’ veya ‘kesinlikle doğru’ yanıtını veriyor. Bu yetkilere karşı olanlar ise sırasıyla yüzde 45 ve yüzde 48 oranlarında. Bu, yerelin güçlendirilmesi durumunda etnik köken gibi bazı farklılıklardan dolayı bölünmeler yaratabileceği endişesinden kaynaklanıyor olabilir. Zira, bu konuda sorulan soruların bu endişeden muaf yanıtlanabiliyor olup olmadığı belirsizdir.

Temmuz 2014

Yerel Yönetimlere yaklaşım

Seçilmiş yerel yönetimler anadilde veya yerelde insanların konuştuğu dilde eğitim ve kamu hizmetlerinde kullanılmasına ilişkin yetki sahibi...

Seçilmiş yerel yönetimler yalnızca kendi bölgelerinde geçerli olmak üzere merkezi sisteme ek olarak vergi düzenlemeleri yapabilmelidir

Belediye ve il özel idarelerinin halkoyu ile seçilmiş meclislerine geniş yetkiler verilmelidir

Bir ildeki yer altı ve yer üstü doğal zenginliklerin / kaynakların kullanımı ve kazançları o ilin yerel yönetimi ve devlet tarafından ortak...

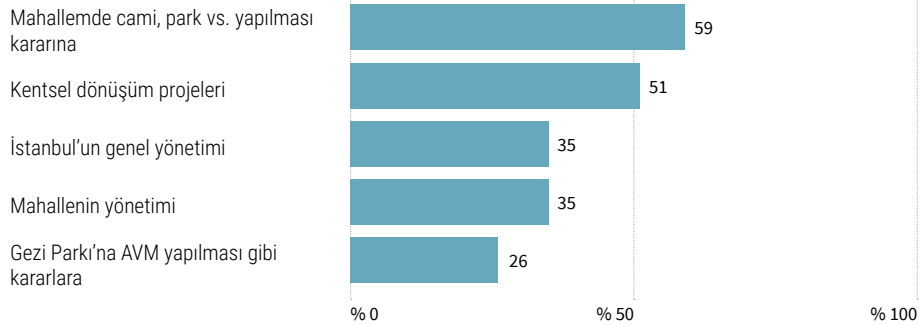
■ Kesinlikle Yanlış ■ Yanlış ■ Ne doğru ne yanlış ■ Doğru ■ Kesinlikle doğru

Yerel yönetimlerin yetki alanına bakmaya 2014 Temmuz araştırmasıyla devam ediyoruz. Görüştüğümüz kişilere yerel yönetimlere yaklaşımlarına dair ifadeler yöneltiyoruz. 2012'deki anayasa araştırmasından sonra tekrarladığımız iki ifadeye katılanların oranlarında kayda değer bir değişim olmamış. “Belediye ve il özel idarelerinin halkoyu ile seçilmiş meclislerine geniş yetkiler verilmelidir” ifadesine görüştüğümüz kişilerin yarısından biraz fazlası (yüzde 52) ‘doğru’ veya ‘kesinlikle doğru’ yanıtını veriyor. “Bir ildeki yer altı ve yer üstü doğal zenginliklerin/kaynakların kullanımı ve kazançları o ilin yerel yönetimi ve devlet tarafından ortak yönetilmelidir” ifadesine görüştüğümüz kişilerin yarısına yakını (yüzde 47) ‘doğru’ veya ‘kesinlikle doğru’ yanıtını veriyor. Diğer yandan, “Seçilmiş yerel yönetimler anadilde veya yerelde insanların konuştuğu dilde eğitim ve kamu hizmetlerinde kullanılmasına ilişkin yetki sahibi olabilmelidir” ifadesinin yüzde 36, “Seçilmiş yerel yönetimler yalnızca kendi bölgelerinde geçerli olmak üzere merkezi sisteme ek olarak vergi düzenlemeleri yapabilmelidir” ifadesinin ise yüzde 34 oranında ‘doğru’ ve ‘kesinlikle doğru’ olarak görüldüğü belirtiliyor.

İki yıl önce yapılan araştırmadaki benzer sorularla karşılaştırıldığında, yerelde konuşulan diller ve vergilendirme yetkisi konusunda görüşlerde önemli bir farklılık görünmüyor. İlde yer alan doğal zenginlik ve kaynakların kullanılması meselesine gelince, yüzde 47’lik bir orana ulaşıyoruz. Muhtemelen yerelle devletin ortak karar vermesi durumu buradaki olumlu yanıtları artırabilir. Belediye ve il özel idarelerinin meclislerinin yetkilerinin geniş olması en çok destek bulan konu. Bu durum elbette belediye başkanı hangi partiden olursa olsun yerelde yaşayan farklı kesimlerin fikirlerini yansıtabilmesi için bir imkan yaratıyor.

Aralık 2013

Şu kararlardan hangilerine katılmak istiyorsunuz? (İstanbul)

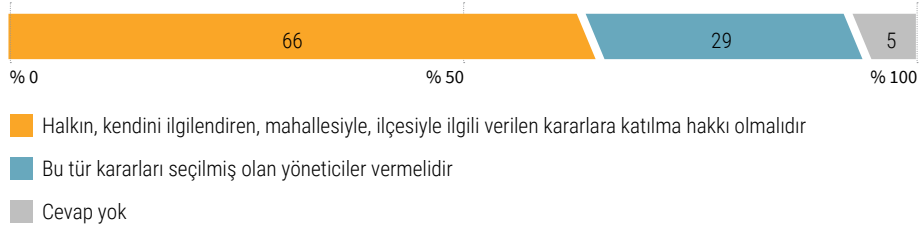

Yukarıdaki sorular yerel yönetimlerin yetkilerine odaklanıyordu. Halkın fikir beyan etmek ve karar sürecine katkıda bulunmak istediği konulara döndüğümüzde 2013 yılının Temmuz ve Aralık ayındaki anketlerdeki sorulara ulaşıyoruz. Aralık 2013 tarihinde yalnızca İstanbul’da yaptığımız araştırmada görüştüğümüz kişilere hangi kararların süreçlerine katılmak istediklerini sorduk. Bu sorunun şıkları yerel birtakım meseleler üzerinde yoğunlaşıyordu. En çok karar sürecine katılmak istenen konu (yüzde 59) “Mahallede cami, park vs. yapılması”, ardından ise “Kentsel dönüşüm projeleri” (yüzde 51) geliyor. Bunların dışında “İstanbul’un genel yönetimi” seçeneği yüzde 35, “Mahallenin yönetimi” yüzde 35 ve “Gezi Parkı’na AVM yapılması gibi kararlar” yüzde 26 oranında tercih ediliyor. İstanbul odaklı bir anket olduğu için genelleme yapmaktan kaçınmak gerekir, fakat ülke nüfusunun en yo-

ğün olduğu şehir olarak bir fikir verebilir. En belirgin konu mahalleyi ilgilendiren cami, park gibi konularda görülmekte. Kentsel dönüşüm de pek çok insanı birebir etkileyen bir konu olduğu için buna dahil olunmasını istemek anlaşılır. Mahalle yönetiminde, kamu alanlarının nasıl kullanılacağı konusu dışında o kadar yüksek bir ilgi görünmüyor. Görüşülen kişilerin önemli bir kısmının, her konuda olmasa da yereli ilgilendiren kararlarda aktif olmak isteği var denebilir.

Temmuz 2013

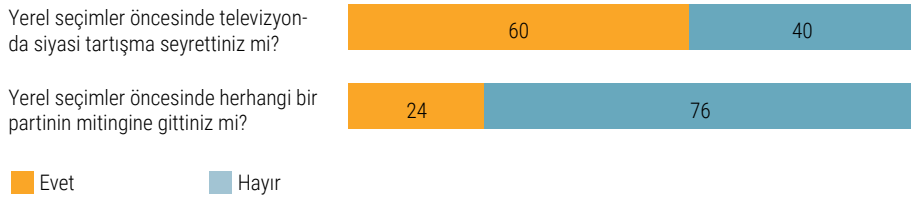
Halkın karar süreçlerinde yer alması

Bu sefer, Temmuz 2013'te, tüm ülkede yapılan araştırmada "Gezi Parkı, üçüncü köprü'nün adı gibi konular nedeniyle, şu sıralar sıkça halkın karar süreçlerinde yer alması gereği konuşuluyor. Sizin bu konudaki görüşünüzü şimdi okuyacağım cümlelerin hangisi en iyi açıklıyor?" şeklinde sorulan soruya verilen cevaplara göre kendini ilgilendiren kararlara katılma hakkı talep edenler yüzde 66, kararları yöneticilerin vermesi gerektiğini düşünenler ise yüzde 29 oranında. Bu oranlar ağırlıklı olarak halkın aktif olarak karar alma süreçlerine dahil olmak istediğini gösteriyor.

Nisan 2014

Siyasi katılım

Son olarak, yerel yönetimdeki oy tercihlerine karar verme süreçleri üzerine bir soruya bakıyoruz. Bu soru, siyasi fikirleri oluştururken ne kadar aktif sorumluluk alındığı üzerine yoğunlaşıyor. Televizyonda siyasi tartışma izlemek ya da partinin mitingine gitmek, seçim dönemini ilgilendiren bir mesele olsa da, vatandaşın kararlarının sorumluluğunu almasıyla birebir ilişki içerisinde. Nisan 2014'te sorulan soruya göre katılımcıların yüzde 60'ı televizyonda siyasi tartışma izlediğini ifade ediyor. Parti mitingine katılanların oranı ise yüzde 24. Televizyon tartışmaları son dönemde çok yaygın olmadığı için sorunun tekrarı farklı bir sonuç da çıkarabilir. Tartışmaların fikirlerin değişimine etkisini anlamak zor. Baştaki sorulara bakarsak genel seçimde oy verdiği partinin adayına yaklaşanlar daha yüksek bir orana denk geliyor. Bilgiye erişimdeki sıkıntılar bir yana, bilgi alma talebi net olarak ortaya çıkıyor.

SONUÇ

2010-2019 arasında her ay ortalamada 2 bin 781 ve toplamda 266 bin 993 kişiyle hanelerinde yüzyüze görüşülerek yapılan, Barometre araştırmalarının ve farklı meseleler üzerine yoğunlaşan ve 2 bin 627 ile 10 bin 393 arasında değişen sayıda kişiyle görüşülen beş araştırmanın incelenmesiyle oluşan bu rapor, demokrasi hakkında toplumun görüşleri ve demokrasi kriterlerini gerçekleştirmede yolun neresinde olduğumuz üzerine geniş bir çerçeve sunuyor.

Rapor, anket verilerinin demokrasi kriterleri çerçevesinde analiz edilmesi yoluyla hazırlandı. Anketlerin tüm soruları arasından demokrasi kriterleri konusunda fikir verecek olanları ayrıştırıldı. Cevaplar, farklı zamanlarda benzer sorular sorulması durumunda birleştirildi. Belirlenen kategorilere göre dağıtıldı ve kendi içlerinde tekrar gruplandırıldı. Zamansal bir inceleme yaparken konu temelli birleştirmeye de dikkat edildi. Demokrasi kriterlerini farklı açılardan ele alarak incelenen ve analiz edilen veriler, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, eşit vatandaşlık, ifade özgürlüğü, yerel yönetimler ve örgütlenme özgürlüğü başlıkları altında toplandı ve değerlendirildi.

Toplum hukukun üstünlüğünü destekliyor ama uygulamada sorunlar görüyor

Hukukun üstünlüğüne dair bölüm temel olarak toplumun ilke olarak bunu desteklediğini ve uygulamada sorunlar gördüğünü ortaya koyuyor. Hukukun üstünlüğü, tüm vatandaşların din, mezhep, dil, etnik köken, sınıf, makamdan bağımsız olarak kanun önünde eşitliği, hukukun tüm kişiler ve kurumların üzerinde olması, demokrasinin işleyebilmesi için gerekli sistemin temelinde yer alıyor. Toplumun neredeyse tamamı adaletin herkesin eşit olması ve haklının haksızın ayırt edilmesi anlamlarına geldiği, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi gerektiği, hükümetin işlemlerinin yargının denetimine tabi olması gerektiği konularında hemfikir. Toplumun büyük çoğunluğu aynı zamanda mahkemeler ve yargıyı vatandaşların kanunlara uymasının denetlendiği, suçluların cezalandırıldığı ve adaletin dağıtıldığı yer olarak görüyor. Ancak uygulamada bu ilkeler doğrultusunda hareket edildiği konusunda çekinceleri var. Örneğin hakim, savcı ve polislerin işlemlerinde karşılarındakinin kim olduğuna göre farklı davranabildiğini, özellikle de karşılarındakinin iktidarın adamı olup olmadığına veya zengin mi fakir mi olduğuna göre ayrımcılık yaptığını inanıyor. Bunun yanı sıra hakimin kimliğinin, yani etnik köken, cinsiyet, örtünüp örtünmediği gibi özelliklerin yargıya olan güveni etkileyebileceği düşünülüyor.

Anayasadan beklenti: Önce adalet, sonra eşitlik ve özgürlük ve son olarak devletin bekası

2012’de yeni anayasa yapılması için çalışmalar başlamıştı ve anayasanın içeriğinde neler olması gerektiği epeyi tartışılmıştı. Barometre araştırmalarında ve 2012’de yaptığımız Anayasa araştırmasında anayasanın temel ilkelerinin neler olması gerektiğine dair görüşler de hukukun üstünlüğüne dair toplumun bakışına ışık tutuyor. Örneğin toplumun yarısı anayasa sürecinin esasen halkın görüşleri toplanarak ve değerlendirilerek yapılması gerektiği görüşünde ve temel yasaların oluşturulmasında aktif olmak istediğini gösteriyor. Toplum anayasada en fazla adalet ilkesinin, ardından eşitlik ve özgürlük ilkelerinin vurgulanması gerektiğini belirtiyor ve devletin bekası en sonda geliyor. Anayasanın ilkelerine dair soru sorduğumuz dört yıl boyunca bu sıralama değişmiyor. Toplum aynı zamanda devletten vatandaşların kimliğinden ötürü maruz kaldıkları baskılara karşı korumasını ve tüm özgürlükler ve tercihleri karşısında tarafsız kalmasını talep ediyor.

Yargı bağımsızlığı, işleyen hukuk sistemi ve yargıda eşit muamele talebi yüksek

Hangi durumlarda kanun dışına çıkılmasının kabul edilebilir görüldüğüne dair sorular da hukukun üstünlüğüne dair görüşleri ortaya koymakta oldukça yararlı oldu. Her ne kadar gündelik hayatta çözümsüz sorunlar karşısında toplum genelindeki en yaygın refleks mahkemeye veya polise, yani kanuna başvurmak olsa da, özellikle namus meselelerinde ve kısmen rüşvet, yalancı şahitlik gibi durumlarda kanun dışına çıkılabileceğini düşünenler bulunuyor. Ülkenin sorunlarını çözmek için kanun dışına çıkılabileceğini ve Cumhurbaşkanı’nın hukukun dışına çıkılabileceğini düşünen, terörle mücadelede hukuk dışı uygulamalar konusunda devlet görevlilerini koşulsuz haklı bulan yüzde 30’lara varan kesimler olması, “istisna” durumların hukukun üstünlüğüne ve hesap verilebilirlik ilkesine tehdit arz ettiğine işaret ediyor. Bununla birlikte her 10 kişiden üçünün mahkemeye işi düştükten sonra hukuk sistemine güveninin azaldığını, 2 kişiden biri mahkemeye düşse adil karar çıkmayacağından endişe ettiğini ve yine iki kişiden biri mahkemelerde çıkar karşılığı iş yapıldığını belirtiyor. Ayrıca toplumun yarısından fazlası hükümetin savcı ve hakimlere baskı uyguladığına inanıyor ve bu oran zaman içinde artmış. Hatta 2017’deki bir bulguya göre yargı sisteminin doğru çalışıp çalışmadığına dair bir soruya cevaben yine toplumun yarısından fazlası “yargı tamamen siyasallaştı, iktidarın kararlarına göre hareket ediyor” cevabını tercih ediyor. İşleyen hukuk sistemi ve eşit muamele talebi araştırmalardan net bir şekilde ortaya çıkıyor. Yargı bağımsızlığı konusuna baktığımız zaman, kanunların anayasaya uygunluğu ve hükümetin işlemlerinin yargı denetimine tabi olması gerekliliği konusunda yüksek bir talep olduğunu hatta bu talebin arttığını görüyoruz (2010 ve 2016 araştırmaları). Bu da hesap verilebilirlik ilkesinin önemli olduğunu ortaya koyuyor.

Özetle toplumda hukukun üstünlüğünün olması, devletin kurumları dahil herkesin kanun önünde eşit olması, anayasanın adalet üzerine kurulması gerektiği yönündeki ilkelerin ilke düzeyinde benimsendiği, ancak uygulamada bunun gerçekleştiğine dair inancın yaygın olmadığı anlaşılıyor. Kanunları uygulayanların ve karşılarındakilerin kimliklerine göre karar çıkılabileceği, yargı sisteminin bağımsızlığını

yitirdiği ve siyasallaştığı yönündeki görüşler ise aksine yaygın. Bireysel düzeyde veya ülke düzeyinde kanun dışına çıkılabilecek durumlar olabileceği görüşünün zemin bulabilmesini kanunların uygulanmasına ve yargıya olan bu güvensizlikte aramak gerekebilir.

Toplumun bir kısmı eşitlikler, ayrımcılık ve baskılardan dolayı eşit vatandaş gibi hissetmiyor

Demokrasi için gereken kriterler arasında eşit vatandaşlık da bu raporda oldukça geniş yer bulan bir kriter oldu. Tüm vatandaşların cinsiyet, etnik köken, din, dil, sınıf, varlık ayırt etmeden eşit haklara sahip olması ilkesi toplumda söylem düzeyinde karşılık buluyor. Toplumun neredeyse tamamı herkesin mahkemede adil yargılanması; sağlık hizmetlerinden eşit ve adil biçimde yararlanması; ait olduğu grup, kültürel kimlik ya da cemaat olarak yaşayabilme özgürlüğünün tanınması gerektiği yönündeki önermelere katılıyor. Ancak ilke düzeyinde olan bu soyut önermeler yerine daha somut ve kişilerin gündelik hayatlarını ilgilendiren meselelere inince iki farklı türde itiraz ortaya çıkıyor. Bir yandan insanlar kendi hayatlarında maruz kaldıkları eşitlikler, ayrımcılık ve baskılardan dolayı eşit vatandaş gibi hissetmediklerini, ilke düzeyindeki eşitlik beklentisinin kendi hayatlarında karşılanmadığını belirtiyorlar. Örneğin hakim, savcı, polislerin karşılarındakinin kim olduğuna göre farklı davrandığını veya karar verdiğini düşünüyor. Özellikle iktidara yakın olmak ve sınıf en müs darip oldukları konular. Her beş kişiden ikisi farklı nedenlerden dolayı ayrımcılığa uğradığını ve yine her beş kişiden ikisi Türkiye’de kendini ikinci sınıf vatandaş gibi hissettiğini belirtiyor. Vatandaşa düşen sorumluluğu ele aldığımızda, ait olduğu grubun kararlarına saygılı olmak gerektiğini düşünenler yüzde 88 oranında olsa da, aynı zamanda kişi istediği gibi yaşayabilmeli diyenler de yüzde 72 oranında. Ahengi bozmadan istediği gibi yaşamak da, muhtemelen bu cevabı verenlerin hayatlarında karşılaştığı bir ikilem.

Diğer yandan toplumun bir kısmı din, dil, etnik köken gibi kriterleri vatandaşlığın şartı olarak ortaya koyuyor ve Müslüman olmanın, Türk olmanın, “Türküm” demenin, Türkçe bilmenin gerekliliğine işaret ediyor. Diğer bir ifadeyle eşit vatandaşlıkla ilgili önermelere itiraz etmeseler de, vatandaşlığın şartları, yani bir anlamda kimlerin makbul vatandaş olduğu sorulduğunda eşit vatandaşlık ilkesi zarar görüyor. Bununla birlikte çoğunluk isterse azınlık haklarını ortadan kaldıracabileceğine dair ifadeye 2014’te toplumun yarısı katılırken, 2017’de bu oranın üçte bire düşmüş olması eşit vatandaşlık ilkesinin toplumda zemin kazanmış olabileceğine ve benimsenmeye başladığına işaret ediyor.

Etnik köken, din ve cinsiyet kimlikler eşit vatandaşlığın benimsenmesinde engel oluşturabiliyor

Eşit vatandaşlık ilkesine dair görüşleri daha iyi ortaya çıkarabilmek için Türkiye’nin siyasi hayatında ana eksenleri oluşturan ve dolayısıyla özellikle Barometre araştırmalarında sıklıkla ele alınan üç tür kimliğe odaklandık: Etnisite, din ve mezhep ile toplumsal cinsiyet. Evlilik, komşuluk, güven duyma, devlet kurumlarında yer almaları ve devletin desteklemesi gibi farklı açılardan ele alındığında bu kimliklerin eşit vatandaşlığın tamamen benimsenmesinde engel teşkil ede-

bileceği anlaşılıyor. Özellikle Kürtler , Aleviler ve Müslüman olmayanlar ile eşcinsellerin, toplum nezdinde eşit vatandaşlar olarak değerlendirilmesi ve onlara eşit haklar tanınması konularında bazı çekinceler ve alınacak epeyi mesafe olduğunu belirtmek mümkün.

Toplumun genelinden farklı fikir belirtmenin ifade özgürlüğü olduğuna dair farkındalık zayıf görünüyor

Demokrasinin bir diğer kriteri olan ifade özgürlüğü konusunda ilke düzeyinde dahi toplumun hukukun üstünlüğüne ve eşit vatandaşlığa olduğu kadar açık olduğu ve ifade özgürlüğü kavramını doğru anladığı veya benimsediği tespitini yapmak pek mümkün görünmüyor. İfade özgürlüğü konusu iki şekilde karşımıza çıkıyor: Birincisi kişilerin kendilerini özgürce ifade edecekleri güvenli bir alan hissedip hissetmedikleri üzerinden, ikincisi de toplumdan bağımsız olarak kendi fikirlerini oluşturmak ve farklılıklara açık olmak konusundaki görüşleri üzerinden. Herkesin kendi fikirlerini özgürce oluşturabildiği ve duyurabildiği ortamın yaratılmasına toplum birçok kısıtlama getiriyor: En az yarısı “bir genel ahlakın söz konusu olduğuna” veya “terör ve suçla mücadele için temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabileceğine” inanıyor. Toplumun farklı kesimlerinin ifade özgürlüğünü savunmak konusundaki çekincelerin ise ifade özgürlüğüne karşı olmalarından ziyade, toplum genelinden farklı fikirler belirtmenin toplumun tümünü ilgilendiren bir ifade özgürlüğü meselesi olduğunun farkında olmamalarından kaynaklandığı iddia edilebilir. Örneğin toplumun yarısı Fazıl Say’ın 2013’te Twitter’daki bir paylaşımından dolayı ifadeye çağırılması konusunda bilgi sahibi değildi. Bir aydının düşünce ve ifade özgürlüğü sebebiyle gözaltına alınmasına toplumun neredeyse dörtte üçünün uygun gördüğü tepkiler “hiçbir şey yapmam” ve “ben böyle şeylerle ilgilenmem” şeklinde. Gezi olaylarını da toplumun yarısından azı eylemcilerin demokratik bir şekilde hak ve özgürlük talep etmeleri olarak değerlendiriyor. Halbuki ifade özgürlüğüne sahip olamamak toplumun önemli bir kesimini ilgilendiren ve endişelendiren de bir mesele: Neredeyse yarısı terör ve suçla mücadele için vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin ellerinden alındığını düşünüyor; yine neredeyse yarısı kendinden farklı siyasi görüşü olan biriyle tartışmamak için sessiz kaldığını belirtiyor; üçte biri devlet istediği kişiyi sebep-sizce, keyfi gerekçeyle tutukladığı için fikrini kendine saklıyor ve ancak üçte biri kendini özgürce ifade edebildiğini belirtebiliyor. Bir yandan başkalarının ifade özgürlüğü karşısından kayıtsız kalıp, diğer yandan kendinin ifade özgürlüğüne sahip olmadığını savunmak şeklinde tanımlanabilecek olan bu çelişkili durum toplumda ifade özgürlüğü kavramının ve farklı fikirlerin duyulmasının, ifade edilecek ortamı bulabilmesinin demokrasi için neden elzem olduğunun henüz pek anlaşılammış olduğuna işaret ediyor.

Geleneksel medya hem yaygınlığını, hem de güvenilirliğini yitirmiş durumda. Ama sosyal medya ve internette de yalan haber sorunu var

İfade özgürlüğünü ele alırken medyayla olan ilişkisi ve toplumun medyaya ve medya üzerinden ifade özgürlüğüne bakışı son 10 yılda Türkiye’deki değişimler hakkında oldukça açıklayıcı nitelikte. 2010 yılında bu yana geleneksel medyada

önemli dönüşümler oldu: Gazeteler oldukça önemli bir haber kaynağıken gazete okumayanların oranı yüzde 75'lere kadar çıktı. Diğer yandan neredeyse herkes haber kaynağı olarak bir televizyon kanalının adını söylerken, haber izlemediğini ve haberleri televizyondan almadığını söyleyenler hızla arttı. Aynı dönemde yaygın şekilde izlenen birçok haber kanalının izlenme oranları çok ciddi biçimde düştü ve haber kaynağı olarak başvuru kanallardaki çeşitlenme azaldı.

Bu dönüşümde iki dinamiğin etkisinden bahsetmek mümkün: Sosyal medyanın hızla yaygınlaşması ve geleneksel medyaya olan güvenin ciddi biçimde sarsılması. Sosyal medya 2010'da toplumun kısıtlı bir kesiminin kullandığı bir araçken, artık toplumun neredeyse dörtte üçü kullanıcı hale geldi. 2013'te ve 2016'da yapılan iki araştırmada medyaya dair sorulara verilen cevaplardaki değişimler ise geleneksel medyaya olan güvenin sarsıldığını çok net biçimde ortaya koyuyor. Gazetelerin siyasi iktidarın yanlışlarını yazmalarının, halkı bu konularda bilgilendirmelerinin demokrasinin gereği olduğuna inanan çoğunlukta bir miktar düşüş olsa da, önermeyi "kesinlikle doğru" bulanlar yüzde 31'den yüzde 68'e zıplamış. Buna karşılık gazetelerin bu görevlerini yerine getirmedikleri, bazı gazetelerin, televizyonların kendi menfaatleri için halka yanlış bilgi verdikleri inancı da keskinleşmiş.

Kısaca toplum iktidarı denetleme görevi yüklediği medyanın bu görevini yerine getirememesine tepki gösteriyor ve davranışını farklı haber kaynaklarına yönelerek değiştirmiş görünüyor. Ancak sosyal medya ve internet de geleneksel medyanın karşılaştığı bu sorunlara çözüm sunmuyor ve ifade özgürlüğünün var olduğu ve sağlanabileceği bir mecra olduğunu iddia etmek zor. Zaten bulgulara dayanarak toplumun bu beklentide olduğunu iddia etmek de pek mümkün değil. Her ne kadar toplumun üçte ikisi devletin internette ifade özgürlüğünü garanti etmesi gerektiğine inansa da yine üçte ikisi bazı sitelere erişimi de engelleyebilmesi gerektiğine inanıyor. İnternet ve sosyal medyadaki bir diğer sorun doğru habere erişim ve yalan haberle ilgili. İnternet kullananların en az yarısı yalan haberle karşılaşmış. Geleneksel medyanın eriyip sosyal medyanın yaygınlaşması, ifade özgürlüğünü medyanın rolü bağlamında tartışırken geleneksel medyaya baskı veya sahipliklerden ziyade internette sağlıklı, doğru bilgiye erişmeye odaklanmanın önemine işaret ediyor.

Örgütlenme seçime gitmek dışında yaygın olmasa da toplum farklı örgütlenme biçimlerine açık

İnsanların fikirlerini özgürce oluşturmanın ve ifade edebilmenin ötesinde benzer veya farklı fikirdekilerle bir araya gelerek siyaseti etkileme hakkı olarak ifade edebileceğimiz örgütlenme özgürlüğü konusunda toplumun önemsedığı farklı alanlar bulunuyor. Son yıllardaki seçimlere katılım oranlarından da, iyi vatandaş olmak açısından seçimlerde oy vermenin önemli olduğuna neredeyse herkesin inanmasından da seçimlerin toplum için demokrasinin vazgeçilmezi olarak değerlendirildiğini söylemek mümkün. Ancak bir yandan siyasi partilerin ve adayların kampanyalarını eşit ve adil ortamda yürütebildiklerinden, yani seçimlerin adil olduğundan yana toplumun yarısının şüpheleri var, ancak altıda bir siyasi partilere güvendiğini belirtiyor. Diğer yandan da iyi vatandaş olmak için seçimlerde oy vermenin ötesinde siyasette aktif olmanın önemli olduğuna toplumun ancak yarısı inanıyor ve pratikte siyasi parti üyeliği de çok düşük. Seçimlerde oy vermek toplumun genelinde karşılık buluyor. Sivil toplum katılımı da keza önemli görülüyor, fakat katılım aynı derecede yüksek değil. Üstelik siyasi partilerin kapatılabileceğine dair görüşün oldukça fazla destekçisi var .

Seçimler ve siyasi partilerde aktif olarak yer almanın dışındaki örgütlenme biçimlerini ise toplum genel olarak meşru görse de, ancak küçük bir kesimin benimseydiği biçimler olarak kalıyorlar. İmza kampanyası, boykot, gösteri veya yürüyüş gibi bir eyleme katılanlar; protesto düzenleyen bir grup gördüğünde onlara katılacağını belirtenler; siyasi talebini dile getirmek için protesto eylemine katılmayı tercih edenler yüzde 10-14 mertebesine kalıyor. Ancak, bu tür eylemlere katılabileceğini veya Tekel işçileri, 1 Mayıs kutlayanlar, Gezi olaylarındaki eylemciler gibi grupların taleplerini meşru görenleri dahil ettiğimizde toplumun neredeyse yarısının, hatta fazlasının örgütlenme özgürlüğünü desteklediği anlaşılıyor. 15 Temmuz 2016'da darbe girişime karşı sokağa çıkanlarsa, hem darbeyi engelleyen esas aktörler olarak görülüyor ve çok yüksek oranda desteklenmiş. Özetle toplumun, ifade özgürlüğünde olduğu gibi, örgütlenme özgürlüğünü tam olarak benimsediğini iddia etmek zor görünüyor. Yine de ifade özgürlüğü kapsamında başkalarına pek tanınmayan meşruiyetin, örgütlenme özgürlüğünde biraz daha fazla tanındığını iddia edebiliriz.

Toplum yerel yönetimlerin kararlarına katılmak istiyor

Raporda son olarak vatandaşların kendilerini yönetmelerine yaklaşımları ve karar alma süreçlerine katılımları açısından demokrasinin kriterlerinden biri olması nedeniyle yerel yönetimlere bakış da ele alındı. Yerel yönetimlerin ek vergi, anadilde hizmet, yerel kaynakların kullanımı gibi konularda yetki sahibi olabilmeleri konusunda toplumun çekimser olduğunu söylemek mümkün: yaklaşık üçte bir desteklerken, üçte bir karşı çıkıyor ve kalanlar arada kalmış durumda. Yerel yönetimlere geniş yetkiler verilmesi ve merkezîyetçilikten uzaklaşma meselesinin Türkiye'de çok uzun zamandır Kürt meselesiyle doğrudan bağlantılı olması, toplumun yerel yönetim sorununu Kürt meselesinden bağımsız olarak değerlendirmesini imkansız kılıyor. Tam da bu nedenle 10 yıllık süreyi kapsayan araştırma verilerinde yerel yönetimlere dair soru sayısı oldukça kısıtlı. Yerel yönetimlerin tarifindeki bu zorluğa rağmen vatandaşların yerel yönetimlere ve yerel karar mekanizmalara katılımına dair görüşleri, meseleyi merkezle yerel yönetimler arasında ilişki üzerinden değil, yerel yönetimlerle vatandaşlar üzerinden tartışmaya başlamanın daha doğru olabileceğine işaret ediyor: Üç kişinin ikisi halkın kendini ilgilendiren, mahallesiyse, ilçesiyle ilgili verilen kararlara katılma hakkı olmasına gerektiğine inanıyor ve yine benzer bir oran yerel seçimler öncesinde televizyonda siyasi tartışma seyretmiş. Ayrıca İstanbul'da yapılan bir araştırma vatandaşların cami, park yapılması ve kentsel dönüşüm gibi belirli birçok karara katılmak istediğini ortaya koyuyor. Dolayısıyla toplum yerel yönetim konusunu tartışmaya açık görünüyor.

Son 10 yılda toplumun ruh hali ve getirdiği fırsatlar

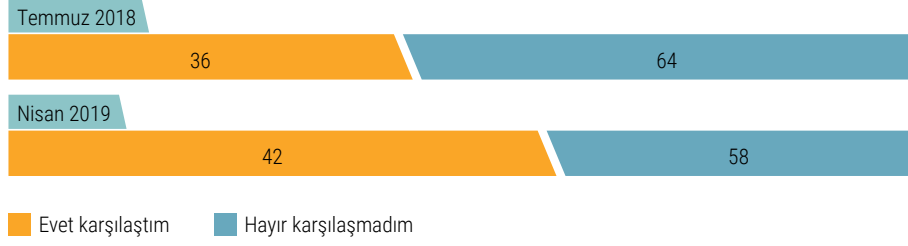
Raporun başında özet olarak ve sonunda ayrıntılı haliyle yer alan Türkiye'nin gündemi bölümlerinde de göreceğiniz gibi, Türkiye bu 10 yıllık süreçte oldukça yoğun bir gündemin içerisinden geçti. Bu bölüm, soruların sorulduğu siyasi iklime ışık tutarak verilen cevapları bir bağlam içerisinde okumayı olanaklı kılıyor. Kamuoyuna etki eden genel hava, soruların algılanmasında da seçilen cevaplarda da ve genel olarak toplumsal ruh halinde de önemli bir çerçeveye çiziyor.

Toplumda arttığı düşünülen bazı ayrımlarda belki de o kadar büyük değişimler geçirmedi, zira farklı kimliklerle ilgili görüşler son dönemde ortaya çıkmadı. Fakat kendi kimliğine ait grubun hak ettiği şekilde yaşamadığını düşünenler ve eşitlik ilkesinin kötüye gittiğini düşünenler bulunuyor.

2019 yılının başındaki yerel seçimlerle beraber katılımcılığın artması mümkün görünüyor. Yerel yönetimler gündelik hayatı etkileyen meselelerle, kentle ilgili olsa da ortaya çıkan taleplerden biri ortak yaşam alanlarının oluşması olarak görünüyor. Farklı kesimlerle ilgili önyargılar hiç azımsanamayacak bir oranda karşımıza çıksa da eşitlik talebi, adalet talebi, haklarını elde etme talebi de cevaplar arasından öne çıkıyor. Bununla beraber şeffaf yönetim daha da altı çizilen bir mesele olarak belirlenecek gibi görünüyor. Seçim sonrası belediyelerin çalışmalarının yakından takip ediliyor olması, katılımcılık için belediye ve halk arasında karşılıklı talep olması belki de yeni bir döneme girdiğimizi gösteriyor. Şeffaflık ve katılım da yanında hesap verilebilirlik ilkesini bir talep olarak getirecektir.

Son dönemde karşımıza çıkan bir diğer mesele, ki en önemli kriterlerden biri olan ifade özgürlüğünü özellikle ilgilendirir, medyaya güven. Yalan haber algısının artması, dünyada artmakta olan hakikatin sorgulanabilir bir mesele haline gelmesiyle el ele geliyor. İnternetin yaygınlaşması, sosyal medya kullanımının artması ve haber kaynaklarının belirsizleşmesi önemli değişimler. Televizyondan haber takibinin azalması ülkedeki medyanın gittikçe sermaye elinde toplanmasıyla ve tek tip haberciliğe kaymasıyla da alakalı, fakat sosyal medya haber kaynağı olarak bir alternatif olmaktan çıktı ve artık ana kaynak haline doğru ilerliyor. Bir yandan herkesi eşitleyici bir tarafı var gibi görünse de internet erişimi olmayanlar için sıkıntılı bir durum ortaya çıkarıyor. Aynı zamanda, verilerin doğruluğu artık daha şüphe götürür bir konu. Araştırmacı gazetecilik ya da en azından ilkelerine sadık bir habercilik doğru kaynaklarla ve birden fazla açıdan incelenen ve izleyiciye ulaşan haberler getirirken herkesin bilgi sağlama pozisyonuna sahip olması durumu zaten değiştirdi. Birinin kamerasından izlenen haberler kişilere orada olduğu hissini verebildiği, bir görsel bile internette kulaktan kulağa gibi, ucu kaybolacak şekilde dolanabildiği için de doğruluğu anlamak çaba gerektiriyor. Hakikatin şüpheli hale düşmesi ise haber algısında olduğu gibi farklı otoritelerin sözlerinin ve açıklamalarının olduğu gibi kabul edildiği dönemi değiştiriyor. Örneğin herkes internette sağlıklı ilgili bir araştırma yapabiliyor ve doktorları sorguluyor. Bir konuda yanlış bir haber dünya çapında yayılabiliyor. Yani aktif olarak bu işin üzerine düşmedikçe haberlerin güvenilirliği sarsılmış bulunuyor. Seçim dönemlerinde internette yüksek oranlarda yalan haberle karşılaşılması da internette dolanan haberlere güven-sizliği işaret ediyor.

İnternette son 1 hafta içinde tamamen yalan olduğunu düşündüğünüz bir haberle karşılaştınız mı? (İnternet Kullanıcıları)

Bireysel hayatlarımız bir yandan değişirken toplum aynı hızda değişmiyor elbette. Medyaya güvenin sarsılması bilgi alma hakkı üzerinde de sorun yaratıyor bu da vatandaşın sağlıklı kararlar vermesi için engel oluşturuyor.

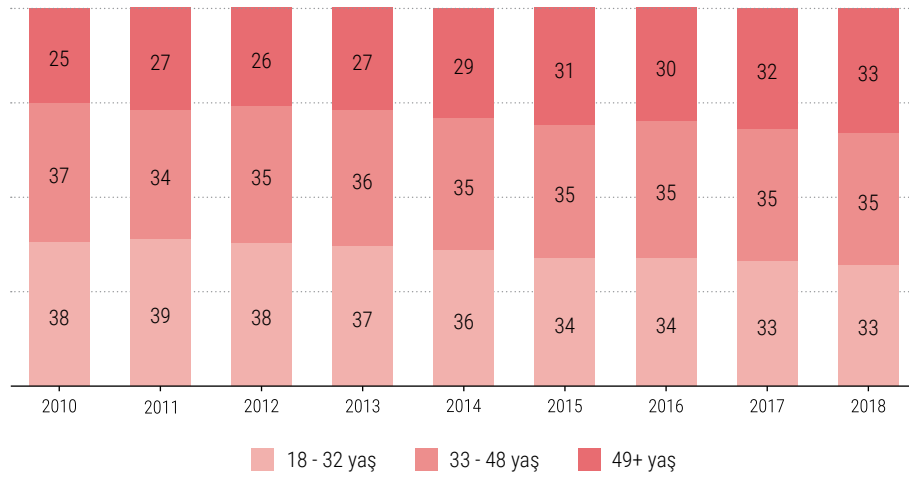
Belki de kendi haberlerini de sorgulamak ve araştırmak zorunluluğu hisseden vatandaşların artması katılım konusunda ve şeffaflık konusunda, hatta haberlerin yayılma hızı dolayısıyla hesap verilebilirlik konusunda talepleri artıracak. Fakat farklılıklarla bir arada yaşama isteği artacak mı, bu belirsiz. Yine de, huzurlu bir toplum için daha fazla demokrasi, daha fazla adalet, hukukun üstünlüğü ve azınlıkların korunduğu, herkesin kendini güvende hissettiği bir ortam talebi önem arz ediyor. İyi hayatlar yaşamak talebiyle beraber toplum da umulur ki farklılıklarını daha çok benimserken sistemsiz değişiklikler bu talepler doğrultusunda şekillenir.

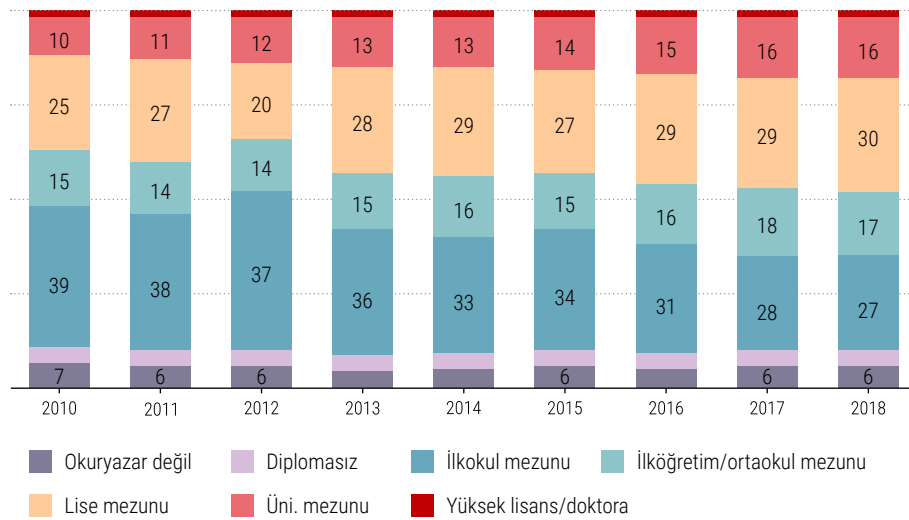
TEMEL DEMOGRAFİK GÖSTERGELER

Bu bölümde Barometre araştırmalarının temel demografiye dair bulgularının yıllar içindeki değişimine yer verilmektedir.

Yıllara göre yaş dağılımı

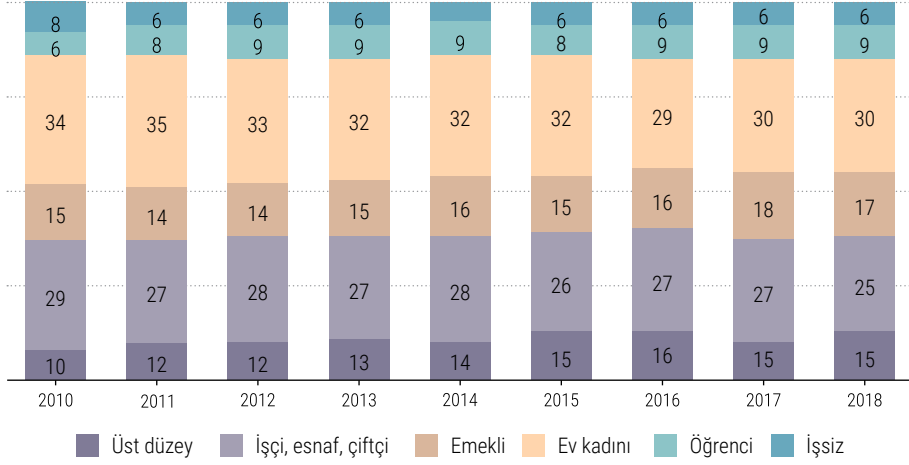

Yıllara göre eğitim dağılımı

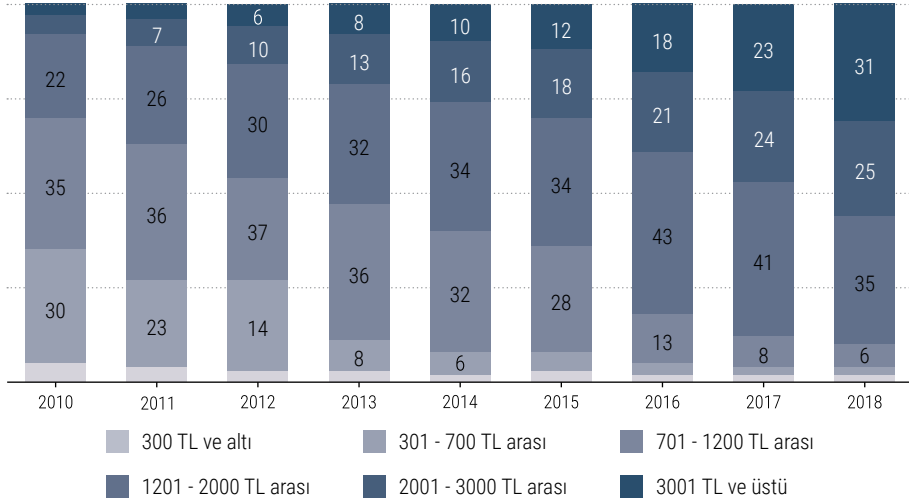

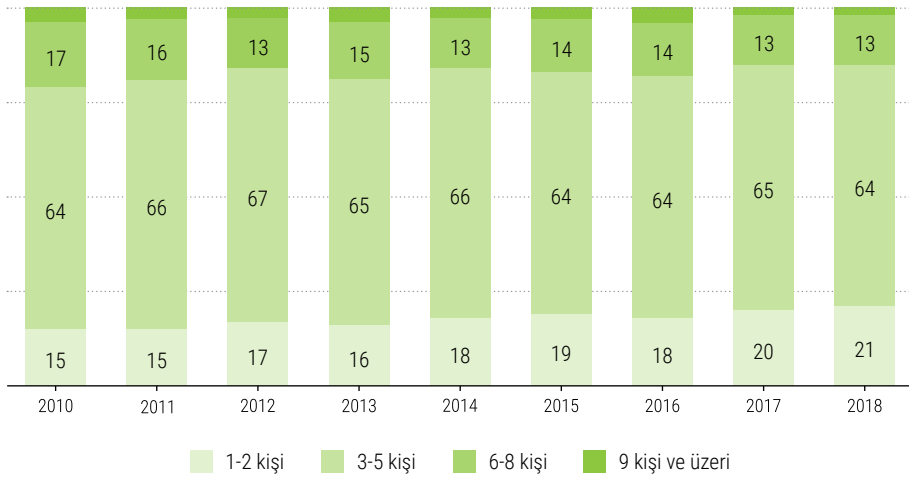
Yıllara göre çalışma durumu

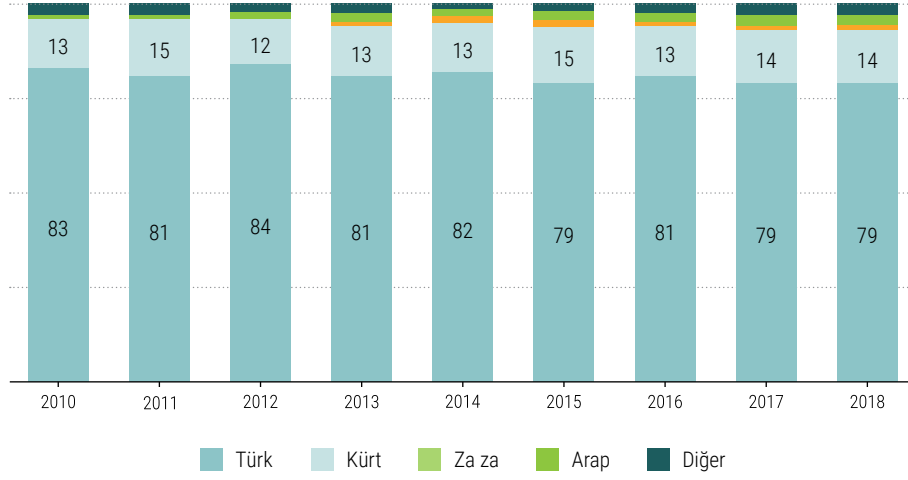
Yıllara göre aylık hane geliri

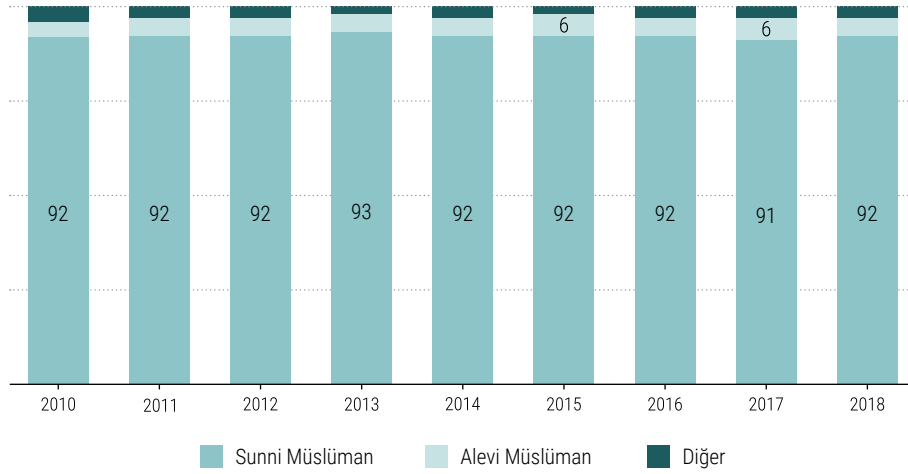
Yıllara göre hanedeki kişi sayısı

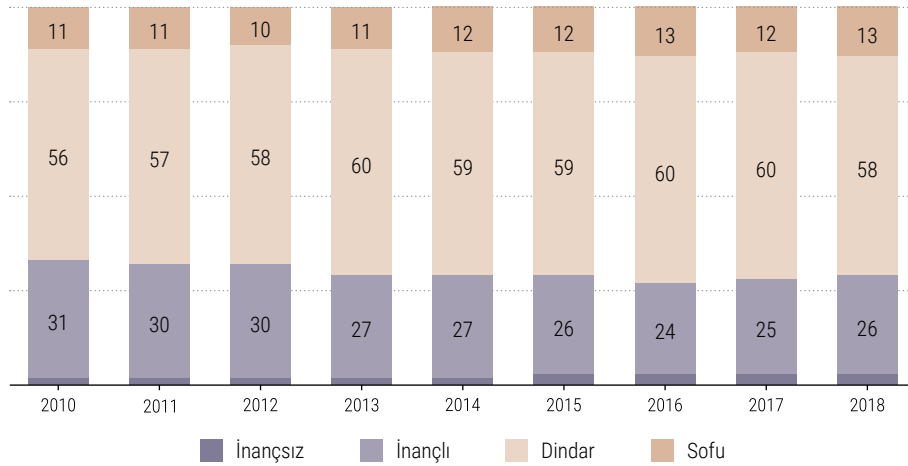
Yıllara göre etnik köken dağılımı

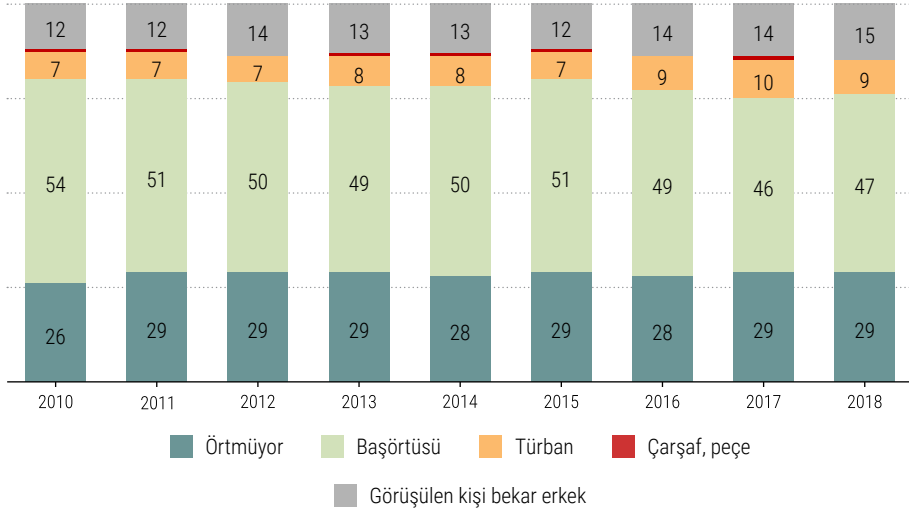
Yıllara göre din/mezhep dağılımı

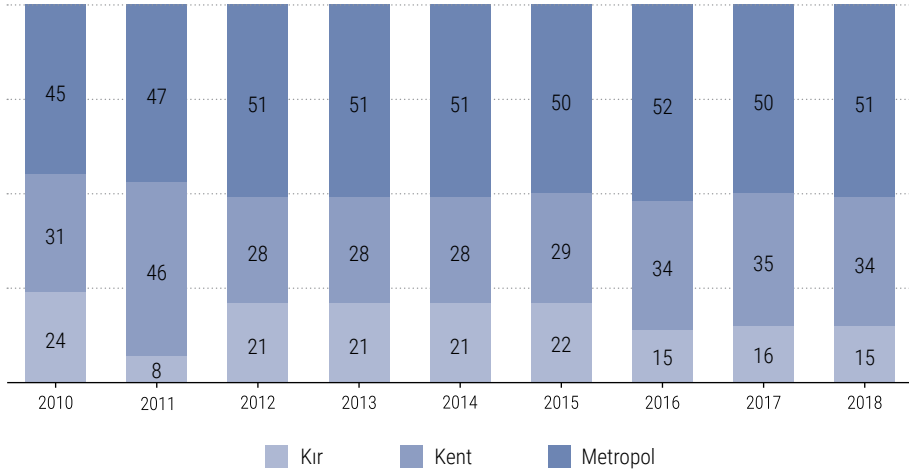
Yıllara göre din/mezhep dağılımı

Yıllara göre örtünme durumu

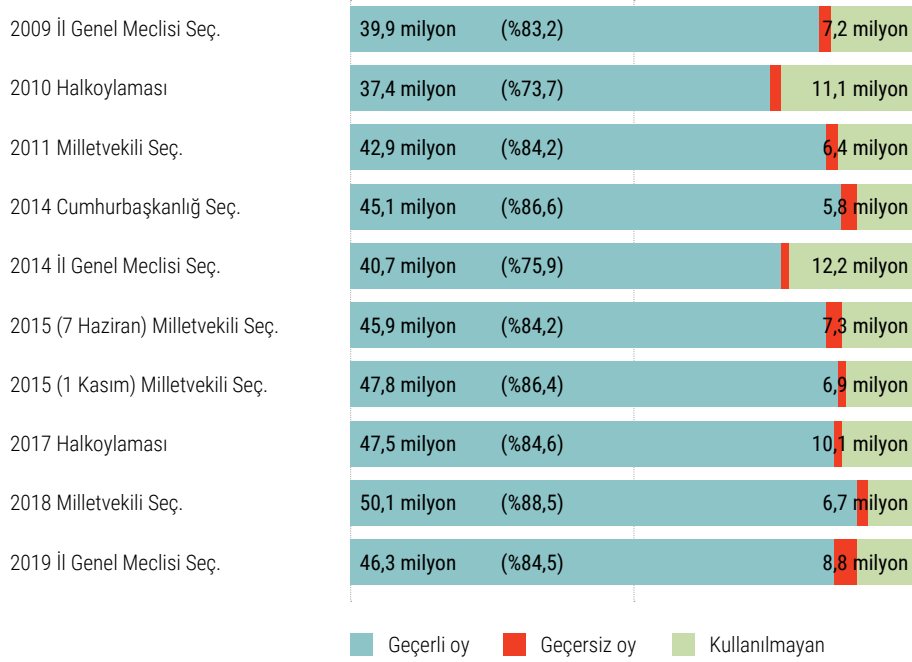
Yıllara göre yerleşim türü

SEÇİMLER VE KATILIM

Son 10 yıldaki seçim ve halkoylamalarında seçmen sayıları, katılmayanlar, geçerli ve geçersiz oylar

Yukarıdaki grafik 2009-2019 yılları arasında yapılan seçim ve halk oylamalarını hatırlatma ve raporda ele alınan dönemi sağlıklı okumaya ve anlamaya yardımcı olma amacını taşıyor. Grafik seçmen sayılarını, katılım oranları ve geçersiz oyları bir arada gösteriyor.

TÜRKİYE'NİN GÜNDEMİ (2010 - 2018)

Bu bölümde Barometre raporları kapsamında hazırlanan Gündem Ajandası kullanılarak 2010-2018 yıllarında Türkiye'de güncel siyaseti şekillendiren seçim, halkoylaması, Kürt açılımı, darbe girişimi, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması, başkanlık sistemine geçiş gibi temel olay ve gelişmeler kronolojik olarak listelenmiştir. Barometre araştırmalarında halkın bu olaylar hakkındaki görüşleri, tepkileri güncel siyaset maddesi olarak veya raporların ana tema konusu olarak ele alınmıştır ve bu raporda incelenen bulguların temelini oluşturmaktadır.

2010

OCAK

- Uzun yıllardır devam eden Kürt sorununun çözümü için 2009 yılında “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” adıyla başlatılan ve “Demokratik Açılım” ya da “Kürt Açılımı” olarak da bilinen süreçle ilgili İçişleri Bakanı Beşir Atalay, 4 ayrı mekanizmadan oluşan “İnsan Hakları Paketi”nin başlıklarını açıkladı. Kürtçe gibi farklı ve dil lehçelerde cezaevlerinde görüşme yapılabileceği, televizyonlarda yayın yapılabileceği gibi konularda karar alınırken, yol kontrollerinin azaltılması ve yayla yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi yönünde valiliklere genelge gönderildi. Aynı zamanda “İmralı Heyeti” olarak da adlandırılan milletvekillerinden oluşan heyetler İmralı Cezaevi’nde tutuklu bulunan Abdullah Öcalan’a ziyaret gerçekleştirmeye başladı.
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın 29 Ocak 2010 tarihinde İsviçre’nin Davos kasabasında gerçekleştirilen ve Davos Zirvesi olarak da bilinen Dünya Ekonomik Forumu’ndaki “One Minute” çıkışı medya ve kamuoyunda uzun süre konuşuldu. Erdoğan, “Gazze: Ortadoğu’da Barış” adlı panel sırasında kendine konuşma süresi verilmemesine tepki göstererek İsrail Cumhurbaşkanı Simon Peres’e de Gazze’ye yönelik gerçekleştirdikleri saldırılar nedeniyle tepki gösterdi. Olaydan bir süre sonra İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon ile Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol arasında gerçekleştirilen görüşmede, Çelikkol’un daha alçak bir koltuğa oturtulmasıyla “alçak koltuk krizi” olarak yansıyan olay Türkiye ile İsrail arasında bir diplomatik krize yol açtı.
- “Tekel Direnişi” olarak adlandırılan son yılların en büyük işçi eylemi başladı. Türkiye’nin dört bir yanından gelen binlerce Tekel işçisi, Tekel’in tütün ve sigara bölümünün British American Tobacco’ya satılmasına ve ardından gelen işten çıkarmalara tepki olarak günler süren protesto gösterisi yaptı. Mayıs ayında alınan genel grev kararına dek süren eylemler, Avrupa Parlamentosu’nda da gündem konusu oldu.
- Erzincan Cumhuriyet Başsavcısı olarak görev yapan ve Gülen Cemaati ile İsmailağa Cemaati’ne yönelik soruşturma başlatmasıyla gündeme gelen İlhan Cihaner’in makamında gözaltına alınması medyanın ve kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul etti. Gülen Cemaati’ne yönelik, “kara para aklama, casusluk KPSS ve polis akademisi sınav sorularını elde ederek kamuda kadrolaşma” suçlarını kapsayan başlıklarla soruşturma başlatan Cihaner hakkında Adalet Bakanlığı da hapis istemiyle dava açtı. Cihaner’e yönelik başlatılan soruşturmanın bir kumpas olduğu ise yıllar sonra anlaşıldı ve Cihaner’e soruşturma açan savcı FETÖ soruşturmaları kapsamında tutuklandı.

ŞUBAT

- 30 Ocak günü Taraf Gazetesi muhabiri Mehmet Baransu’nun bir bavul dolusu belgeyi Beşiktaş’taki İstanbul Adliyesi’ne teslim etmesiyle özel

yetkili savcılığın başlattığı soruşturmada sonra, Şubat ayının sonlarında aralarında emekli generaller ve muvazzaf subayların da bulunduğu 49 asker gözaltına aldı. İlerleyen günlerde gözaltına alınan asker sayısı daha da arttı ve aralarında İbrahim Fırtına, Özden Örnek, Dursun Çiçek gibi isimlerin olduğu pek çok komutan tutuklandı. “Balyoz Davaları” olarak adlandırılan yargılama sürecinde sanıklara Türkiye Cumhuriyeti hükümetini devirmek amacıyla hazırlandığı iddia edilen “Balyoz darbe planı”nı hazırladıkları suçlaması yöneltildi, daha sonra da dava “Ergenekon Davası” olarak sürdürüldü.

MAYIS

- ▶ 2009 yılında TBMM’de kabul edilen yasa değişikliği ile “Emek ve Dayanışma Günü” adıyla resmi tatil statüsüne alınan 1 Mayıs İşçi Bayramı, 32 yıl aradan sonra yeniden Taksim Meydanı’nda geniş bir katılımı kutlandı.
- ▶ CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, ortaya çıkan kaset skandalı ile genel başkanlık görevinden istifa etti. Yerine TBMM Grup Başkanvekili Kemal Kılıçdaroğlu aday gösterildi ve Kılıçdaroğlu CHP’nin yeni genel başkanı oldu.
- ▶ Zonguldak’ta maden ocağında meydana gelen grizu patlamasında 30 işçi ölmüştü. Patlamanın ardından Çalışma Bakanlığı İş Teftiş Kurulunun hazırladığı raporda taşeron şirketin yüzde 70, Türkiye Kömür İşletmelerinin yüzde 30 kusurlu bulunmuştu. Yaşanan patlama üzerine Başbakan Erdoğan’ın “Bu mesleğin kaderinde maalesef var. Bu mesleğe giren kardeşlerim de bu mesleğe girerken içerisinde bu tür şeylerin olacağını bilecek giriyorlar” sözleri uzun süre tartışıldı.
- ▶ Medyanın, kamuoyunun ve iç siyasetin gündemini uzun bir süre işgal edecek olan “Mavi Marmara Saldırısı” gerçekleştirildi. İsrail ordusu Gazze’ye insani yardım taşıyan İHH İnsanı Yardım Vakfı’nın gemisi Mavi Marmara’ya uluslararası sularda saldırdı ve 9 kişi hayatını kaybetti.

AĞUSTOS

- ▶ Eskişehir Emniyet Müdürü Hanefi Avcı’nın Gülen Cemaati’nin devlet içindeki örgütlenmesini konu alan Haliç’te Yaşayan Simonlar adlı kitabı siyasette büyük yankı uyandırdı. Avcı “Devrimci Karargâh Davası” kapsamında Eylül ayında tutuklanırken, 2014 yılında Anayasa Mahkemesi’nin hak ihlali tespit etmesiyle tahliye edildi.

EYLÜL

- ▶ Türkiye, TBMM’de kabul edilen Anayasa Değişikliği Kanunu’nu oylamak üzere 12 Eylül günü referanduma gitti. Referandumdan çıkan sonuç yüzde 57,88 oranında Evet oyuyla Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi yönündeydi. Buna göre Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun yapısında bir değişikliğe gidilirken, YAŞ kararlarının yargıya taşınmasının yolu açılıyor, aynı zamanda askeri yargının da fonksiyonu düşürülüyordu. Referandum döneminde çok tartışılan konuların başında ise değişiklik

için “Yetmez ama Evet” diyenler oldu. Kendini liberal olarak tanımlayıp, hükümetin genel politikalarındaki görüşlerine katılmayan birçok isim bu çerçevede Anayasa değişikliğine destek verdi.

- Türkiye gündemini en çok meşgul eden bir skandal Kamu Personel Seçme Sınavı'nda cevapların çalınması oldu. Sınav cevaplarının Gülen Cemaati mensuplarına sızdırıldığı iddia edildi. Sınava giren adaylardan büyük tepki toplayan olay, bakanlıkların çeşitli açıklamaları ile sıkça tartışıldı. Skandalın ardından iptal edilen sınavın tekrarlanması ve sınavlarda uygulanmak üzere yeni güvenlik önlemlerinin alınması kararlaştırıldı. Ortaya çıkan kopya skandalı nedeniyle ÖSYM Başkanı Ünal Yarımağan istifa etti. İlerleyen yıllarda 2010 yılında yapılan ALES, TUS ve LYS gibi sınavlarda da kopya çekilmesi ve cevapların çalınması gibi usulsüzlüklerin yapıldığı iddialarıyla ilgili soruşturma başlatıldı.
- YÖK'ün getirdiği yeni uygulamayla başörtüsü üniversitelerde serbest hale geldi.
- HSYK'nın 7 üyesi yürütmenin yargıya olan baskısını gerekçe göstererek toplu olarak istifa etti. Başbakan Erdoğan istifalar hakkında “Bunun adı aslında dört dörtlük bir şovdur.” ifadesini kullanarak yargının siyasallaştığı yönündeki kaygıları eleştirdi. Eylül ayında gerçekleştirilen referandum ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı değiştirilmiş ve yargının bağımsızlığı ile kuvvetler ayrılığı ilkesinin zedelendiği öne sürülmüştü.

ARALIK

- Başbakan Erdoğan'ın Dolmabahçe'de yer alan Başbakanlık Çalışma Ofisi'nde rektörlerle gerçekleştirdiği toplantı sırasında öğrenciler Erdoğan'ı protesto etti. Polisin yoğun bir şekilde biber gazı kullanarak engellemeye çalıştığı protesto sırasında, 13 öğrenci gözaltına alındı. Birkaç gün sonra ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bir konuşma yapmak üzere gelen TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Burhan Kuzu'ya öğrenciler toplu bir şekilde yumurta atarak eylem yaptı. Burhan Kuzu hem kendisini protesto eden öğrencileri hem de Fakülte Dekanı'nı sert sözlerle eleştirdi ve dekanı istifaya çağırdı.

2011

OCAK

- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kars Cumhuriyet Meydanı'nda düzenlenen açılış töreninde, kentteki “İnsanlık Anıtı”nı, “Burada Hasan Hara-kani Hazretlerinin hemen yanı başında bir ucube oraya koymuşlar, bir garip şey dikmişler.” sözleriyle hedef aldı. Erdoğan'ın bu açıklaması tepki çekerken, birçok insan Anıt'a giderek yıkılmaması için direnç gösterdi. Ancak Nisan ayında İnsanlık Anıtı kepçelerle parçalanarak yıkıldı.

ŞUBAT

- Ergenekon davaları kapsamında Oda TV'ye yönelik operasyon gerçekleştirildi. Gazeteciler Soner Yalçın, Barış Pehlivan, Barış Terkoğlu ve Ayhan Bozkurt'un evleri, Savcı Zekeriya Öz'ün talimatıyla sabahın erken saatlerinde basıldı. Oda TV Haber Merkezi arandı. 4 isim de gözaltına alındı. Mart ayında ise Ahmet Şık ile gazeteci Nedim Şener gözaltına alındı. Tutuklanan gazeteci Ahmet Şık'ın "İmamın Ordusu" kitabının dijital kayıtlarına, İthaki Yayınevi ve Radikal Gazetesine yapılan polis operasyonu el konuldu ve kopyaları silindi. "Devrimci Karargâh" soruşturmasında tutuklu bulunan Emniyet Müdürü Hanefi Avcı, "Oda TV Soruşturması" kapsamında da tutuklandı. 2015 yılında Savcı Zekeriya Öz'ün yurtdışına kaçmasıyla davada "FETÖ/PDY" ilişkisi araştırılmaya başlandı. 2017 yılında davanın sanıkları beraat etti.

NİSAN

- Nisan ayında gerçekleştirilen Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS)'nda kişiye özel basılan kitapçıklarda yer alan soruların basit bir algoritmayla çözülebilecek bir şifreyle oluşturulduğuna dair iddia uzun süre gündemde kaldı. ÖSYM Başkanı Ali Demir iddialara karşı çıkarken, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve hükümet yetkilileri de Demir'in açıklamalarını tatmin edici bulduklarını belirtti. Ancak tartışmaların giderek alevlenmesi ve sınavla ilgili kitapçık sayfalarının eksik basılması gibi farklı skandalların da gündeme gelmesiyle birçok ilde öğrenciler protesto eylemi başlattı. Sınavın iptaliyle ilgili Danıştay'a dava açılmış olsa da tüm girişimler sonuçsuz kaldı. CHP ÖSYM Yasası'nın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvururken, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, skandalla ilgili olarak "Esasen bunun adı ve tanımı bellidir; o da AKP markalı sınav yolsuzludur" ifadesini kullandı. Başbakan Erdoğan ise yaptığı açıklamada Ali Demir'in yaptığı açıklamayı tatmin edici bulunduğunu ve şifre iddiasını gündeme getirenlerle ilgili "provokatif eylemleri hiçbir zaman bu YGS imtihanını da bence olumsuz yönde etkilememelidir" dedi.

MAYIS

- Başbakan Erdoğan'ın Artvin Hopa'daki mitinginin ardından çıkan olaylarda, Ak Parti konvoyundaki araçlar taşlandı. Polisin yoğun biber gazı sıkıdığı protestoculardan emekli öğretmen Metin Lokumcu hayatını kaybetti, bir polis yaralandı. Ankara'daki Hopa protestolarıyla ilgili 22'si tutuklu 28 kişinin yargılandığı davada, tutuklu sanıkların tümünün tahliyesine karar verildi.

HAZİRAN

- Ankara Cumhuriyet Başsavcılığınca 12 Eylül 1980 darbesiyle ilgili soruşturma kapsamında dönemin Genelkurmay Başkanı, eski Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ifadesi alındı. Evren'in avukatı Ömer Nihat Özgün,

2,5 saat süren sorguda 12 Eylül ve öncesine ilişkin Evren'e 12 soru yönelildiğini belirterek, darbeye ilişkin "Bunu ifadesinde çok açık yüreklilikle, 'o günkü ülkenin şartları, anayasal kurumların işlememiş olması nedeniyle İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesindeki yetkiye dayanarak ülke yönetimine el koyduklarını' söyledi" dedi.

- 12 Haziran günü yapılan Milletvekili Genel Seçimi'nde Ak Parti yüzde 49,83 oy oranı ile tek başına hükümet kurma hakkını elde etti. CHP ve MHP'nin yanı sıra BDP'nin desteklediği "Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku" adı altında bağımsız milletvekilleri de TBMM'ye girmeye hak kazandı. Ancak seçimlerden kısa bir süre sonra TBMM'de "yemin krizi" çıktı. İkinci Ergenekon Davası kapsamında tutuklanan ancak CHP'den milletvekili seçilen gazeteci Mustafa Balbay ile Başkent Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Haberal ile Balyoz davasında yargılanan ve MHP'den milletvekili seçilen Engin Alan'ın tahliye edilmemeleri, BDP'nin milletvekili arasında da KCK davasında tutuklanan Hatip Dicle'nin milletvekilliğinin düşürülmesiyle CHP ve BDP milletvekilleri Meclis'in ilk oturumunda yemin etmedi. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, CHP'nin TBMM'de yemin etmeme gerekçelerini ve "seçilmiş milletvekillerine yönelik hukuk dışı hak gasbını" anlatmak için BM, AB, AGİT, OECD, Avrupa Konseyi, İslam Konseyi, AP, Uluslararası Af Örgütü, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü başkan ve yöneticileriyle, Türkiye'deki büyükelçiler ve yabancı gazetecilere "Neden Yemin Etmedik" başlıklı bir mektup gönderdi. Ancak Temmuz ayının başında Ak Parti ve CHP arasında krizin çözümü için yapılan görüşmeler sonucunda CHP milletvekilleri yemin etti. Ardından 1 Ekim tarihinde BDP milletvekilleri de yemin etti.

TEMMUZ

- Başbakan Erdoğan, 61. Hükümetin Başbakanı olarak ilk yurtdışı gezisini gerçekleştireceği KKTC'ye hareketinden önce soruları yanıtlarken, Güney Kıbrıs'a AB dönem başkanlığı verilmesi halinde, "Biz kesinlikle kendilerini tanımıyoruz ve Güney Kıbrıs'la böyle bir masaya oturma, görüşme, böyle bir şeyi asla yapmayız" dedi. Katıldığı Kıbrıs Barış Harekati'nin 37. yıldönümü nedeniyle düzenlenen Barış ve Özgürlük Bayramı kutlamalarında da "Kıbrıs sorunu çözülmeden Rum tarafının 2012'de AB dönem başkanlığını üstlenmesi halinde, açık net söylüyorum Türkiye'nin AB ile ilişkileri tamamen donacaktır" dedi.
- İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talimatıyla Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü'ne bağlı ekiplerin yapmış olduğu 8 aylık teknik ve fiziki takip inceleme neticesinde 3 Temmuz'da Türkiye'nin 15 şehrinde eşzamanlı olarak gerçekleştirdiği operasyonla birçok aktif yönetici ile futbolcunun gözaltına alınması ile "Şike Davası" başladı. Özel Yetkili Cumhuriyet Savcısı Zekeriya Öz tarafından başlatılan ve kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul eden dava kapsamında "müsabaka sonuçlarını etkilemek", "şike ve teşvik primi", "örgüt kurmak" gibi suçlamalarla başta Fenerbahçe Spor Kulübü Başkanı Aziz Yıldırım olmak üzere birçok spor kulübü yöneticisine hapis cezaları verildi. Ancak 2015 yılında yargılanan tüm sanıkların beraatine ve kapatılmış olan Özel Yetkili İstanbul 16. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından cezalandırılmış sanıkların ceza hükümlerinin bozulmasına karar verildi.

AĞUSTOS

- Yüksek Askeri Şura (YAŞ) öncesi Türkiye tarihinde bir ilk yaşandı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Işık Koşaner, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Erdal Ceylanoğlu, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Eşref Uğur Yiğit ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hasan Aksay YAŞ öncesi emekliliklerini istedi. Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Necdet Özel, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanvekilliği'ne getirildi.
- Bir süredir "Alevi Açılımı" adıyla yapılan çalışmalar kapsamında alınan kararlar doğrultusunda Alevilik, din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitaplarında yer aldı. 2011-2012 eğitim öğretim yılından itibaren ilköğretim 4. sınıftan lise son sınıfa kadar ders kapsamında Alevilik konusunun işlenmesi kararlaştırıldı.

EKİM

- Genelkurmay Başkanlığı, Hakkari'de 24 askerin şehit olduğu terör saldırılarının ardından yurt içinde ve Irak'ın kuzeyinde 5 ayrı bölgede toplam 22 taburla hava destekli kara harekatı başlatıldığını bildirdi. TBMM'de Ak Parti, CHP, MHP ve BDP grupları terör saldırısını lanetleyen bildirimlerini paylaştı ve partilerin terör konusunda verdiği genel görüşme önergelerinin ön görüşmeleri için TBMM Genel Kurulu kapalı oturum yaptı. RTÜK, terör saldırıları nedeniyle tüm yayın kuruluşlarına duyarlılık çağrısı yaparken, Başbakan Erdoğan da yayın kuruluşları sahipleri ve genel yayın yönetmenleri ile bir araya geldi. AA, AHT, ANKA, CİHAN ve İHA, terör ve şiddet olaylarına ilişkin haberlerde ortak yayın ilkeleri belirledi.

KASIM

- İçişleri Bakanlığı tarafından görevinden uzaklaştırılan Adana Büyükşehir Belediyesi Başkanı Aytaç Durak ve 29 kişi hakkında, "çıkar amaçlı örgüt yöneticisi ve üyesi olmak" suçlamasıyla dava açıldı, Adana 10. Asliye Ceza Mahkemesi, görevinden uzaklaştırılan Adana Büyükşehir Belediyesi Başkanı Aytaç Durak ile 5 ASKİ çalışanını "görevi kötüye kullanma" suçundan 5'er ay hapis cezasına çarptırdı. Hükmün açıklanması geri bırakıldı.
- Başbakan Erdoğan, ABD'nin ünlü dergisi Time'ın 28 Kasım tarihli Avrupa, Asya ve Güney Pasifik baskılarında, "Erdoğan'ın Yolu" başlığıyla kapak oldu. Bobby Ghosh imzalı "Erdoğan'ın yolu" başlıklı kapak haberde, "Türkiye'nin İslamcı kökenli lideri, demokratik, laik ve Batı yanlısı ülkesini küresel bir güç merkezi yapmayı başardı" denildi.
- Bedelli askerlik kabul edildi. TBMM Genel Kurulunda, bedelli ve dövizle askerlikle ilgili düzenlemeleri içeren, Askerlik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı kabul edilerek yasalaştı. Yasa değişikliği ile 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla 30 yaşından gün alanlar, 30 bin TL karşılığında bedelli askerliğe hak kazanması ve 21 gün temel askerlik hizmetinden muaf tutulması sağlandı.

2012

OCAK

- Eski Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, hakkında başlatılan soruşturma kapsamında tutuklandı. Başbuğ, adliyeden çıkarılırken, “Türkiye Cumhuriyeti’nin 26. Genelkurmay Başkanı, terör örgütü kurmaktan ve yönetmekten tutuklandı. Takdir yüce Türk milletininindir” dedi. Başbuğ, Silivri cezaevine konuldu.
- İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi, Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in öldürülmesine ilişkin davada, tutuklu sanık Yasin Hayal’e “Hrant Dink’i tasarlayarak öldürmeye azmettirmek” suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verdi.

ŞUBAT

- CHP, tarihinde ilk kez iki gün arka arkaya kurultay yaptı. Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu’nun çağrısıyla toplanan 16. Olağanüstü Kurultay’da tüzük değişikliği kabul edildi. Ertesi gün ise delegelerin 362’sinin verdiği imzayla toplanan 17. Olağanüstü Kurultay’da ise tüzük değişikliği istemleri delegelerin oylarıyla reddedildi. 17. Kurultay, 2 saat sürerek, CHP tarihindeki en kısa kurultay oldu.

MART

- Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi, Sivas’ta 2 Temmuz 1993’te Madımak Oteli’nin yakılması ve 37 kişinin ölümüne ilişkin ana davadan dosyaları ayrılan 7 sanık hakkındaki davanın, 2 sanık yönünden ölmeleri, 5 sanık yönünden ise zaman aşımı nedeniyle düşürülmesine karar verdi. Kararın ardından, adliye önünde çıkan olaylara polis biber gazı ve tazyikli su kullanarak müdahale etti.
- İstanbul 16. Ağır Ceza Mahkemesi, Oda TV davası kapsamında tutuklu yargılanan Nedim Şener, Ahmet Şık, Sait Çakır ve Coşkun Musluk’un tahliyesine karar verdi.
- Diyarbakır’da aralarında BDP milletvekillerinin de bulunduğu gruplar, Bağlar İlçesi’ndeki Nevruz alanına girdi. Güvenlik güçleri, biri polis 2 kişiyi yaralayan ve 10 aracı yakan gruba müdahale etti. İstanbul’daki izinsiz Nevruz kutlamaları sırasında çıkan olaylarda da bazı polisler ve göstericiler yaralandı.

NİSAN

- 12 Eylül askeri darbesine ilişkin, dönemin Genelkurmay Başkanı 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile emekli Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin

Şahinkaya'nın yargılanmasına Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlandı. Evren ve Şahinkaya, sağlık durumlarını gerekçe göstererek duruşmaya katılmadı. Mahkeme Evren ve Şahinkaya'ya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırdı. Kenan Evren 9 Mayıs 2015'te 97 yaşında hayatını kaybetti. Tahsin Şahinkaya ise 9 Temmuz 2015'te 90 yaşında hayatını kaybetti.

- Özel Yetkili Ankara Cumhuriyet Başsavcı Vekilliği'nin yürüttüğü "28 Şubat Soruşturması" kapsamında, dönemin Genelkurmay 2. Başkanı emekli Orgeneral Çevik Bir ile emekli Tuğgeneraller İdris Koralp ve Abdullah Kılıçarslan'ın da aralarında bulunduğu 29 kişi gözaltına alındı. Başsavcı vekilliği, soruşturmanın "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs" suçundan yürütüldüğünü açıkladı.

TEMMUZ

- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Diyarbakır Bağımsız Milletvekili Leyla Zana'yı kabul etti. Başbakanlık Resmi Konutu'ndaki görüşmeye Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay da katıldı. Erdoğan, görüşmeye ilişkin, "Gayet iyi geçti. Gayet verimli olduğuna inanıyorum" dedi. Zana, Erdoğan ile görüşmesine dair 1 Temmuz'da TBMM'de basın toplantısı düzenledi. Zana, "barışın gelmesine olumlu bir etki yapacağına inandığını" belirterek, görüşmede, Abdullah Öcalan'ın ev hapsine alınabileceğini, Oslo görüşmelerinin yeniden başlaması gerektiğini dile getirdiğini söyledi.
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Halkın Sesi Partisi (HAS Parti) Genel Başkanı Numan Kurtulmuş'u kabul etti. Görüşmenin ardından açıklama yapan Kurtulmuş, "Sayın Başbakan'ımızın, HAS Parti ile Ak Parti'nin bütünleşmesi konusundaki tekliflerini, davetini bugün aldık. Konuyla ilgili görüşlerimizi paylaştık" dedi. Ardından Eylül ayında HAS Parti'de yapılan kongre ile parti delegelerin oy çoğunluğu ile feshedildi ve HAS Partililerin büyük çoğunluğu, Ak Parti'ye katıldı. Ancak HAS Parti'nin kurucularından İstanbul İl Başkanı Mehmet Bekaroğlu, partisinin kapatılıp Ak Parti'ye katılması konusunda ikna olmadığını söyledi. Bekaroğlu 2014 yılında Kemal Kılıçdaroğlu'nun daveti üzerine CHP'ye katıldı ve Parti Meclisi'ne girmeye hak kazandı.

EYLÜL

- İç siyasetin ve kamuoyunun uzun tartışmaları sonucu kabul edilen "4+4+4 eğitim sistemi" uygulamaya kondu. Aynı zamanda zorunlu eğitim süresi 12 yıla çıkarıldı. Uygulamayla birlikte İmam-Hatip Liselerinin ortaokul kısımları da açılmış oldu.
- AK Parti 4. Olağan Büyük Kongresi Ankara Spor Salonu'nda toplandı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, tek aday olarak girdiği seçimde yeniden genel başkanlığa seçildi.
- Demokrat Parti Eski Genel Başkanı Süleyman Soylu, Soylu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın davetiyle 5 Eylül 2012'de Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Merkezi'nde düzenlenen genişletilmiş grup toplantısındaki törenle resmi olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ne katıldı.

EKİM

- Yoğun tartışmaların sonucunda kentsel dönüşüm, Başbakan Erdoğan'ın İstanbul Esenler Havaalanı mahallesinde katıldığı törenle başladı. Dönüşüm kapsamında Çekmeköy'deki Millî Savunma Bakanlığı'na ait Sarıgazi Askeri Lojmanlarında 10 bina dinamitle patlatılarak yıkıldı.
- Cumhuriyet'in 89. kuruluş yılı dolayısıyla CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve CHP'li milletvekillerinin de katıldığı, bazı sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler tarafından birinci meclis önünde düzenlenen Cumhuriyet Bayramı etkinliğine katılanların Anıtkabir'e yürümek istemesi nedeniyle polis katılımcılara, biber gazı, tazyikli su ve gaz bombasıyla müdahale etti.

KASIM

- 10. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları'na Başbakan Erdoğan da katıldı. Uluslararası Türkçe Derneği tarafından bu yıl "İnsanlık el ele, bayram o bayram olur" sloganıyla 135 ülkeden 1500 öğrencinin katılımıyla düzenlenen 10. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, Türk Telekom Arena'daki törenle sona erdi. Başbakan Erdoğan kapanış konuşmasında, ABD'de yaşayan Fethullah Gülen'i kastederek "Gurbette vatan hasreti çekenleri de aramızda görmek istiyoruz." dedi. Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü de Türkçe Olimpiyatları için hatıra gümüş para ve 1 TL'lik hatıra parası bastı.
- TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Başkanı Nimet Baş, hazırlanan komisyon raporunu Meclis Başkanı Cemil Çiçek'e sundu. CHP Grubu ise komisyon raporuna ek olarak kendi hazırladığı bir raporu takdim etti. Komisyon çalışmaları kapsamında, Süleyman Demirel'den Tansu Çiller'e, Bülent Ulusu'dan Hilmi Özkök'e, Taha Akyol'dan Mehmet Ali Birand'a kadar onlarca kişinin görüşüne başvurulmuştu.

2013

OCAK

- "Ana Dilde Savunma Hakkı" yasalaştı. TBMM'de kabul edilen yasa ile dava aşamasında sanıklar, "kendini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde" savunma yapabildiğinin önü açıldı. Ana dilde savunmanın tercüman ile yapılabileceği ve tercüman ücretinin de sanık tarafından karşılanması kararlaştırıldı.

MART

- Mart ayına damgasını vuran olay, kısa bir süre önce İmralı'da Abdullah Öcalan'ı ziyaret etmeye başlayan HDP heyetinin Diyarbakır'daki Nevruz

kutlamalarında Öcalan'ın mesajını okumaları oldu. Türkçe ve Kürtçe okunan metinde Öcalan, PKK'ya ülkeyi terk etmesine yönelik "çekilin" çağrısı yaptı.

NİSAN

- Demokratik Açılım ve Çözüm Süreci kapsamında "Akil İnsanlar Heyeti" oluşturuldu. Akademisyen, gazeteci ve sanatçılardan meydana gelen ve yedi bölge için dokuzar kişiden toplam 63 kişi "Akil İnsan" olarak belirlendi.

MAYIS

- 1 Mayıs'ta Taksim'de kutlama yapmak isteyen gruplar polis engeliyle karşılaştı. Bazı sendika ve sivil toplum örgütlerinin Taksim Meydanı'nda kutlama yapmasına, meydandaki inşaat çalışmaları gerekçe gösterilerek izin verilmedi. Taksim'e çıkmaya çalışan gruplara, polis tazyikli su ve biber gazıyla müdahale etti. Göstericiler polise taş ve şişe atarak karşılık verdi. 22 bin polisin görev yaptığı olaylarda, aralarında CHP İstanbul Milletvekili Gürsel Tekin ve bazı polislerin de bulunduğu çok sayıda kişi yaralandı, 72 kişi gözaltına alındı.
- Türkiye tarihinin en kanlı terör eylemlerinden biri gerçekleştirildi. Hatay Reyhanlı'da belediye önünde patlatılan bomba yüklü iki araç nedeniyle 52 kişi yaşamını yitirdi. Hükümet yetkilileri, olayın Suriye'nin istihbarat birimi olan Muhaberat tarafından gerçekleştirildiği öne sürdü. Aylar sonra yaptığı açıklamada ise saldırıyı IŞİD üstlendi. Olay Türkiye-Suriye ilişkilerinin gerilmesinin önemli dönüm noktalarından biri olup, Türkiye'nin Suriye'de süren çatışmalara dahil olmasının ilk sebeplerinden biri de oldu.

HAZİRAN

- Mayıs ayının sonlarında başlayan İstanbul Taksim'deki Gezi Parkı'ndaki ağaçların sökülmesine karşı çıkan protesto eylemleri Türkiye tarihinin en büyük toplumsal hareketlerinden birine dönüştü. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında Gezi Parkı'nın bulunduğu noktaya tarihi Topçu Kışlası'nı yeniden inşa etmeyi planlaması ve bunun için parkta bulunan ağaçların gece yarısı yerinden sökülmesi çeşitli kesimlerin tepkisini çekti ve eylemler hükümetin politikalarına karşı geniş çaplı bir protesto gösterisine dönüştü. Taksim Gezi Parkı'na gelen on binlerce eylemciye polis, orantısız bir güçle müdahale etti. Başbakan Erdoğan'ın Topçu Kışlası'nın kesinlikle inşa edileceğini, hatta Atatürk Kültür Merkezi'nin de yıkılacağını açıklaması üzerine eylemler daha da şiddetlendi. Yurt geneline yayılan protesto gösterilerinde 12 kişi hayatını kaybetti. İstanbul 6. İdare Mahkemesi, Taksim Gezi Parkı Koruma ve Güzelleştirme Derneğinin açtığı davada, belediyenin projesinin yürütmesini durdurduğunu açıkladı. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş da Gezi Parkı'nda AVM projesinden vazgeçildiğini ve buraya bir kent müzesi yapılmasının düşünüldüğünü açıkladı. Protes-

tolar devam ederken, Okmeydanı'nda evinden ekmek almaya çıkan 16 yaşındaki Berkin Elvan, gaz bombasının kafasına isabet etmesi sonucu ağır yaralandı. 269 gün kaldığı komanın ardından ise hayata gözlerini yumdu. Ak Parti'nin "Milli İdareye Saygı" mitinglerinin ikincisi İstanbul Kazlıçeşme Meydanı'nda geniş bir katılımı düzenlendi. Protestolar sosyal medyayı hareketlendirirken anaakım medyada yer bulmaması tartışmalara ve eleştirilere yol açtı. Diğer yandan, uluslararası medyanın Gezi Parkı protestolarını canlı yayınlamasını eleştiren Başbakan Erdoğan, "Uluslararası medya bunu da gizleyin olur mu?" dedi.

AĞUSTOS

- Yıllarca süren Ergenekon davasında karar açıklandı. Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral İlker Başbuğ müebbet hapis cezasına mahkûm edilirken, CHP Milletvekili Mustafa Ali Balbay toplam 34 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırıldı. CHP Milletvekili Mehmet Haberal ise cezası açıklandıktan sonra tahliye edildi. İlker Başbuğ, 2014 yılının Mart ayında gerçekleştirilen duruşmada tahliye edildi.

EYLÜL

- Alkollü içkilerin tanıtımı ve satışı ile ilgili TBMM'de bir düzenleme yapıldı. Buna göre alkollü içkilerin medyada ve diğer görünür mecralarda tanıtımı, reklam yapması yasaklandı. Ayrıca alkollü içki markalarının spor organizasyonlarına sponsorluğu da yasaklandı. Yapılan düzenlemeyle "alkollü içkilerin 22.00-06.00 saatleri arasında perakende satışının yapılamayacağı" da kararlaştırıldı.

EKİM

- Başbakan Erdoğan, Diyarbakır'a gitti. Başbakan Erdoğan'ın davetiyle Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ve Kürt sanatçı Şivan Perwer Habur Sınır Kapısı üzerinden Türkiye'ye giriş yaptı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesud Barzani ile bir araya geldi.

ARALIK

- 28 Şubat dönemine ilişkin 103 sanığın yargılandığı davanın Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki 48'inci duruşması yapıldı. Savunmasını yapan dönemin Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, "28 Şubat süreci, bazı çevrelerce söylendiği gibi bir darbe süreci asla değildir" dedi.
- İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yürütülen 3 ayrı soruşturmada, aralarında iş adamları, bürokrat ve memurların da bulunduğu çok sayıda kişiye yönelik "kara para aklama", "altın kaçakçılığı" ve "kamu görevlilerine rüşvet" iddiasıyla "17-25 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu" düzenlendi. Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler,

dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Kaan Çağlayan, dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Oğuz Bayraktar, iş adamı Ali Ağaoğlu, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan ve Rıza Sarraf gözüaltına alındı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan başlatılan soruşturmayı, hükümeti ve ekonomiyi zor duruma düşürmek amacıyla yapılan bir operasyon olarak nitelendirdi. İlerleyen aylarda bakanların çocukları ve iş adamları serbest bırakıldı ve Gülen Cemaati'nin tasfiyesine yönelik adımlar atılmaya başlandı.

- 17-25 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu sonrası Ak Parti ile Gülen Cemaati arasında yaşanan gerilimin sonucunda Gülen Cemaati'ne yakın isimlerden olan İstanbul Milletvekili Hakan Şükür istifa etti. Şükür'den Ertuğrul Günay, İdris Bal, Erdal Kalkan, İdris Naim Şahin ve Hami Yıldırım da Ak Parti'den istifa etti.

2014

OCAK

- Tüm senenin en çok konuşulan konularından biri olan "MİT Tırları Krizi" yaşandı. İçinde Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT) görevlilerinin de bulunduğu açıklanan üç tır, savcılık kararıyla "terör örgütlerine silah ve mühimmat taşındığı" iddiasıyla Adana'da durduruldu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, TIR'ların durdurulmasından "paralel yapı" olarak nitelediği Gülen Cemaati'ni sorumlu tuttu. Birkaç ay sonra gazeteci Erdem Gül ve Can Dündar'ın Cumhuriyet gazetesinde "İşte Erdoğan'ın yok dediği silahlar" başlığıyla verdiği haberde MİT'e ait tırlarla Suriye'deki gruplara silah ve cihatçı sevk edildiği iddia ediyor, kanıt olarak da savcılık dosyasından alındığını belirtilen görüntüler veriliyordu. Başbakan Erdoğan'ın "Bu casusluk faaliyetinin içine o gazete de girmiştir. Haberi yapan bedelini ağır ödeyecek" sözleriyle sert biçimde eleştirdiği Erdem Gül ve Can Dündar 2016 yılında tutuklanarak yargılanmalarına başlandı. "Gizli kalması gereken bilgileri" Dündar'a teslim ettiği iddia edilen CHP Milletvekili Enis Berberoğlu ise "siyasal veya askeri casusluk" ile "örgüt içindeki hiyerarşik yapıya dahil olmamakla birlikte, örgüte bilerek ve isteyerek yardım etmek" suçlamasıyla Haziran 2017'de tutuklandı.

MART

- İstanbul Okmeydanı'ndaki Gezi Parkı eylemleri sırasında evine ekme almaya giderken polisın attığı gaz kapsülüyle başından vurularak yaralanan ve 269 gündür yoğun bakımda tutulan Berkin Elvan, hayatını kaybetti. Cenazesine on binlerce kişi katıldı.
- Erdoğan'ın, "Twitter'ın kökünü kazıyacağız" açıklamasının ardından, Türkiye'de dünyanın en popüler sosyal paylaşım platformlarından biri olan Twitter'a erişim engellendi. Bu engelleme tartışılırken Telekomü-

nikasyon İletişim Başkanlığı (TİB), dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve MİT Müsteşarı Hakan Fidan'a ait olduğu öne sürülen tapenin yayınlandığı YouTube sitesine erişimi engelledi.

- 30 Mart günü yapılan Yerel Seçim'de Ak Parti Türkiye genelinde oyların yüzde 43,39'unu alarak İstanbul ve Ankara dahil birçok il ve ilçe merkezinde belediyenin yönetimini kazandı. Ancak seçime damgasını vuran olay Ankara'da Ak Parti'nin adayı Melih Gökçek ile CHP'nin adayı Mansur Yavaş arasındaki çekişmeli seçim yarıştı. Gökçek'in 31.732 oy farkıyla kazandığı Ankara seçimine CHP'nin yaptığı itirazlar kabul edilmedi. Oy sayımı devam ederken yaşanan elektrik kesintisi kamuoyunda tartışma konusu olunca, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, kesintinin trafoya giren kediden kaynaklandığını açıkladı.

MAYIS

- 13 Mayıs'ta Soma'da bir maden ocağında elektrik kaçağından dolayı çıkan yangında, 301 madenci göçük altında kalarak hayatını kaybetti. Cumhuriyet tarihinin en çok can kaybı yaşanan iş ve madencilik kazası olarak kayıtlara geçen Soma, iş güvenliği tartışmalarını beraberinde getirdi. Olayda "ihmal" olduğu, daha sonra TBMM Soma Araştırma Komisyonu'nun raporunda dile getirildi. Soma faciasında, ilçede zaman zaman protesto gösterilerinin de düzenlendiği oldu. Protestoların birinde kolluk kuvvetleri tarafından yakalanmış bir kazazede yakını protestocunun yere düştüğü anda Başbakanlık Özel Kalem Müdür Yardımcısı Yusuf Yerker tarafından tekmelenmesi büyük tepki çekti ve kamuoyunda uzun süre tartışıldı.

HAZİRAN

- Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğu'na baskını ardından aralarında Musul Başkonsolosu Öztürk Yılmaz'ın da olduğu 49 başkonsolosluk çalışanı Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütü tarafından rehin alındı. Rehineler 101 gün sonra serbest bırakıldı. Times'da yayınlanan bir haberde, "rehinelere karşılık İŞİD militanları takas olarak verildi" ifadesi geçti. Bir yalanlama gelmemekle birlikte Başbakan Erdoğan, "Velev ki bir takas yapıldı, ben vatandaşlarımın kurtarılmasına bakarım" dedi.

TEMMUZ

- Aralarında eski Terörle Mücadele Şube Müdürü Yurt Atayün ve eski İstanbul İstihbarat Şube Müdürü Ali Fuat Yılmaz'ın da bulunduğu 115 emniyet görevlisi operasyonla gözaltına alındı. Operasyon kamuoyunda "paralel yapı ile mücadele" olarak değerlendirildi.

AĞUSTOS

- 2007 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Referandumuyla Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesinin yasallaştırılmasının ardın-

dan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez Cumhurbaşkanı seçimi gerçekleştirildi. 10 Ağustos'ta yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde Başbakan Erdoğan ilk turda 12. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Üç adayın yarıştığı seçimlerde Erdoğan yüzde 51,79; Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin desteklediği Ekmeleddin İhsanoğlu yüzde 38,44, Halkların Demokratik Partisi Eş Başkanı Selahattin Demirtaş ise yüzde 9,76 oy aldı. Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında AKP'de yeni genel başkanın seçimi için olağanüstü kongreye gidildi. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, yeni Genel Başkan ve Başbakan oldu. Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle milletvekilliğinin ve Başbakanlık görevinin düşmesine rağmen, seçim sonucunun Resmi Gazete'de yayımlanmasının gecikmesi ve Erdoğan'ın görevi devralana kadar partisi ile ilişkisini kesmeyerek devir teslim töreninden önce Ak Parti Kurultayı'na katılması ise Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevine geçişinde usulsüzlük tartışmasını beraberinde getirdi.

EYLÜL

- IŞİD'in saldırdığı Suriye'nin kuzeyinde yer alan ve çoğunlukla Suriyeli Kürtlerin yaşadığı Kobani'den kaçan çoğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan yaklaşık 150 bin Suriyeli Kürt, Türkiye sınırına akın etti. 2012 yılında PKK'nın Suriye örgütlenmesi olan PYD tarafından özerkliği ilan edilen ve Türkiye sınırında yer alan Kobani'de yaşayan Kürtlerin kenti terk etmeye zorlanması ile IŞİD, kenti ele geçirerek bölgesel üstünlük kazanmış oluyordu.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nin 18. Olağanüstü Kurultayı'nda mevcut Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu ile Yalova Milletvekili Muharrem İnce Genel Başkanlık için yarıştı. Kılıçdaroğlu, CHP'nin yeniden genel başkanı seçildi.

EKİM

- HDP, Kobani'yle ilgili olarak Türkiye'den beklenen adımların gelmediğini belirterek 7 Ekim'de ülke çapında eylem çağrısı yaptı. Eylemlerde hem güvenlik güçleriyle göstericiler hem de bazı yerlerde göstericilerle onlara karşı çıkanlar arasında çatışmalar yaşandı. 50 kişi hayatını kaybetti.
- Karaman'ın Ermenek ilçesindeki maden ocağında su basması sonucu kaza meydana geldi. Ocakta mahsur kalan 18 işçinin cansız bedenine günler sonra ulaşıldı.
- Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'nde inşa edilen Cumhurbaşkanlığı Sarayı hizmete açıldı. Saray, maliyeti ve imar izni olmadığı, bu nedenle de "kaçak" olduğu iddiasıyla eleştirilere neden oldu.

ARALIK

- 14 Aralık'ta düzenlenen bir operasyonla Samanyolu Yayın Grubu Genel Müdürü Hidayet Karaca ve Zaman Gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem

Dumanlı'nın da aralarında olduğu 27 kişi gözaltına alındı. Karaca dahil dört kişi tutuklandı. ABD'de yaşayan Fethullah Gülen hakkında yakalama kararı çıkartıldı.

- Bir şirket tarafından termik santral yapılmak istenen Soma'nın Yırca köyünde binlerce zeytin ağacının sökülmesinin ardından yasal yollara başvuran köylüler davayı kazandı. Danıştay termik santralin yapımına "esastan iptal" kararı verdi.

2015

OCAK

- TBMM Genel Kurulu'nda 20 Ocak günü yapılan oylamada rüşvet ve yolsuzluk soruşturmasında adları geçen dört eski bakan Muammer Güler, Zafer Çağlayan, Egemen Bağış ve Erdoğan Bayraktar için Yüce Divan'da yargılama kararı çıkmadı. Ancak yapılan 4 oylamada da Ak Parti'nin fire verdiği görüldü. En yüksek fire ise Egemen Bağış için yapılan oylamada oldu. Ak Parti 43 milletvekilinin Bağış'ın yargılanması yönünde oy verdiğini söylerken, muhalefetin yaptığı hesaba göre Ak Parti'nin verdiği fire 50 idi.

ŞUBAT

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Bankacılık Kanunu kapsamındaki "kurumun etkin denetimini engellemeyecek şeffaf ve açık bir ortaklık yapısı ve organizasyon şemasına sahip olması" şartını ihlal etmesini gerekçe göstererek Bank Asya'nın hisselerini Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devretti.
- Mersin'de Türkiye'nin uzun süre konuştuğu vahşi bir cinayet meydana geldi. Evine gitmek üzere minibüse binen ve tecavüze girişimine direnen Özgecan Aslan vahşi bir şekilde katledildi. Olayın ardından kadına yönelik şiddet konusunda yasal değişikliklerin yapılması gerektiği yönündeki taleplerin de dillendirilmesini içeren çok sayıda protesto gösterisi yapıldı. Cinayet davasında yargılanan 3 sanığa da indirim uygulamadan ağırlaştırılmış müebbet cezası verildi. İlerleyen aylarda ise Özgecan Aslan'ın katili ve suç ortağı babası kaldıkları cezaevinde silahlı saldırıya uğradı. Suç ortağı baba ağır yaralanırken, katil Ahmet Suphi Altındöken saldırı sonrası kaldırıldığı hastanede öldü.
- 28 Şubat günü Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ve İçişleri Bakanı Efkân Âlâ ile İmralı-Kandil arasında görüşmeleri yürüten HDP heyeti İstanbul Dolmabahçe'deki Başbakanlık çalışma ofisinde bir araya geldi. "Dolmabahçe Mutabakatı" olarak adlandırılan ortak açıklamada HDP heyeti adına konuşan Sırrı Süreyya Önder, Abdullah Öcalan'ın, PKK'ya bahar aylarında olağanüstü kongre çağrısı yaptığını duyurdu ve "Öcalan bu kongrede silahlı mücadele yerine demokratik siyasetin yer alması gerektiğini söylüyor" dedi.

MART

- Kamuoyunda “İç Güvenlik Kanunu” olarak bilinen “Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” TBMM’de muhalefetin tüm protestolarına ve itirazlarına rağmen kabul edildi. Değişiklikle polise yargı kararı olmadan 48 saate kadar gözaltı ve telefon dinleme hakkı gibi geniş yetkiler tanındı.
- Ayın son gününde İstanbul Çağlayan Adliyesi’nde yaşanan rehine krizi ve ardından gelen cinayet tüm Türkiye’yi sarstı. Berkin Elvan soruşturmasını yürüten Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz, İstanbul Çağlayan Adliyesi’ne avukat kimliği ile aranmadan giren iki DHKP-C militanı tarafından odasında rehin alındı. Her ne kadar Berkin Elvan’ın babası Sami Elvan tarafından “Oğlum öldü ama başka biri ölmesin. Savcıyı serbest bırakın” çağrısı yapılmış olsa da 8 saat süren krizin ardından Savcı Kiraz öldürüldü. Adliyeye yapılan operasyonda da iki saldırgan ölü ele geçirildi.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, mevcut yönetim şeklinin Türkiye’ye uymadığını, Türkiye’nin ihtiyacını karşılayacak olan sistemin “Başkanlık Sistemi” olduğunu belirterek “400 milletvekilini verin ve bu iş huzur içinde çözülsün” ifadesini kullanarak anayasa değişikliğinin doğrudan TBMM’de gerçekleşmesini sağlayacak sayıda milletvekilini karşılayan oy oranı seçmenden talep etti.

MAYIS

- Mayıs ayı boyunca HDP’nin birçok il, ilçe başkanlığı ile seçim stantlarına yönelik saldırılar gerçekleştirildi. 18 Mayıs günü ise HDP’nin Adana ve Mersin il ve ilçe başkanlıklarının buldukları binalarda, eşzamanlı iki bombalı saldırının gerçekleştirildi.

HAZİRAN

- 7 Haziran günü yapılacak Genel Milletvekili Seçiminin iki gün öncesinde, HDP’nin Diyarbakır mitinginde Eş Genel Başkan Selahattin Demirtaş kürsüye çıkmadan hemen önce art arda iki patlama meydana geldi. Patlamalarda resmî açıklamaya göre 2 kişi öldü, 100’den fazla kişi de yaralandı.
- 7 Haziran seçimlerinde Ak Parti ilk kez TBMM’deki çoğunluğunu kaybetti. HDP ise seçim barajını aşarak TBMM’ye 80 milletvekili ile girmeyi başardı. En yüksek oy artışı ise MHP’de oldu. MHP aldığı yüzde 16,45 oy oranı ile 80 milletvekili kazandı. Tek başına hükümet kurma olanağı bulamayan Ak Parti ile diğer partiler arasında yaz ayları boyunca koalisyon görüşmeleri gerçekleştirildi. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’ye “Birlikte hükümet kuralım, Başbakan sen ol” önerisiyle bir koalisyon hükümeti kurmayı teklif etti, ancak Bahçeli bu teklife “Hayır” dedi. Ardından Ak Parti, CHP ve MHP ile koalisyon görüşmelerini yapmaya başladı. Ancak her iki partiyle yürütülen görüşmeler de sonuçsuz kaldı. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, koalisyon için

“çözüm sürecinin sonlandırılması”, “Cumhurbaşkanının yetki sınırlarına çekilmesi” ve “yolsuzluk soruşturmasının yeniden açılması” gibi şartlar koşsa da yapılacak bir erken seçime de karşı olduğunu ifade etti. MHP ayrıca TBMM Başkanlık Seçimi için de diğer partilerle anlaşma yolunu kapattı ve İsmet Yılmaz ile Deniz Baykal'ın yarıştığı Başkanlık seçiminin son turunda tüm milletvekilleri geçersiz oy kullandı. Bunun üzerine çoğunluğu muhalefet olan Meclis'in Başkanlık koltuğuna Ak Partili İsmet Yılmaz oturdu. 45 günlük süre zarfında koalisyon turlarından bir sonuç çıkmaması üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan, Anayasa'nın 104'üncü ve 116'ıncı maddeleri uyarınca seçimlerin yenilenmesine karar verdi.

TEMMUZ

- Şanlıurfa'nın Suruç ilçesindeki bir kültür merkezinde çeşitli illerden Kobani'ye destek için giden Sosyalist Gençlik Dernekleri Federasyonu üyesi gençlerin basın açıklaması yaptıkları sırada intihar saldırısı düzenlendi. Saldırıda 32 kişi öldü, çok sayıda kişi de yaralandı. Saldırığı gerçekleştiren intihar bombacısının 20 yaşındaki Şeyh Abdurrahman Alagöz isimli genç olduğu belirlendi. Suruç saldırısından iki gün sonra Şanlıurfa Ceylanpınar'da 2 polis evlerinde başlarından vurulmuş halde bulundu. Polislerin öldürülmesini PKK'nın askeri kanadı olan HPG (Hêzên Parastina Gel/Halk Savunma Güçleri) yaptığı bir açıklamayla üstlenirken, eylemin Suruç saldırısına misilleme olarak gerçekleştirildiğini açıkladı.

AĞUSTOS

- Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın erken seçim kararının ardından seçim hükümetini kurma görevini alan Başbakan Davutoğlu, 11 milletvekiline bakanlık teklifini ileten mektubunu gönderdi. MHP'li Tuğrul Türkeş, partinin genel eğilimin aksine Davutoğlu'nun bakanlık teklifini kabul etti. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Türkeş'in bu kararına çok sert tepki gösterirken, Türkeş partisinde kesin ihraç talebiyle disipline sevk edildi ve daha sonra Ak Parti'den milletvekili adayı olup, Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlığında kurulan 64. Hükümet'te Başbakan Yardımcısı olarak görev aldı.
- “Dolmabahçe Mutabakatı” olarak bilinen Hükümet ile HDP heyetinin, PKK'nın silah bırakması çağrısını içeren çözüm süreci bildirgesi için Mart ayında yaptığı bir açıklamada “Ne mutabakatı? Böyle bir mutabakat yok” şeklindeki eleştirisini yönelten Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ağustos ayına gelindiğinde “Çözüm süreci şu aşamada buzdolabına konulmuştur” dedi.

EYLÜL

- Siirt'in Şirvan ile Pervari ilçeleri arasındaki karayolunda devriye görevini yürüten askeri aracın geçişi esnasında, PKK'lı teröristlerin yola döşediği uzaktan kumandalı bomba patlatıldı. Saldırıda zırhlı araçta bulunan sekiz asker şehit olduğu Ağustos ayındaki saldırıdan sonra bu kez Hakkari'nin Dağlica bölgesinde yaşanan saldırıda 16 asker şehit oldu, 6 asker yaralandı. Bundan iki gün sonra ise Iğdır'da gerçekleştirilen saldırıda 13 polis şehit oldu. Yaşanan olayların ardından birçok ilde teröre tepki yü-

rüyüşleri düzenlenirken, HDP binalarına yönelik saldırılarda bulunuldu. Birçok HDP il binası ateşe verilip, yağmalanırken, Kırşehir’de Gül Kitabevi “terörü protesto” etmek isteyen kalabalık tarafından ateşe verildi. 7 Haziran ile 1 Kasım arasında geçen dönemde toplam 167 kişi yaşanan terör saldırılarında şehit oldu.

EKİM

- Ankara’da 10 Ekim’de yapılan “Emek, Barış, Demokrasi” mitingi, ülke tarihinin en kanlı terör eylemi olarak kayıtlara geçti. Tren Garı önünde toplanan göstericilerin arasında patlayan iki bomba 103 kişinin hayatını kaybetmesine yüzlerce kişinin de yaralanmasına neden oldu. Başbakanlık saldırıya ilişkin yayın yasağı getirirken, 3 günlük ulusal yas ilan edildi. İçişleri Bakanı Selami Altınok, bir güvenlik zafiyetinin olmadığını açıklarken, katliamı gerçekleştiren canlı bombalardan birinin Suruç bombacısının kardeşi Yunus Emre Alagöz olduğu ortaya çıktı.
- Türkiye 1 Kasım günü yapılacak olan yeni bir seçime giderken, Başbakan Davutoğlu’nun Van mitinginde yaptığı açıklamalar gündeme damgasını vurdu ve uzun süre konuşuldu. 20 Ekim’de mitingde Davutoğlu “Ak Parti iktidardan indirilirse ya bu terör çeteleri dolaşacak ya da eskiden olduğu gibi ‘Beyaz Toroslar’ dolaşacak. Biz bu memleketi terör çetelerine, faili meçhullere bir daha bırakmayacağız” dedi.

KASIM

- 1 Kasım günü yapılan genel seçimden Ak Parti, yüzde 49,48 oy oranı ile bu sefer tek başına hükümet kurabilmeyi garantileyen bir zaferle çıktı. CHP’nin oy oranında bir değişiklik olmazken, MHP’nin oy oranı bir önceki seçime göre ciddi bir azalma gösterdi. HDP ise bu sefer seçim barajını kılpayı aştı.
- Suriye’nin Bayırbucak bölgesinde, Türkiye sınırı yakınında bir savaş uçağı, Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle angajman kuralları çerçevesinde vurularak düşürüldü. Askeri yetkililer uçağın milliyetinin bilinmediğini ve 5 dakika içerisinde 10 kez ikaz edildiğini, ardından müdahalede bulunduğunu açıkladı. Düşürülen uçağın Rus uçağı olduğunun anlaşılması ve Putin’in “Sırtımızdan bıçaklandık, sonuçları çok ciddi olacak” dediği olaydan sonra Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir diplomatik kriz dönemi başladı. Rusya Başbakanı Dmitriy Medvedev, Devlet Başkanı Putin’in talimatı doğrultusunda hazırlanan ve ‘Rusya’nın ulusal güvenliğinin sağlanması ve suç eylemlerinden korunması çerçevesinde, Türkiye’ye özel ekonomik tedbirler uygulanmasını öngören kararnameyi’ imzaladı. Buna göre Rusya, Türkiye’den et ve tarım ürünlerinin ithalatını durdurdu. Ayrıca yaşanan kriz sonrasında Rusya, Türkiye’nin IŞİD’le petrol ticareti yaptığı yönündeki iddialarını yeniledi.
- Tahir Elçi ve Diyarbakır Barosu üyeleri Sur ilçesinde basın açıklaması yaptıkları sırada çıkan çatışmanın ortasında kaldı. Elçi açıklamasında “Silah, çatışma, operasyon istemiyoruz” dedikten kısa süre sonra silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. Ayrıca saldırıda iki polis de şehit oldu. Elçi cinayetinin faileri ise ortaya çıkarılmadı.

2016

OCAK

- ▶ 12 Ocak günü Sultanahmet Meydanı'nda bir intihar saldırısı gerçekleştirildi. Suriye kökenli bir IŞİD militanının gerçekleştirdiği anlaşılan saldırıda, 8'i Alman vatandaşı 13 kişi yaşamını yitirdi.
- ▶ Barış İçin Akademisyenler İnisiyatifi adı altında bir araya gelen 1128 akademisyen "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı bir bildiri yayınladı. Bildiride PKK ile mücadele kapsamında Doğu ve Güneydoğu illerinde yaşanan sokağa çıkma yasakları ve artan şiddet eleştiriliyor ve sokağa çıkma yasaklarının sonlandırılarak "Müzakere koşullarının hazırlanması" ve "kalıcı bir barış için çözüm yollarının kurulması" talep ediliyordu. Başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere hükümet yetkililerinin oldukça tepkisini çeken bildirinin imzacısı akademisyenlerin büyük çoğunluğu, 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe girişiminin ardından ilan edilen Olağanüstü Hal kapsamında üniversitelerden uzaklaştırılarak, kamu görevinden ihraç edildi. Birçok akademisyenin yargılanması halen sürüyor.

ŞUBAT

- ▶ 17 Şubat günü Ankara'da İnönü Bulvarı'nı Dikmen Caddesi'ne bağlayan Merasim Sokak'ta askeri servis araçlarının geçişi sırasında düzenlenen bombalı saldırıda 29 kişi hayatını kaybetti, 60'tan fazla kişi de yaralandı. Saldırıyı TAK isimli terör örgütü üstlendi.

MART

- ▶ Başkent Ankara bir terör saldırısıyla daha vuruldu. Kızılay'da bomba yüklü araçla düzenlenen saldırıda 2'si saldırgan 38 kişi hayatını kaybetti. Saldırı, Ekim 2015'teki ve Şubat 2016'daki patlamalar ile birlikte beş ay içinde Türkiye'nin başkentinde gerçekleşen üçüncü bombalı saldırı oldu. TAK örgütü saldırıyı üstlendiğini duyururken, İçişleri Bakanlığı saldırıyı PKK'lı Seher Çağla Demir'in gerçekleştirdiğini açıkladı.
- ▶ 12 Ocak Sultanahmet Saldırısı'ndan sonra 19 Mart günü IŞİD İstanbul'u tekrar hedef aldı. İstiklal Caddesi'nde, IŞİD militanı Mehmet Öztürk'ün üzerindeki bombayı patlatması sonucu 3'ü İsrail, 1'i İran vatandaşı olmak üzere 4 kişi hayatını kaybetti, 36 kişi de yaralandı.

NİSAN

- ▶ İş adamı Reza Zarrab'ın ABD'de tutuklanması iç siyasetin en çok konuşulan konularının başında geldi. 17-25 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonları'nda adı kilit isim olarak geçen Zarrab'a "dolandırıcılık, kara para

aklama ve İran'a yönelik yaptırımlarını delmek" suçlamaları yöneltildi ve yargılanmasına başlandı.

MAYIS

- "Pelikan Dosyası" adıyla 1 Mayıs akşamı çıkan bir blogda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Ahmet Davutoğlu arasında yaşanan anlaşmazlıklara dair iddialar içeren yazı sosyal medyada gündem oldu. Ardından 4 Mayıs'ta gerçekleştirilen Başbakan Davutoğlu ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Beştepe'de yer alan Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda 1 saat 40 dakika süren görüşmesinde, Ak Parti kongresinin Mayıs sonu veya Haziran başında olağanüstü toplanması kararlaştırıldı ve Başbakan Davutoğlu istifasını açıkladı. Yerine ise Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım getirildi ve 65. Hükümet kuruldu.
- Gazeteci Can Dündar'a MİT TIR'larıyla ilgili davaya ara verildiği sırada silahlı saldırı düzenlendi. Çağlayan'daki İstanbul Adliyesi önündeki saldırıda Dündar yaralanmazken, muhabir Yağız Şenkal bacağından yaralandı. İki el ateş etmesinin ardından polise teslim olan Murat Şahin, emniyetteki ifadesinde saldırıyı tek başına gerçekleştirdiğini ileri sürmüştü, niyetinin öldürme değil korkutma olduğunu söylemiş ve daha sonra tahliye edilmişti. Saldırının ardından mahkeme Dündar'a "devletin gizli kalması gereken bilgilerini açıklamak" gerekçesiyle 5 yıl 10 ay, Erdem Gül'e de 5 yıl hapis cezası verdi.
- Haklarında fezleke hazırlanmış 27'si Ak Parti, 51'i CHP, 50'si HDP ve 9'u MHP milletvekili olmak üzere toplam 138 milletvekilinin dokunulmazlıklarının bir kereliğine kaldırılmasına ilişkin anayasa değişikliği teklifi TBMM Genel Kurulu'nda 376 oyla kabul edildi.

HAZİRAN

- İstanbul Vezneciler'de çevik kuvvet aracını hedef alan bombalı saldırıda 6 polis şehit oldu, 5 sivil hayatını kaybetti. Yetkililer saldırı ile ilgili PKK'ya işaret ederken PKK ile bağlantılı olduğu öne sürülen ve genellikle şehir merkezlerinde sivilleri hedef alan saldırılar gerçekleştiren TAK isimli örgüt saldırıyı üstlendiğini duyurdu.
- "Proje okullar" olarak bilinen köklü liselerin öğrencilerinin protesto gösterileri, uzun süre gündemde kaldı. Türkiye'nin en köklü liselerinden biri olan İstanbul Erkek Lisesi'nin 2016 yılı mezuniyet töreninde diplomasını almak için törene katılan öğrenciler, okul müdürünü konuşması sırasında arkalarını dönerek protesto etti. Ardından Galatasaray, Kabataş Erkek, Pertevniyal gibi köklü liselerin öğrencilerinden de protestolara destek geldi. Türkiye'nin farklı illerinden 80'i aşkın lise "proje okul" uygulamalarını eleştiren "Liselerde Gericiliğe Geçit Vermeyeceğiz" başlığıyla imzaya açtığı bildiri metninde imzacı sayısı 365'e ulaştı.
- 28 Haziran'da Atatürk Havalimanı'nın dış hatlar terminalinin giriş, çıkış ve otoparkında üç ayrı noktada intihar saldırısı gerçekleşti. Saldırı sonucu 45 kişi hayatını kaybederken 200'den fazla kişi de yaralandı. IŞİD'in gerçekleştirdiği saldırının ardından bir günlük ulusal yas ilan edildi.

TEMMUZ

- Türk Silahlı Kuvvetleri içinde bir grup asker, hükümeti devirmek amacıyla 15 Temmuz akşamında bir darbe girişiminde bulundu. İstanbul'da köprülerin kapatılması, Ankara'da da savaş jetlerinin alçak uçuşuyla ortaya çıkan darbe girişimi, 16 Temmuz gününün erken saatlerinde bastırıldı. Tatil için Marmaris'te bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan, CNN Türk televizyonuna Facetime üzerinden bağlanarak, halka darbe girişimine karşı sokağa çıkma çağrısı yaptı. Savaş uçaklarının TBMM'yi bombaladığı darbe girişimi sırasında 248 kişi yaşamını yitirdi ve 2.000'den fazla insan yaralandı. Darbe girişiminin ardından OHAL ilan edildi. Darbe girişimi sonrası Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısıyla "Demokrasi Nöbetleri" başlatıldı. Demokrasi Nöbetlerinin sonuncusu niteliğinde olan "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" ise Yenikapı'da Ak Parti, MHP ve CHP'nin katılımıyla gerçekleştirildi. Mitinge HDP davet edilmedi. Bu tarihten sonra Ak Parti ve MHP'nin iş birliği de "Yenikapı Ruhu" olarak adlandırıldı.

AĞUSTOS

- "Fırat Kalkanı Harekati" başladı. Türk ordusu ve desteklediği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), sınırın Suriye tarafından IŞİD'i uzaklaştırmak amacıyla 24 Ağustos'ta askeri bir operasyon başlattı. Yıl sonu itibarıyla, Cerablus-Azez arasındaki 90 kilometrelik bölge ile El Bab'a kadar güneye doğru 45 kilometrelik alan, IŞİD'in elinden alınmış oldu.
- CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun konvoyuna Artvin'in Ardanuç ilçesinden geçişi sırasında ateş açıldı. Konvoyu korumakla görevli öncü güvenlik aracındaki bir asker şehit oldu. Saldırıyı üstlenen PKK, hedeflerinde Kılıçdaroğlu'nun değil, güvenlik güçlerinin olduğunu açıkladı.

EYLÜL

- İçişleri Bakanlığı, 674 sayılı KHK kapsamında 2'si il, 28 belediyeye kayyum atadı. Görevden alınan belediyelerin başkanlarından 24'ü, PKK-KCK ile, 4'ü de FETÖ'yle ilişkilendirildi.

EKİM

- Cumhuriyet gazetesi yönetici ve yazarları hakkında "PKK/KCK ve FETÖ/PDY terör örgütlerine müzahir oldukları" iddiasıyla başlatılan soruşturma kapsamında 15 kişi gözaltına alındı. Aralarında Genel Yayın Yönetmeni Murat Sabuncu'nun da bulunduğu 9 kişi tutuklandı. Soruşturmayı yürüten savcının FETÖ davasında sanık olduğu ortaya çıkınca Adalet Bakanı Bozdağ, "O savcının bu soruşturmaya verilmesi büyük talihsizlik. Bizim savcılarını değiştirme yetkimiz yok" dedi.
- Dokunulmazlıkların kaldırılmasının ardından ifade vermeye gitmedikleri gerekçesiyle haklarında gözaltı kararı verilen ve aralarında Eş Başkanlar Demirtaş ile Yüksekdağ'ın da bulunduğu 15 HDP'li vekilden 10'u tutuklandı. 3'ü adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.

ARALIK

- İstanbul, bir kez daha terörün hedefi oldu. İstanbul Beşiktaş Vodafone Arena önünde bombalı araç ve diğeri Maçka Parkı'nda canlı bomba olmak üzere art arda iki saldırı yaşandı. Resmî açıklamalara göre 36'sı polis, 8'i sivil, 44 kişi hayatını kaybetti. Saldırıyı TAK isimli örgüt üstlenirken, ülkede bir günlük ulusal yas ilan edildi.
- Terörün hedefi bu kez Kayseri oldu. Çarşı iznine çıkan askerlerin de içinde bulunduğu halk otobüsünün yanında bombalı araç patlatıldı. Saldırıda 14 asker şehit oldu, aralarında sivillerinde olduğu 56 kişi yaralandı. Saldırıyı TAK üstlendi.
- Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov, 19 Aralık'ta Ankara'da katıldığı bir sergi açılışında uğradığı silahlı saldırı sonucu yaşamını yitirdi. Saldırganın, çevik kuvvette görevli polis memuru Mevlüt Mert Altıntaş olduğu açıklandı. Yayınlanan görüntülerde saldırıya tetiği çekerken, "Halep'i unutma, Suriye'yi unutma" diye slogan attığı görüldü.

2017

OCAK

- Yeni yılın ilk saatlerinde, İstanbul Ortaköy'de bulunan Reina gece kulübünde düzenlenen saldırıda 39 kişi hayatını kaybetti. Saldırıyı IŞİD üstlendi. Saldırıdan sonra kaçmayı başaran fail 17 gün sonra Esenyurt'ta yakalandı. Failin 1983 Özbekistan doğumlu olup, Afganistan'da terör saldırıları için eğitim aldığı belirlendi.

ŞUBAT

- Özelleştirme Yüksek Kurulu kararıyla, özelleştirme programında bulunan bazı şirketlere ait hisseler, başta; Ziraat Bankası, TPAO, Türksat, BOTAŞ, BİST, Eti Maden, Çaykur ve PTT'nin devlete ait hisseleri olmak üzere, Türkiye Varlık Fonu'na devredildi. THY'nin yüzde 49,12, Halkbank'ın yüzde 51,11 hissesi de Varlık Fonu'na aktarıldı.
- OHAL'in ilan edilmesinin ardından başlayan kamudan ihraçlara KHK'lar aracılığıyla devam edildi. Resmi Gazete'de yayımlanan 686 sayılı KHK ile 167'si Barış İçin Akademisyenler metni imzacısı olan 330 akademisyen ve çeşitli kamu kuruluşlarında görev yapan toplam 4 bin 464 kişi memuriyetten atıldı.
- Şubat ayı boyunca, "Firat Kalkanı" hareketinin sürdüğü El-Bab'da sıcak gelişmeler yaşandı: TSK, stratejik öneme sahip tepelerin TSK desteği altındaki Özgür Suriye Ordusu unsurlarınca ele geçirildiğini duyururken, El-Bab'taki IŞİD saldırısında 4 Türk asker yaşamını yitirdi, 13'ü yaralandı.

Rus savaş uçağı Türk unsurlarının bulunduğu binayı vururken Kremlin, koordinatları Türkiye'den aldıklarını öne sürdü. Türkiye tarafından yapılan açıklamada ise olayın bir kaza sonucu olduğu belirtildi. Erdoğan ile Putin arasında gerçekleşen telefon görüşmesinde Putin, başsağlığı dilerken, Suriye sorununun çözümü ile ilgili Astana sürecine de değinildi. İlerleyen günlerde Erdoğan Kuzey Suriye'de güvenli bölge oluşturulmasını vurgularken, Rakka ve Menbiç'e gerekirse müdahale edilebileceğini belirtti.

MART

- Türkiye ile Hollanda arasında yaşanan kriz, iki ülke arasındaki üst düzey ilişkilerin askıya alınmasıyla sonuçlanırken, iç siyasetin de en konuşulan konularından biri oldu. Krizin sebebi, Hollanda hükümetinin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya'nın ülkede konuşma yapmasına izin vermemesiyle başladı. Ardından Bakan Fatma Betül Sayan Kaya'nın Hollanda Başkonsolosluğu'na da girişine izin verilmedi, Rotterdam'a inmesi beklenen Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun uçuş izni iptal edildi. Yaşanan olaylar üzerine her iki ülkede de protesto gösterileri yapılırken, Erdoğan Hollandalı yetkililer için "Nazi artığı" ifadesini kullandı. Bu ifade Hollanda tarafından sert bir dille eleştirilirken, Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande ve Almanya Başbakanı Angela Merkel de Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın "Nazi benzetmesi"ni kabul edilemez bulduklarını dile getirdi.

NİSAN

- Türkiye 16 Nisan günü yapılacak anayasa değişikliği referandumuna giderken, idam tartışmaları tekrar gündeme geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, referandum sonrası idam yasaının gündeme gelebileceğini söyledi. MHP Genel Başkan Yardımcısı Semih Yalçın da referandumdan üç gün önce yaptığı açıklamada, idam meselesinin ikinci bir sandıkla halkın önüne getirebileceğini belirtti. Referandumun yapıldığı günün akşamında Huber Köşkü'nde yaptığı konuşmada Erdoğan, diğer parti liderleri destekler ve bu tasarı kendi önüne gelirse bunu onaylayacağını, uyuşmazlık halinde ise gerekirse bir sandığın da idam talebi üzerine halkın önüne getirilebileceğini beyan etti. Ertesi gün Avrupa Parlamentosu Başkanı Antonio Tajani, idam tartışmalarıyla ilgili endişe duyduklarını açıkladı.
- Türkiye, Şubat ayının başında TBMM Genel Kurulunda yeterli çoğunlukla oylanarak Anayasa Değişikliği Teklifi'ni Cumhurbaşkanının onaylamasıyla başlayan süreci, 16 Nisan günü gerçekleştirilen referandum ile sonuçlandırdı. Referandumda yüzde 51,41 oranıyla Evet, yüzde 48,59 Hayır oyu ile sonuçlandı. Ancak referanduma Yüksek Seçim Kurulu'nun mühüresüz oy pusulaları ile ilgili verdiği karar damgasını vurdu. Sandıkların açılmaya başlanmasının hemen ardından YSK'nın aldığı "dışarıdan getirildiği tespit edilmediği sürece" mühüresüz oy pusulalarının da geçerli sayılacağı yönündeki karara muhalefet, seçim güvenilirliğine gölge düşürdüğü gerekçesiyle itiraz etti. CHP referandumun iptalini isterken, meclisten çekilmeyi de gündemine alabileceklerini açıkladı. TÜSİAD'dan yapılan açıklamada ise "partili cumhurbaşkanlığı" referan-

dumunda yaşananların seçimin güvenilirliğine dair bir şüphe yaratması “üzücü” olarak değerlendirilirken, OHAL’in bir an önce kaldırılması gerektiği vurgulandı. YSK’nın kararına ilişkin bir eleştiri de AGİT raporlarında getirildi. AGİT YSK’nın şeffaf davranmadığını belirterek, oyların yeniden sayılmasını önerdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan AGİT’in referandum için verdiği raporu eleştirerek, AGİT temsilcilerini, “AGİT’in halk oylamasını araştırmak üzere görevlendirdiği terör örgütü temsilcileri” olarak niteledi.

MAYIS

- Cumhurbaşkanı Erdoğan ABD resmi gezisini gerçekleştirdi. ABD Başkanı Donald Trump’la yaptığı görüşme 20 dakika sürdü. Heyetler yemekte iki ülke arasındaki konuları daha ayrıntılı bir şekilde ele aldı. Türkiye’nin masaya yatırdığı konuları; YPG’ye yapılan silah yardımı, Fethullah Gülen’in iadesi ve Rıza Sarraf’ın yargılama sürecinin oluşturduğu belirlendi.

HAZİRAN

- Recep Tayyip Erdoğan muhtarlarla birlikte yaptığı iftarda “Bir gece ansızın gelebiliriz. Ne zaman, nerede? Herhalde bunu açıklayacak değiliz” diyerek, Suriye’deki YPG/PYD’ye sınırdışı operasyon yapılabileceğinin işaretini verdi.
- Başbakan Binali Yıldırım yaptığı açıklamada Rakka operasyonunun ABD’nin bilgilendirmesi üzerine “2 Haziran’ı 3 Haziran’a bağlayan gece başladığını” belirtti. Ayrıca, ABD’nin PYD/YPG ile yaptığı iş birliğinden de memnun olmadığını dile getirdi. ABD Savunma Bakanlığı Sözcüsü Albay Jeff Davis ise Rakka Operasyonunda PYD unsurlarına destek verdiklerini açıklarken, IŞİD’in sivil katliamlara devam ettiğini belirtti.
- Bingöl’de PKK’ya yönelik yapılan operasyonlar sebebiyle 30 köy ve mahallede sokağa çıkma yasağı ilan edildi.
- CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu’na, MİT’e ait tırların durdurulmasıyla ilgili görüntülere ilişkin davada, mahkeme “devletin gizli kalması gereken belgelerini yayımlamak” suçundan 25 yıl hapis cezası verildi. Berberoğlu’nun tutuklanması üzerine CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu Ankara’dan İstanbul’a “Adalet Yürüyüşü”nü başlattı. Ankara’dan başlayıp, Berberoğlu’nun tutuklu bulunduğu İstanbul Maltepe Cezaevi’nde sonlanan yürüyüş 25 gün sürdü. Yürüyüşün 19. gününde HDP’liler de İzmit’ten yürüyüşe katıldı. Yürüyüş Maltepe’de düzenlenen mitingle sona erdi. Kılıçdaroğlu mitingde, OHAL’in kalkması, Türkiye’nin normalleşmesi, medya ve üniversitelerin özgürleşmesi ve hukukun bağımsızlığına dair taleplerini saydı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve Binali Yıldırım, Kılıçdaroğlu ve CHP’ye “terör örgütlerine destek verdiği”ni öne sürerek tepki gösterdiler.

TEMMUZ

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde düzenlenen polis baskınında 10 insan hakları aktivisti göz altına alındı.
- Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin askıya alınmasını talep eden tavsiye niteliğindeki kararı kabul etti. Başbakan Binali Yıldırım, Avrupa Parlamentosu'nun müzakereleri askıya alma kararı üzerine, "çok önemli bir karar değil, bizim açımızdan. Bilinmeyen bir karar da değil. Buna benzer kararlar geçtiğimiz aylarda da verildi, bizim açımızdan bu karar hükümsüzdür, geçersizdir" dedi. CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu ise, "AB ile ilişkilerin askıya alınması değil, daha sağlıklı ve tutarlı sürdürülmesi gerekiyor. Bu konuda umarım bizim adalet arayışımıza da destek vererek Türkiye ile ilgili ilişkilerin devamı yönünde karar alırlar" dedi.
- Yeni yayınlanan KHK'da 7348 kişi kamudan ihraç edildi. Resmi Gazete'de yayımlanan 692 Sayılı KHK ile 2933 sayılı Madalya ve Nişanlar Kanunu kapsamında Hakan Şükür ve Arif Erdem'e verilen madalyalar da geri alındı.

EYLÜL

- New York Güney Bölgesi Başsavcılığı, Ekonomi eski bakanı Zafer Çağlayan, Halk Bankası eski Genel Müdürü Süleyman Aslan, Genel Müdür Yardımcısı Levent Balkan ile Abdullah Hapmani hakkında, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı ambargoyu delme suçlamasıyla dava açtı.

EKİM

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Topbaş'ın görevinden istifa etmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'i Beştepe Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde kabul etti ve istifasını istedi. Ay sonuna doğru ise Gökçek istifasını açıkladı.
- ABD ile Türkiye arasında vize krizi yaşandı. ABD Türkiye'deki tüm diplomatik misyonlarında göçmen olmayan vize hizmetlerini süresiz askıya aldığını açıklarken, Türkiye'de buna aynı kararlar karşılık verdi. Hem ABD Ankara Büyükelçisi John Bass hem de ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert yaptıkları açıklamalarda ABD'nin diplomatik misyonundaki bir Türk çalışanın Türk yetkili mercileri tarafından tutuklanmış olduğuna dikkat çekti. Ancak askeri operasyonlardaki iş birliğine devam edileceği belirtildi.
- Kamuoyunda uzun süre tartışılan müftülere nikah kıyma yetkisi veren madde TBMM Genel Kurulunda kabul edildi.
- OHAL döneminde KHK ile ihraç edildikleri için açlık grevine başlayan ve Mayıs ayında akademisyen Nuriye Gülmen ile birlikte gözaltına alınan tutuklu eğitimcilerden Semih Özakça'nın adli kontrol şartıyla tahliyesine hükmedildi. Tutuklu bulunan Nuriye Gülmen hakkındaki tahliye kararı ise Aralık ayında verildi.

- İyi Parti, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile geçen yıl yollarını ayıran Meral Akşener'in Genel Başkanlığında 25 Ekim'de Ankara'da kuruldu.

KASIM

- Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Eylül ayında Temel Eğitimden Ortaöğrenime Geçiş (TEOG) sınavının kaldırılacağını açıklamasının ardından Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz, kaldırılan TEOG sınavı yerine, öğrencilerin adreslerine en yakın okula yerleştirileceği 'sınavsız mahalli yerleştirme sistemine geçileceğini' açıkladı.
- CHP, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ailesi ve yakınlarına yönelik olarak yurtdışında hesapları bulunduğu iddiasına dair belgeleri Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na teslim etti. Man Adası belgeleri iddiası olarak iç siyasetin en konuşulan konuları arasına girdi. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu hakkında Cumhurbaşkanı'na hareket soruşturması başlatıldı.

ARALIK

- ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması kararı, iç siyasetin tartışılan konularından biri oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail'i bir terör devleti olarak tanımlarken, "Trump'ın kararı bizim için yok hükmündedir" dedi.
- Olağanüstü hal kapsamındaki 695 ve 696 sayılı KHK'lar yayımlandı. Bu KHK'lar kapsamında kamudan toplamda 2766 personel ihraç edildi, 1554 kişi de görevlerine iade edildi. Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar nedeniyle tutuklu veya hükümlü bulunanların, duruşmaya sevk nedeniyle cezaevi dışına çıkarılmaları durumunda, ceza infaz kurumu idaresince verilen tek tip giysiler giymeleri kararlaştırıldı. Ayrıca 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin (KHK) 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi ve devamında niteliğindeki eylemlerin bastırılmasında görev alan sivillere ceza muafiyeti getiren düzenlemesi kamuoyunda tartışmalara neden oldu.

2018

OCAK

- İçişleri Bakanlığı, CHP'li Beşiktaş Belediye Başkanı Murat Hazinedar'ı görevinden uzaklaştırdı. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Beşiktaş Belediyesi'ne yaptığı ziyarette, "14 belediye başkanımızı alsan dahi İstanbul'u alacağız" ifadesini kullandı. İlerleyen günlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kılıçdaroğlu hakkında kendisine yönelik hakaret teşkil eden sözler söylediği gerekçesiyle suç duyurusunda bulundu. Erdoğan ayrıca Kılıçdaroğlu'na 150 bin liralık manevi tazminat davası da açtı.

- MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 2019'da yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçimi için "Yenikapı ruhu ile hareket edeceklerini" belirterek Cumhurbaşkanı ve Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleyeceklerini belirtti. Bahçeli ayrıca yeni hükümetten bakanlık istemeyeceklerini söyledi. İlerleyen günlerde yaptığı bir başka açıklamada Bahçeli, Ak Parti için "Destegimiz seçimlerle sınırlı kalmayacak, 2019'dan sonraki 5 yıl boyunca iş birliğini gönül huzuruyla yapacağız" açıklamasında bulundu.
- HDP Diyarbakır Milletvekili İdris Baluken ile Hakkari Milletvekili Abdullah Zeydan hakkında "devletin birliği ve ülke bütünlüğünü bozmak", "Terör örgütü üyeliği" ve "Terör örgütü propagandası yapmak" suçlarından hapis cezasına hükmedildi. Ağrı Milletvekili Leyla Zana'nın da milletvekilliği "devamsızlık" gerekçesiyle düşürüldü. İlerleyen aylarda HDP Şanlıurfa Milletvekili Osman Baydemir ile HDP Hakkari Milletvekili Selma Irmak'ın milletvekilliği de düşürüldü.
- Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde 30 bin kişilik bir sınır gücü oluşturacağını açıklamasının ardından, Türkiye'nin Afrin ve Menbiç'e her an operasyon başlatabileceğini söyledi. 20 Ocak günü Zeytin Dalı Harekatı olarak başlayan girişime ABD "Afrin operasyonu Suriye'nin istikrarına, Türkiye'nin çıkarlarına yarar getirmez" açıklamasında bulundu. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ise yaptığı açıklamada "Kahraman ordumuza güvenimiz tam, operasyona da desteğimiz tam" dedi. KHK'larla kamudan ihraçları eleştirilmesiyle gündeme gelen ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da tepkisini çeken 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de Afrin operasyonu ile ilgili, "Allah ordumuzu muzaffer etsin, askerlerimizin yardımcısı olsun" ifadelerini kullandı.

ŞUBAT

- CHP'nin 36. Olağan Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu ile Muharrem İnce'nin aday olduğu Genel Başkanlık seçiminde Kılıçdaroğlu CHP'nin Genel Başkanı olarak yeniden seçildi.
- Ahmet Altan, Mehmet Altan ve Nazlı Ilıcak'ın aralarında bulunduğu FETÖ medya yapılanması davasında 6 sanık ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırıldı.

MART

- Ak Parti Siyaset Akademisi'nde konuşan Başbakan Yıldırım çözüm sürecine ilişkin; "Bazen çözüm süreci diyorlar, çözüm mözüm yok. Çözüm terör örgütünün bu topraklardan defolup gitmesidir. Şartlar ne olursa olsun, Türkiye olarak PKK ve uzantılarıyla mücadele edeceğiz" dedi.
- Siyasal partiler arasında olası seçime yönelik ittifakı görüşmelerine başlandı. Referandum sonrası kabul edilen yeni sistemin bir gerekliliği gibi görülen seçim ittifakı sistemine yasal zemin sağlamak için Ak Parti ve MHP anlaştı ve hazırladıkları 26 maddelik seçim ittifakı teklifinin geneli, TBMM'de yapılan oylama sonucu kabul edildi ve kanunlaştı.

NİSAN

- MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tamamlanması için 3 Kasım 2019'u beklemek yerine bir erken seçim yapılması çağrısını yapması üzerine Bahçeli ile bir görüşme gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan, görüşme sonrası yaptığı açıklamada "24 Haziran'da seçim yapılmasına karar verdik" dedi. Cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği genel seçiminin 24 Haziran'da yapılmasına ilişkin önerge, 20 Nisan 2018 günü TBMM Genel Kurulu'nda 386 oyla kabul edildi. Partiler de Cumhurbaşkanı adaylarını kısa sürede belirledi. CHP grubu Yalova Milletvekili Muharrem İnce'yi Cumhurbaşkanı Adayı gösterirken, İyi Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in aday olabilmesi için de 15 milletvekilini TBMM'de grup kurabilmesi üzerine İyi Parti'ye geçirdi. Ak Parti ile MHP Cumhur İttifakı olarak seçimlere katılırken, CHP, İyi Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti Millet İttifakı'nı oluşturdu.

MAYIS

- Dolar ve Euro kurlarındaki bir süredir yükseliş rekor seviyelerine ulaştı. Mart ayında 4 lira bandını geçen Dolar kuru, 4,90 seviyesine ulaşarak rekor kırdı.
- MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli genel af çağrısı yaptı. Cumhurbaşkanı Erdoğan hükümetin gündeminde bir af düşüncesinin kesinlikle olmadığını açıklasa da Bahçeli cezaevi affı çağrısını seçim dönemi boyunca yineledi.

HAZİRAN

- 24 Haziran günü gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçiminde Recep Tayyip Erdoğan yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. YSK'nın kesin sonuçlarına göre, Ak Parti 295, CHP 146, HDP 67, MHP 49 ve İyi Parti 43 milletvekili çıkardı. Bağımsız adaylardan ise TBMM'ye giren olmadı. Seçime katılım oranı ise yüzde 86,24'e ulaştı.
- Gözaltına alınan CHP Parti Meclisi Üyesi ve eski İstanbul Milletvekili Eren Erdem çıkarıldığı İstanbul 35. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından tutuklandı. Mahkeme "kaçma şüphesi bulunduğu" gerekçesiyle Erdem'in tutuklanmasına karar verdi.

TEMMUZ

- Seçimlerin resmi olarak sonuçlanmasıyla birlikte 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Referandumu'nun öngördüğü Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ile ilgili düzenlemeler yapılmaya başlandı. Yeni sisteme yönelik düzenlemeleri içeren 698 sayılı KHK ile Bakanlar Kurulu'nun yetkileri Cumhurbaşkanı'na devredildi. Yeni KHK ile yürürlükteki kanun ve KHK'ların yürütme maddelerinde Bakanlar Kurulu ve bakanlara yapılmış atıflar Cumhurbaşkanı'na yapılmış sayılacak. OHAL

döneminin son KHK'sı olan 699 sayılı KHK ile de Cumhurbaşkanlığı Seçimi Kanununda düzenleme yapıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın TBMM'de ant içmesiyle birlikte de parlamenter sistem resmi olarak son buldu.

- Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin (ODTÜ) mezuniyet töreninde taşıdıkları pankartla Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a hakaret ettikleri gerekçesiyle gözaltına alınan öğrenciler, çıkarıldıkları nöbetçi mahkemede tutuklandı.

AĞUSTOS

- Ekim 2016'da sınır dışı edilmek üzere gözaltına alınan ve Aralık 2016'da da Fethullah Gülen Cemaati'ne üye olmak suçlamasıyla tutuklanan ABD'li rahip Andrew Brunson, Türkiye ile ABD arasında bir krize neden oldu. Beyaz Saray, ABD'li rahip Andrew Brunson'ın tutukluluğu nedeniyle Adalet Bakanı Abdülhamit Gül ve İçişleri Bakanı Süleyman Soylu hakkında yaptırım kararı aldıklarını duyurdu. ABD Başkan Yardımcısı Pence, "Yaptırımlar Brunson serbest kalana kadar sürecek" dedi. ABD Başkanı Donald Trump, Türkiye'yle çelik ve alüminyum ticaretinde gümrük vergilerinin iki katına çıkarılmasını onayladığını duyurdu.

EYLÜL

- 2013 Nevruz'undaki konuşmaları sebebiyle eski HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'a dört yıl sekiz ay, eski HDP milletvekili Sırrı Süreyya Önder'e üç yıl altı ay hapis cezası verildi.
- İstanbul'da 29 Ekim'de açılması planlanan yeni havalimanının şantiyesinde iş bırakıp eylem yapan işçiler, yönetime 15 maddelik bir talep listesi sundu. Havalimanı inşaatındaki kötü çalışma koşullarını protesto eden işçilerin koşullarına sabaha karşı baskın düzenlendi. İnşaat-İş Sendikası 543 işçinin gözaltına alındığını bildirdi. İşçilerin 33'ü tutuklandı.

EKİM

- Riyad yönetimini eleştiren yazılarıyla bilinen Washington Post çalışanı Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı, İstanbul'daki Suudi Arabistan başkonsolosluğuna girdikten sonra ortadan kayboldu. Cinayete kurban gittiği anlaşılan Kaşıkçı, uluslararası siyaset ile birlikte Türkiye'nin de en çok tartıştığı konuların başında geldi. İstanbul Başsavcılığı başlattığı soruşturmanın ardından, gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın önceden yapılan planlama doğrultusunda Suudi başkonsolosluğuna girer girmez boğularak öldürüldüğünü bildirdi.
- Eylül ayının sonlarında, Türkiye İş Bankası'nın CHP'ye ait Atatürk hisselerini gündeme getiren Cumhurbaşkanı Erdoğan, CHP kontrolündeki İş Bankası hisselerinin ve İş Bankası iştiraki Şişecam'ın Hazine'ye devri için MHP ile yasal düzenleme yapabileceklerini söyledi. MHP'den de Erdoğan'ın çağrısına olumlu yanıt geldi.

KASIM

- “Gezi protestolarını finanse ettiği” iddiasıyla Ekim ayında gözaltına alınarak, “anayasal düzeni değiştirmeye teşebbüs” ve “hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüs” suçlarından tutuklanan işinsanı Osman Kavala'nın kurucusu olduğu Anadolu Kültür'e yönelik operasyonda aralarında akademisyen ve gazetecilerin de bulunduğu 13 kişi gözaltına alındı.

ARALIK

- Cumhurbaşkanı Erdoğan, FOX TV Ana Haber Bülteni sunucusu gazeteci Fatih Portakal'ın “Türkiye’de barışçıl protestoların dahi mümkün olamayacağını, barışçıl bir protesto yapmak için sokağa çıkanların karşısına polis memurlarının, amirlerinden aldığı emirleri uygulamak zorunda olduğunu biliyorsunuz.” sözleri nedeniyle “Kendini bilmez, haddini bilmez, edep yoksunu. Bilmezsen haddini, bu millet patlatır enseni” ifadeleriyle hedef aldı. Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı da Portakal hakkında, “Suç işlemeye alenen tahrik” suçundan soruşturma başlattı.

DENGEVE
DENETLEMEAĞI

birarada.org

dengevedenetlemeagi@birarada.org

DengeDenetleme

DengeDenetleme